

Vergroten van mondiaal burgerschap bij de indirecte doelgroep

Evaluatiestudie naar het effect van typen
'presentaties' op het mondiaal
burgerschap van de ontvangers

Msc in Business Administration, specialisatie: service management

Universiteit Twente

Faculteit Management en Bestuur

Auteur: R. (Renske) Kroeze

Datum: 22-05-2013

Begeleiders universiteit: Dr. F. H.J.M. (Frans) Coenen
A.M.G.M. (Marcella) Hoogeboom Msc.

Begeleider NCDO: Dr. C.L. (Christine) Carabain

UNIVERSITEIT TWENTE.

Voorwoord

Voor u ligt mijn scriptie met de titel 'vergroting van mondiaal burgerschap bij de indirecte doelgroep'. Deze scriptie is geschreven in het kader van mijn opleiding Bedrijfskunde aan de Universiteit Twente.

Het onderzoek is uitgevoerd in opdracht van NCDO, waar ik het afgelopen halve jaar enkele dagen per week stage heb gelopen. Het was een intensieve en leerzame periode. De combinatie van het schrijven van een scriptie en het fanatiek beoefenen van de paardensport heeft doorzettingsvermogen gevraagd. Dit had ik niet kunnen bewerkstelligen zonder de hulp van een aantal personen. Allereerst wil ik alle medewerkers van NCDO bedanken voor de prettige werksfeer. In het bijzonder wil ik Christine Carabain bedanken voor haar kritische blik en waardevolle adviezen.

Daarnaast bedank ik mijn twee begeleiders van de Universiteit Twente, Frans Coenen en Marcella Hoozeboom, voor hun heldere commentaar.

Tot slot wil ik enkele personen uit mijn persoonlijke omgeving bedanken. Allereerst zijn dit mijn ouders. Zij hebben mij vaak moeten motiveren om door te gaan met mijn opleiding. Zonder deze motivatie was het niet gelukt. Last but not least; Bedankt Max voor al jou positiviteit en geloof in een goede afronding van deze scriptie!

Bathmen, mei 2013

Renske Kroeze

Samenvatting

Doel van het onderzoek

In dit onderzoek worden programma's die gefinancierd worden door het SBOS (Subsidiefaciliteit voor Burgerschap- en Ontwikkelingssamenwerking) onderzocht. SBOS geeft subsidie aan programma's die jongeren op reis sturen naar een ontwikkelingsland. Na afloop van deze reis moeten de deelnemers van de reis presentaties geven voor hun omgeving. Het doel van deze presentaties is dat het mondiaal burgerschap van het publiek wordt versterkt. In dit onderzoek is onderzocht wat het effect van de presentaties is op het mondiaal burgerschap van de aanwezigen. De hoofdvraag van dit onderzoek luidt:

Hoe effectief is het middel presentaties gegeven door jongeren die op buitenlandstage zijn geweest om het mondiaal burgerschap van de ontvanger te vergroten?

Theorie

Er zijn veel onderzoeken beschikbaar over het effect van buitenlandstages op de deelnemer zelf. Er is minder onderzoek gedaan naar het effect op het mondiaal burgerschap van de indirecte doelgroep; in dit onderzoek is het publiek de indirecte doelgroep. De uitkomst van deze onderzoeken is vaak niet concreet. Methodologische beperkingen zijn hier meestal de oorzaak van. In dit onderzoek wordt er vooral gekeken naar het effect van de presentaties op houding en kennis wat betreft mondiaal burgerschap. Houding en kennis gelden als indicator voor het gedrag wat betreft mondiaal burgerschap (Carabain et al., 2012)

Methoden

Uit de theorie is gebleken dat het bepalen van het effect bij de indirecte doelgroep een ingewikkeld onderzoek is. Daarom is de methode die in dit onderzoek ontwikkelde methode een belangrijk onderdeel van dit onderzoek. Het mondiaal burgerschap van de aanwezigen wordt gemeten door middel van twee vragenlijsten. Eén vragenlijst wordt door het publiek ingevuld voor de presentatie en één vragenlijst wordt door het publiek ingevuld na de presentatie. Aan de hand van deze vragenlijsten kan het verschil in mondiaal burgerschap voor en na de presentatie worden bepaald. De vragen en stellingen die gehanteerd worden in de vragenlijst, komen voort uit eerdere onderzoeken. De effecten die op kwantitatieve wijze worden gemeten, worden onderbouwd door middel van een observatie van de presentaties. Alle presentaties zijn op generieke wijze geëvalueerd. Dit maakt het vergelijken van projecten onderling mogelijk.

Resultaten

De methode die is ontwikkeld in dit onderzoek is toegepast bij drie programma's. Dit zijn respectievelijk de programma's 'DARE2GO', 'Werken aan de wereld' en 'Green experience'. Bij deze

programma's zijn verschillende presentaties bezocht. Bij deze presentaties zijn over het algemeen weinig effecten gemeten wat betreft houding ten opzichte van mondiaal burgerschap. 'DARE2GO' is het enige programma waarbij er bij één presentatie een kwantitatief verschil is gemeten in houding ten opzichte van mondiaal burgerschap. Bij de overige presentaties zijn er geen effecten gemeten wat betreft houding ten opzichte van mondiaal burgerschap.

Wat betreft kennis ten opzichte van mondiaal burgerschap zijn er effecten gemeten bij de presentaties van 'Werken aan de wereld' en 'DARE2GO'. Het kennisverschil moet met voorzichtigheid worden gesteld, want er zijn aanwijzingen dat deze resultaten een oorzaak hebben die anders is dan de presentatie.

Conclusies

Presentaties gehouden in het kader van 'DARE2GO' lijken in dit onderzoek het meest effectief.

'DARE2GO' is het enige programma waarbij er een kwantitatief verschil is gemeten in houding ten opzichte van mondiaal burgerschap. Daarnaast voldoen de presentaties in het kader van 'DARE2GO' het meest aan de criteria zoals die zijn opgesteld in de literatuur,

Het verschil tussen 'DARE2GO' en de overige twee programma's komt het meest tot uiting in het percentage van de respondenten die aangeeft de intentie te hebben om iets in hun gedrag te veranderen naar aanleiding van de presentatie. Dit is een indicator voor het werkelijke gedrag van de respondent. Doordat intentie om bepaald gedrag te vertonen een indicator is voor het werkelijke gedrag is dit misschien wel de belangrijkste vraag uit de vragenlijst (Ajzen, 1992).

Inhoud

Voorwoord	3
Samenvatting.....	5
Doel van het onderzoek	5
Theorie	5
Methoden.....	5
Resultaten	5
Conclusies.....	6
1. Introductie.....	11
Vergroting van mondiaal burgerschap.....	11
NCDO en SBOS.....	12
Onderzoeksvragen.....	13
Relevantie onderzoek.....	14
2. Vraagstelling.....	15
3. Beschrijving SBOS, 'DARE2GO', 'Green experience' en 'Werken aan de wereld'	17
SBOS	17
'DARE2GO'	18
'Green experience'	21
'Werken aan de wereld'	21
Vergelijking 'DARE2GO', 'Green experience' en 'Werken aan de wereld'	23
4. Theoretisch kader.....	25
Burgerschap.....	25
Verdieping en verbreding burgerschap.....	26
Mondiaal Burgerschap	26
Mondiaal burgerschap volgens NCDO.....	27
Kennis houding en gedrag	28
Interventiologica.....	30
Effect van buitenlandervaring op de deelnemer	33
Effect van buitenlandervaring op de indirecte doelgroep	34
Overtuigende communicatie in een presentatie	34
Bestaande studies naar effecten op omgeving	35
Conclusie	37
5. Methoden.....	39
Gebruik van vragenlijsten.....	40

Beschrijving instrument.....	40
Kennisniveau (voor- en nameting)	41
Houding(voor- en nameting)	41
Gedragsintentie (nameting)	44
Overige vragen(voor- en nameting)	44
Analyse resultaten.....	44
Betrouwbaarheid en validiteit van het instrument.....	45
kwalitatief onderzoek.....	46
Observatie presentaties	47
6. Resultaten.....	49
'DARE2GO'	49
'DARE2GO' Culemborg	50
'DARE2GO' Tilburg.....	52
'Green experience'	54
Presentatie Klimhal	55
Groepspresentatie Helmond	56
Presentatie open dag	57
Presentatie Fontys Hogeschool	58
Kennis en houding verandering 'Green experience'	60
'Werken aan de wereld'	61
7. Verklaringen	63
'DARE2GO'	63
'Green experience'	66
'Werken aan de wereld'	68
8. Conclusies en discussie.....	71
Conclusies/discussie deelvragen	71
Discussie hoofdvraag.....	77
Verklaringen effectiviteit presentaties.....	77
Mondiaal burgerschap	78
Motivatie ontvanger voor aanwezigheid	78
9. Aanbevelingen	79
Aandachtspunten voor juiste toepassing van methode	79
Contact met deelnemer	79
Indelen van ontvangers in twee groepen.....	79

Beïnvloeding respondentent	80
Toevoeging van vragen over achtergrondkenmerken van respondent	80
Verbeteren natraject SBOS programma.....	80
Effect vergroten door een vaste inhoud en structuur presentatie	80
Effect vergroten door betere instructie jongeren	81
Effect vergroten door in te spelen op beleid Buitenlandse Zaken	82
Effect vergroten door het kiezen van de doelgroep	82
Effect vergroten door meerdere interventies op dezelfde doelgroep.....	82
Literatuur.....	85
Bijlage: voormeting (Kenia)	89
Bijlage: nameting (Kenia).....	93
Bijlage: Observatieschema	97
Attachment: English summary	99
Introduction.....	99
NCDO and SBOS.....	99
Global citizenship according to NCDO.....	100
Research questions and outcomes.....	101
Discussion general question.....	110
Recommendations	110

1. Introductie

Dagelijks staan er artikelen in de krant over voedsel-, energie- en waterschaarste. Dit zijn allemaal problemen die relevant zijn voor iedereen op aarde. Om deze globale problemen onder de aandacht te brengen van de Nederlandse burger, zijn er veel programma's bedacht door de Overheid en maatschappelijke organisaties. Deze programma's richten zich op het bevorderen van het zogenaamde mondiale burgerschap. Mondiaal burgerschap de mondiale dimensie van burgerschap dat zich uit in gedrag dat recht doet aan de principes van *wederzijdse afhankelijkheid in de wereld*, de *gelijkwaardigheid van mensen* en de *gedeelde verantwoordelijkheid* voor het oplossen van mondiale vraagstukken (NCDO, 2012). SBOS (Subsidiefaciliteit voor Burgerschap- en Ontwikkelingssamenwerking) is een programma van het Ministerie van Buitenlandse Zaken gericht op het vergroten van mondiaal burgerschap in de Nederlandse samenleving. SBOS geeft subsidie aan programma's die zich richten op het vergroten van het mondiaal burgerschap in de Nederlandse samenleving. Een voorbeeld van een type programma dat door SBOS financieel wordt ondersteund, is een buitenlandstage voor Nederlandse jongeren in een ontwikkelingsland. Een dergelijk gefinancierd programma is erg kostbaar. Het is financieel niet haalbaar om iedere Nederlander op reis te sturen naar een ontwikkelingsland. Daarom is het van belang dat deze investeringen niet alleen invloed hebben op de deelnemer zelf, maar ook op de omgeving van de deelnemer. Door het onderzoeken van de (indirecte) effecten van de programma's, kunnen de opbrengsten van deze investeringen in kaart worden gebracht. Dit kan door middel van een interventiestudie. Het doel van een interventiestudie is het meten van het effect van een (sociale) interventie.

Vergroting van mondiaal burgerschap

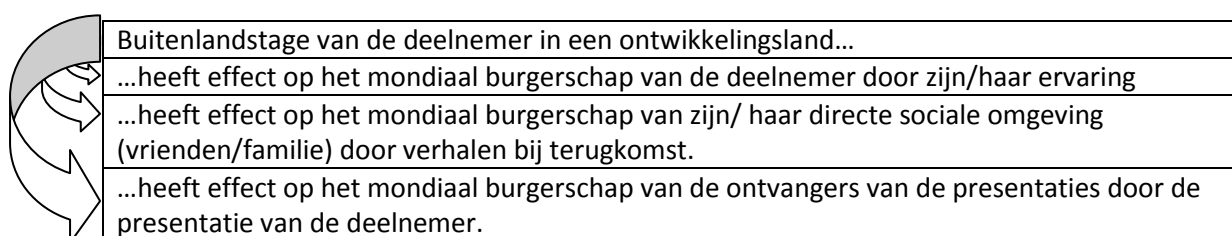
Dit onderzoek focust zich op de evaluatie van programma's uit het SBOS programma die afkomstig zijn uit categorie drie¹. Het doel van dit SBOS programma is om het mondiaal burgerschap van Nederlanders in het algemeen te vergroten. Het begrip mondiaal burgerschap omvat twee elementen; mondiaal en burgerschap. Mondiaal is in ieder geval iets dat verder reikt dan de landsgrenzen en burgerschap gaat over de relatie van de individuele burger met de samenleving. SBOS definieert een mondiaal burger als ' *iemand die zich bewust is van de effecten van zijn of haar handelen op de rest van de wereld* ' (SBOS, 2011). Er is gekozen om alleen programma's uit categorie drie te evalueren, omdat deze programma's het hoogste subsidiebedrag ontvangen. Dit versterkt het belang om de effecten te onderzoeken. Een programma uit categorie drie bestaat uit activiteiten in Nederland gericht op mondiaal burgerschap, in combinatie met een stage/uitwisseling in een ontwikkelingsland. De hypothese die gesteld wordt door SBOS, is dat programma's die gefinancierd

¹ Naast programma's in categorie 3, subsidieert SBOS ook programma's die in categorie 1 en 2 vallen. De programma's in de verschillende categorieën verschillen in looptijd en intensiteit.

worden door het SBOS programma een olievlekwerking hebben op de omgeving van de jongeren die naar het buitenland zijn geweest. Dit betekent dat niet alleen door toedoen van de reis of stage het mondiaal burgerschap van de jongeren die op reis zijn geweest wordt vergroot, maar ook het mondiaal burgerschap van de omgeving van de deelnemers. In het SBOS programma moeten de jongeren na afloop van hun buitenlandervaring presentaties geven over hun ervaringen in bijvoorbeeld de klas, sportkantine of kerk. Deze presentaties worden gebruikt als middel om het mondiaal burgerschap van de indirecte doelgroep te vergroten. De ontvangers van de presentatie wordt in dit onderzoek de indirecte doelgroep genoemd.

In figuur 1.1 is de beïnvloeding van het mondiaal burgerschap van de indirecte doelgroep door deelnemers schematisch weergegeven.

Fig. 1.1: schema beïnvloeding mondiaal burgerschap van de indirecte doelgroep

Aan dit schema liggen hypothesen ten grondslag over hoe het uiteindelijke effect wordt bereikt. Dit wordt in dit onderzoek de interventielogica van de interventie genoemd. In het theoretische gedeelte van dit onderzoek wordt verder ingegaan op interventielogica in het algemeen en de interventielogica van het SBOS programma in het bijzonder.

De indirecte doelgroep in dit onderzoek bestaat uit de ontvangers van de presentatie. In sommige gevallen zijn de ontvangers van de presentatie familie/vrienden van de deelnemer en in sommige gevallen zijn de ontvangers onbekenden voor de deelnemer. Hierdoor kan de indirecte doelgroep in dit onderzoek zowel bestaan uit de directe sociale omgeving van de deelnemer (familie/vrienden), als ontvangers die niet in de directe sociale omgeving van de deelnemers zitten.

NCDO en SBOS

Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van NCDO. NCDO is het Nederlandse kennis- en adviescentrum voor burgerschap en internationale samenwerking. NCDO probeert het mondiaal burgerschap onder de Nederlandse burgers te versterken. NCDO doet dit door middel van onderzoek, het geven van trainingen en het stimuleren van meningsvorming en discussies door publicaties over mondiale thema's te verzorgen. Er wordt samengewerkt met overheid en politiek, maatschappelijke organisaties, bedrijfsleven en wetenschap.

De opdracht van Buitenlandse Zaken aan NCDO strekt zich uit over vier domeinen:

- Onderzoek naar mondiaal burgerschap
- Mondiaal burgerschap in het onderwijs en bij jeugd en jongeren
- De verbreding van dialoog en discussie over internationale samenwerking
- Training en evaluatie van activiteiten rond mondiaal burgerschap

NCDO heeft van het Ministerie van Buitenlandse Zaken de opdracht gekregen om de organisaties die gefinancierd worden door SBOS te ondersteunen bij het evaluatieonderzoek dat ze moeten uitvoeren. In dit onderzoek worden enkele programma's uit categorie drie van het programma geëvalueerd. Gedragsverandering bij zowel de deelnemer als de indirecte doelgroep is het doel van deze programma's (SBOS, 2011). In de Staatscourant 15639 wordt het volgende vermeld over de subsidie: *'De te subsidiëren activiteiten moeten een concreet doel en helder gedefinieerde doelgroep(en) hebben, een concreet handelingsperspectief bevatten en gericht zijn op het creëren van gedragseffecten. Middelen en eindresultaten moeten proportioneel zijn. Voorrang wordt gegeven aan activiteiten die nieuwe doelgroepen aanboren, met name onder jongeren. Het is van belang dat een indiener kan uitleggen welke gedragsverandering hij beoogt bij de doelgroep waarop de activiteit is gericht en aan de hand van welke indicatoren hij op welk moment vast gaat stellen in hoeverre dat is gelukt.'* In deze beschrijving komt naar voren dat de evaluatie van de programma's zeer belangrijk is. De indiener moet aan het eind van het programma in staat zijn om aan te geven of en welk effect het heeft gehad. Uit gesprekken die zijn gevoerd met verschillende projectorganisaties is gebleken dat de gevraagde evaluatie vaak als een last wordt gezien.

Een degelijke en eenduidige evaluatie van de gesubsidieerde programma's is om meerdere redenen belangrijk. Ten eerste is het van belang dat het programma voldoet aan de evaluatie eis van de subsidieverstrekker. Daarnaast kunnen er aan de hand van een evaluatie verbeteringen aan het programma worden aangebracht. Ten derde is een evaluatie van belang om bestaansrecht te behouden van het programma. Als de programma's aantoonbare effecten hebben, is een voortzetting van de financiering te verantwoorden. Tot slot kan het voor de subsidieverstrekker zinvol zijn om programma's onderling te kunnen vergelijken op effectiviteit. Deze vergelijking is ook zinvol voor de verschillende programma's. Zij kunnen op deze manier van elkaar leren.

Onderzoeksvragen

Zoals beschreven in de introductie gaat de SBOS subsidie uit van de olievlekwerking van programma's die ze subsidieert. De hypothese is dat de jongeren die op stage of uitwisseling in een ontwikkelingsland zijn geweest zich in Nederland als ambassadeurs van mondiaal burgerschap gaan gedragen. Door de verhalen die zij vertellen tijdens een presentatie, wordt het mondiaal burgerschap

van de indirecte doelgroep vergroot. In dit onderzoek worden drie programma's uit het SBOS programma als casus gebruikt voor deze evaluatie, namelijk 'DARE2GO', 'Green experience' en 'Werken aan de wereld'. Er wordt onderzocht of het middel '*presentaties* gegeven door jongeren die op buitenlandstage zijn geweest', een effectief middel is om het mondiaal burgerschap van de ontvangers te vergroten. Het begrip presentaties staat tussen aanhalingstekens, omdat in de praktijk is gebleken dat dit een zeer ruim begrip is. De definitie van presentaties die wordt gehanteerd is 'het aan een publiek tonen en vertellen van informatie'. Dit publiek kan bestaan uit één of meerdere personen en de informatie die wordt getoond en verteld kan zeer uiteenlopend zijn. Er zijn dus verschillende typen presentaties. De hoofdvraag van dit onderzoek luidt:

Hoe effectief is het middel presentaties gegeven door jongeren die op buitenlandstage zijn geweest om het mondiaal burgerschap van de ontvanger te vergroten?

Relevantie onderzoek

Dit onderzoek is zowel maatschappelijk als wetenschappelijk relevant. Ten eerste is het onderzoek relevant voor (maatschappelijke) organisaties die zich richten op het bevorderen van mondiaal burgerschap. Deze organisaties kunnen de methode, die in dit onderzoek is ontworpen, gebruiken als instrument voor hun eigen evaluatie van de presentaties. Daarnaast kan dit onderzoek inzicht geven in welke typen presentaties het meest effectief zijn.

In het verleden zijn er onderzoeken gedaan naar de effecten van sociale interventies op het mondiaal burgerschap van de indirecte doelgroep (Maslowski, Naayer, Oonk & Van der Werf, 2009) (van Oonk 2004) (Douglas & Jones-Rikkers, 2001). Deze onderzoeken hebben zich per onderzoek gericht op het meten van het effect van één type interventie per onderzoek. Dit onderzoek draagt bij aan de literatuur, omdat de effecten van meerdere typen interventies (zeer uiteenlopende presentaties) op een eenduidige manier worden gemeten. Dit maakt een vergelijking van de effecten van verschillende typen interventies mogelijk. Daarnaast maakt dit onderzoek een verdiepende slag ten opzichte van eerdere onderzoeken, omdat er uitgebreid wordt ingegaan op de wijze hoe het mondiaal burgerschap van de indirecte doelgroep in kaart kan worden gebracht.

2. Vraagstelling

Het doel van dit onderzoek is het bepalen van de effectiviteit van presentaties die gegeven worden door jongeren die op buitenlandstage zijn geweest. Er wordt onderzocht of presentaties een effectief middel zijn om het mondiaal burgerschap van de ontvangers (het publiek dat aanwezig is bij de presentatie) te vergroten. De hoofdvraag van dit onderzoek luidt:

Hoe effectief is het middel presentaties, gegeven door jongeren die op buitenlandstage zijn geweest, om het mondiaal burgerschap van de ontvangers te vergroten?

Om deze vraag te kunnen beantwoorden moeten er een aantal stappen worden doorlopen. Allereerst worden in hoofdstuk drie de programma's geïntroduceerd die als casus zijn gebruikt voor dit onderzoek: 'DARE2GO', 'Green experience' en 'Werken aan de wereld'. Deze drie projecten krijgen financiële steun van SBOS. Als basis voor dit onderzoek is het van belang dat de doelstellingen van SBOS en de inhoud van de projecten helder zijn. Hieruit volgt de eerste deelvraag:

1. *Wat is de doelstelling van SBOS en hoe geven de projecten 'DARE2GO', 'Green experience' en 'Werken aan de wereld' hier vorm aan?*

Om deze deelvraag te beantwoorden, worden de doelstellingen en inhoud van SBOS, 'DARE2GO', 'Green experience' en 'Werken aan de wereld' beschreven. Deze beschrijving is gebaseerd op een analyse van beleidsdocumenten van de programma's, zoals jaarverslagen en subsidieaanvragen.

In dit onderzoek komen veel begrippen voor, waarvan de definities niet direct helder zijn. Deze zullen worden besproken in hoofdstuk vier. Daarnaast wordt het mechanisme besproken, waarmee SBOS probeert de doelstelling te bereiken. Aan de hand van literatuur over dit mechanisme kan aan het eind van het hoofdstuk een concluderend antwoord worden gegeven op de tweede deelvraag:

2. *In welke mate wordt het mechanisme waarmee SBOS het mondiaal burgerschap van de indirecte doelgroep probeert te vergroten door theorie en empirisch onderzoek ondersteund?*

De programma's die gefinancierd worden door SBOS, zijn verplicht om een effectmeting te doen bij de indirecte doelgroep (de ontvangers van de presentatie). Veel organisaties kampen met het probleem dat ze niet goed weten hoe ze dit moeten doen. In hoofdstuk vijf worden de in dit onderzoek ontworpen methoden beschreven, waarmee de effectiviteit van de presentaties kan worden bepaald. De deelvraag die wordt beantwoord luidt:

3. *Hoe kan de effectiviteit worden gemeten van presentaties die erop gericht zijn om het mondiaal burgerschap van de ontvangers te vergroten?*

Het uiteindelijke doel van dit onderzoek is het inzichtelijk maken van de effecten die de verschillende presentaties hebben. In hoofdstuk zes wordt de effectiviteit van de bezochte presentaties van 'DARE2GO', 'Green experience' en 'Werken aan de wereld' bepaald met behulp van de in hoofdstuk vijf beschreven methode. De deelvraag die aan het eind van het hoofdstuk wordt beantwoord luidt:

4. *In hoeverre hebben de presentaties die gegeven worden naar aanleiding van buitenlandstages van 'DARE2GO', 'Green experience' en 'Werken aan de wereld' effect op het mondiaal burgerschap van de ontvangers?*

Om deze vierde onderzoeksvraag te beantwoorden wordt er gebruik gemaakt van een experimentele onderzoeksstrategie. Deze strategie is zeer bruikbaar voor evaluatieonderzoek (Verschuren & Doorewaard, 2007). In dit soort onderzoeken wordt er geprobeerd een causale relatie aan te tonen tussen de interventie en de doelvariabele. In dit geval is de interventie de presentatie die gegeven wordt en de doelvariabele het mondiaal burgerschap van de ontvangers.

Alleen het bepalen van de effectiviteit van de presentaties is niet genoeg. Om te kunnen leren van de gemeten effectiviteit, moet er gezocht worden naar verklaringen van de uitkomsten. In hoofdstuk zeven wordt er ingegaan op verklaringen voor de gemeten effectiviteit. De deelvraag die beantwoord wordt in dit hoofdstuk luidt:

5. *Welke typen presentaties gehouden in het kader van 'DARE2GO', 'Green experience' en 'Werken aan de wereld' zijn het meest succesvol en waarom?*

Om deze deelvraag te kunnen beantwoorden is er een kwalitatief onderzoek uitgevoerd. Alle presentaties waarbij de vragenlijsten zijn uitgereikt, zijn geobserveerd. Bij beantwoording van de laatste deelvraag is er gekeken of de gemeten effectiviteit verklaard kan worden aan de hand van indicatoren voor effectieve presentaties. Deze indicatoren zijn verkregen uit de literatuur over effectieve communicatie. De kracht van kwalitatieve data is dat het heel sterk de werkelijkheid representeert. In een interview kan de interpretatie van de respondent afwijken van de werkelijkheid (Miles & Huberman, 1994). De interpretatie van de respondent kan een bias zijn voor de resultaten. De verklaringen van de effectiviteit worden alleen in de kwaliteit van de presentatie gezocht. Mogelijke andere verklaringen voor de effectiviteit maken geen onderdeel uit van dit onderzoek, want die vallen buiten de scope van de onderzoeksvraag.

3. Beschrijving SBOS, 'DARE2GO', 'Green experience' en 'Werken aan de wereld'

In dit hoofdstuk wordt subsidieprogramma SBOS en subsidieontvangers 'DARE2GO', 'Green experience' en 'Werken aan de wereld' besproken. Bij een evaluatieonderzoek is het noodzakelijk om vooraf een duidelijk beeld te hebben van de doelen en middelen van het programma. Aan de hand van de doelstellingen kan bepaald worden of het programma al dan niet succesvol is geweest. Aangezien 'DARE2GO', 'Green experience' en 'Werken aan de wereld' afhankelijk zijn van de financiële middelen van SBOS, is het van belang dat ze allemaal hetzelfde doel nastreven. In dit hoofdstuk wordt de eerste deelvraag behandeld: *Wat is de doelstelling van SBOS en hoe geven de projecten 'DARE2GO', 'Green experience' en 'Werken aan de wereld' hier vorm aan?*

SBOS

Doel SBOS

De doelstelling van SBOS is geformuleerd in één zin : *'De doelstelling van SBOS is het stimuleren en bevorderen van burgerschap in relatie tot internationale samenwerking in Nederland (mondiaal burgerschap)'*. SBOS geeft aan dat de projecten gericht moeten zijn op het vergroten van het bewustzijn over armoede en ontwikkeling in de wereld bij een groter publiek. Dit bewustzijn moet worden bereikt door vervolgactiviteiten in Nederland die gericht zijn op de bevordering van meningsvorming over, bewustwording van en actieve betrokkenheid bij internationale samenwerking waarin de ervaringen van de uitwisseling of stage worden meegenomen. In dit onderzoek zijn alleen de vervolgactiviteiten meegenomen die onder de noemer 'presentatie' geschaard kunnen worden, omdat hierdoor de vergelijkbaarheid wordt vergroot.

Subsidiecriteria SBOS

Om in aanmerking te komen voor subsidie uit het SBOS programma moet het project aan een zestal criteria voldoen (Staatscourant nr. 15639, 2008):

- Na de stage/uitwisseling ondernemen de deelnemers activiteiten om hun ervaringen van de stage/uitwisseling met anderen te delen
- Deelnemers aan de stage/uitwisseling zijn tussen de 14 en 25 jaar oud
- De deelnemers komen bij voorkeur niet snel uit eigen beweging in een ontwikkelingsland
- Het programma heeft een uitgewerkt training- en begeleidingsplan voor de deelnemers aan de stage/uitwisseling
- Deelnemers aan de stage of uitwisseling zijn in alle fasen van het programma betrokken
- Er is een partnerorganisatie in een ontwikkelingsland bij het programma betrokken, die zorgt voor interactie met de lokale bevolking

‘DARE2GO’

‘DARE2GO’ is een initiatief van stichting Jongeren & Missie. Jongeren & Missie is een non-profit organisatie die zich al meer dan 25 jaar richt op het voorbereiden en begeleiden van jongeren tussen de 18 en 25 jaar oud naar ontwikkelingsprojecten in het buitenland. De deelnemers van ‘DARE2GO’ reizen voor een periode van twee tot twaalf maanden naar een land in Afrika, Azië of Latijns Amerika. Dit gebeurt bijna altijd in tweetallen die gevormd worden in het voortraject van de reis. De bedoeling is dat de deelnemers tijdens hun reis met de plaatselijke bevolking meeleven en een bijdrage leveren aan een ontwikkelingsproject dat reeds gaande is.

Programmabeschrijving ‘DARE2GO’

‘DARE2GO’ is een programma met een heel duidelijke structuur. Deze structuur is opgebouwd uit een aantal stappen:

1. Informatiebijeenkomst

Tijdens deze bijeenkomst krijgt de deelnemer informatie van een coach en een alumni over ‘DARE2GO’.

2. Trainingstraject

Deze trajecten vinden enige malen per jaar plaats. Tijdens deze trainingen wordt er georiënteerd op millenniumdoelen en mensenrechten.

3. Keuze voor project partner of ‘Cross Your Borders’

Na terugkomst is het de bedoeling dat de deelnemer zicht gaat inzetten voor een projectpartner van het gekozen project of voor ‘Cross Your Borders’. ‘Cross Your Borders’ is een jongerenorganisatie die meerdaagse onderwijsprojecten over de maatschappij en de wereld op Nederlandse middelbare scholen organiseert.

4. Tripartite overeenkomst

De afspraken die er zijn gemaakt met de projectpartner of ‘Cross Your Borders’ worden vastgelegd in een contract

5. De reis

Tijdens de reis gaat de deelnemer de cultuur van het land ervaren. ‘DARE2GO’ geeft opdrachten mee om dieper in te gaan op mondiale problemen.

6. Trainingsdagen

Tijdens deze trainingsdagen worden de deelnemers voorbereid op het inspireren van andere mensen op het gebied van internationale samenwerking en mondiaal burgerschap.

7. Inzet van de deelnemer na terugkomst

Op twee manieren kan de deelnemer zich inzetten na terugkomst. De deelnemer kan ervoor kiezen om zich in te zetten voor de projectpartner. Het is de bedoeling dat de deelnemer een

presentatie geeft die mensen inspireert om iets te doen op het gebied van internationale samenwerking. De deelnemer kan er ook voor kiezen om zich in te zetten via 'Cross Your Borders'.

8. *Reissom*

Als de deelnemer de opdracht binnen de afgesproken periode afmaakt, dan krijgt hij of zij een gedeelte van de reissom terug.

'DARE2GO' voert reeds drie metingen uit om het effect van de presentaties in kaart te brengen. De volgende metingen worden uitgevoerd:

1. *0-meting*

Aan het einde van de informatiebijeenkomst vullen de deelnemers een 0-meting in. Na het trainingsweekend kunnen de jongeren beslissen of ze deelnemer worden van 'DARE2GO'. Als ze hiervoor kiezen, wordt er een 0-meting afgenomen bij 20 mensen uit de directe familie- en vriendenkring.

2. *0-meting bij publiek*

Om de impact van de presentaties van de deelnemers te meten, wordt er een 0 meting gedaan bij de aanwezigen bij de presentatie. Deze meting vindt plaats voordat de jongere aan zijn reis begint.

3. *1-meting bij het publiek en de deelnemer*

Bij deze meting wordt er gekeken of de aanwezigen na afloop van de presentatie daadwerkelijk zijn veranderd wat betreft gedrag ten opzichte internationale samenwerking.

De deelnemers van 'DARE2GO' zijn benaderd door de organisatie met de vraag of ze hun medewerking wilden verlenen aan het onderzoek. Het bleek dat veel deelnemers in de periode januari-februari 2013 hun natraject bij 'Cross Your Borders' volgden. 'Cross Your Borders' is een driedaags programma voor scholieren. Het doel is om de scholieren in drie dagen bewuster te maken van de problemen in de wereld om hun heen en hoe deze problemen met elkaar in verband staan.

Het project van 'Cross Your Borders' kent een zeer gestructureerd programma. Op dag één maken de scholieren kennis met ontwikkelingsproblemen. Dit gebeurt aan de hand van een aantal schokkende filmpjes over minder bekende problematiek. De filmpjes maken duidelijk dat de westerse wereld vaak de oorzaak is van deze problemen. Vervolgens worden de leerlingen in groepjes verdeeld en krijgen ze een ontwikkelingsland toegewezen. 's Middags verdiepen zij zich in de problemen die er in het toegewezen land spelen. Dit zijn zowel landgebonden als grensoverschrijdende problemen. Op dag twee kiest ieder groepje het probleem uit die in hun ogen het meest belangrijk of onrechtvaardig is. Voor dit probleem gaan ze oorzaken en gevolgen zoeken. Hierbij krijgen ze hulp van een

landspecialist. Deze landspecialist heeft veel kennis van het land waar het probleem zich voordoet. In de middag gaan ze aan de slag met het voorbereiden van de presentatie die ze op de laatste dag moeten presenteren. Op dag 3 beginnen de leerlingen met het geven van de presentaties. Aan het eind van het dag drie wordt er een film vertoond over wat de scholieren zelf kunnen doen om de wereld tot een betere plek te maken. Gedurende het hele programma zijn er door de verschillende groepjes punten te verdienen. Dit zorgt ervoor dat er een competitie ontstaat tussen de groepjes. Hierdoor blijft iedereen actief betrokken bij het programma. Deelnemers van 'DARE2GO' die hun natraject volgen bij 'Cross Your Borders' treden op als landspecialist van het land waar zij op reis zijn geweest. Ze helpen de scholieren om oorzaken en gevolgen te vinden voor de problemen in het land dat aan hun is toegewezen. Het doel is dat de kennis van de 'DARE2GO' deelnemers over het land wordt doorgegeven aan het groepje, dat het op zijn beurt doorgeeft aan de hele klas via de eindpresentatie. Daarnaast zijn de deelnemers van 'DARE2GO' verantwoordelijk voor het overbrengen van de lesstof gedurende het project. Op deze manier kunnen de deelnemers van 'DARE2GO' hun houding wat betreft het belang van ontwikkelingssamenwerking overbrengen aan de scholieren.

Doel 'DARE2GO'

Het doel van 'DARE2GO' is dat de deelnemers aan het programma actief worden op het gebied van ontwikkelingssamenwerking. Het effect dat wordt beoogd is om van de deelnemers 'change agents' te maken. Door directe communicatie (presentaties) van de deelnemers is het de bedoeling dat het mondiaal burgerschap van de ontvangers van de presentatie wordt vergroot. De doelgroep van 'DARE2GO' bestaat uit jongeren waarvan het waarschijnlijk is dat ze anderszins geen ervaring op doen in een ontwikkelingsland. Deze groep bestaat uit MBO'ers, jongeren met een beperking en allochtonen. Dit is in lijn met de doelgroep die SBOS beoogt. Ongeveer 50 procent van de deelnemers van 'DARE2GO' komt uit de beoogde doelgroep. De focus van 'DARE2GO' ligt op de millenniumdoelstellingen en mensenrechten. Meestal richt elk afzonderlijk project zich op één millenniumdoelstelling.

'DARE2GO' is een project dat al meer dan 25 jaar loopt. 'DARE2GO' heeft hun focus moeten verleggen van draagvlakversterking naar het versterken van mondiaal burgerschap. Aangezien het programma al meer dan 25 jaar bestaat en een vast format heeft, is het lastig om de inhoud van het programma snel aan te passen. Een voorbeeld hiervan is dat het begrip mondiaal burgerschap nog niet helemaal zijn intrede heeft gemaakt in het programma. In de doelstelling van 'DARE2GO' is het begrip mondiaal burgerschap al wel opgenomen, maar in het voortraject van de deelnemers wordt dit begrip nog niet genoemd. Vanaf volgend jaar wil 'DARE2GO' dit gaan introduceren.

‘Green experience’

‘Green experience’ is de verzamelnaam van alle internationale projecten van De Groene Campus. De Groene Campus is een onderwijs- en bedrijvencentrum in de groene sector. Er worden mbo-opleidingen aangeboden op het gebied van voeding, gezondheid, ontspanning, design, natuur en omgeving.

Programmabeschrijving ‘Green experience’

‘Green experience’ biedt programma’s aan in Oeganda, Thailand, India en Kameroen. Jaarlijks krijgen 60 studenten van de Groene Campus de kans om deel te nemen aan het stage project. Met deze programma’s wil De Groene Campus educatie combineren met natuurbeschoud en duurzaam levensonderhoud in lokale gemeenschappen. De internationale projecten moeten bijdragen aan kennisontwikkeling en bewustwording ten aanzien van het belang van internationale samenwerking. In dit onderzoek is het natraject van de groepsreis naar Kameroen geëvalueerd. Deze groepsreis heeft plaats gevonden van 29 november tot 21 december 2012. De studenten die hebben deelgenomen aan deze reis hebben een voedsel- en milieu project opgezet. Afhankelijk van de opleiding die de studenten volgen, hebben ze hier hun steentje aan bij gedragen. Het natraject van ‘Green experience’ bestaat uit het geven van presentaties aan hun omgeving over de reis.

Doel ‘Green experience’

Het beoogde effect van ‘Green experience’ is in eerste instantie dat de deelnemer zich persoonlijk ontwikkelt. Deze persoonlijke ontwikkeling moet tot stand komen door de kennismaking met andere culturen en het opdoen van praktische vaardigheden. Daarnaast moet er een gedragsverandering plaatsvinden wat betreft duurzaamheid en ontwikkelingssamenwerking. Bij de omgeving van de deelnemer wordt ook een gedragsverandering beoogd. In de beleidsstukken wordt niet helder geformuleerd welke gedragsverandering er precies wordt beoogd.

Deze gedragsverandering bij de omgeving moet plaatsvinden door middel van het geven van presentaties en voorlichting. Het doel is dat de student hiermee 75 personen bereikt.

De deelnemers zijn allemaal MBO-studenten van De Groene Campus. Deze groep komt overeen met de doelgroep die SBOS beoogt.

‘Werken aan de wereld’

Het programma ‘Werken aan de wereld’ is opgezet door VSO (Voluntary Service Overseas) Nederland, het Koning Willem I College en ROC Midden Nederland. VSO is een internationale ontwikkelingsorganisatie die door duurzame kennisuitwisseling werkt aan een rechtvaardiger wereld zonder armoede. Op aanvraag van lokale organisaties in Afrika en Azië zenden ze vakdeskundigen uit die hun kennis en ervaring daar delen. Lokale organisaties kunnen daardoor hun werk effectiever

doen. MBO-studenten van het Koning Willem 1 College en ROC Midden Nederland kunnen meewerken aan een programma van VSO. Met dit programma worden 8000 MBO- scholieren bereikt. Dit project komt niet alleen onder de aandacht bij de deelnemers, maar ook bij 16.000 kennissen en familieleden van de studenten.

Programmabeschrijving ‘Werken aan de wereld’

Het programma ‘Werken aan de wereld’ is uitgebreider dan alleen een stageprogramma. Door middel van een lessenserie, die 15 uur in beslag neemt, krijgen de MBO-studenten les over wereldburgerschap. Wereldburgerschapsonderwijs bereidt studenten voor op de valkuilen en kansen van de 'global economy' en op een sociaal of gezinsleven dat zich over meerdere culturen kan uitstrekken. Bovendien laat dit wereldburgerschapsonderwijs studenten zien hoe zij mondiale problemen te lijf kunnen gaan.

Als onderdeel van het wereldburgerschapsonderwijs krijgen 30 studenten in zes periodes de mogelijkheid om op stage te gaan naar Kenia of de Filippijnen. Na afloop worden de stagiairs begeleid in hun rol als ‘ambassadeurs voor wereldburgerschap’. Het is de bedoeling dat de studenten in Nederland activiteiten opzetten om dit ambassadeurschap uit te dragen. Dit kunnen presentaties of workshops over hun ervaringen zijn. Ook werven ze steun voor het goede doel van de organisatie waar zij stage liepen, bijvoorbeeld onder medestudenten. Zo blijven ze ook na hun reis invulling geven aan hun wereldburgerschap, als ambassadeurs voor ‘Werken aan de wereld’. In dit onderzoek zijn er presentaties bezocht van jongeren die naar de Filippijnen zijn geweest.

Doel ‘Werken aan de wereld’

Het doel van ‘Werken aan de wereld’ is dat mbo-studenten zich betrokken voelen bij de wereld buiten hun dorp, stad of land. Die betrokkenheid moeten ze in de praktijk brengen, door bijvoorbeeld duurzamer te leven, bewuster te consumeren en deel te nemen aan online acties voor een betere wereld. ‘Werken aan de wereld’ wil graag dat studenten leren hoe ze zelf invulling kunnen geven aan hun wereldburgerschap.

Het project richt zich niet alleen direct op de studenten. Het bereikt hen ook via hun docenten en de ondersteunende medewerkers op hun opleidingen.

‘Werken aan de wereld’ wil bij studenten, docenten en medewerkers de kennis vergroten over mondiale zaken, hun aandacht richten op armoede en ontwikkelingsproblemen en het besef versterken dat veel mondiale kwesties vervlochten zijn met hun eigen leven. Daarnaast streeft ‘Werken aan de wereld’ ernaar het inzicht te versterken dat het belangrijk is die kwesties aan te pakken, en manieren aan te dragen over hoe de deelnemers zelf kunnen bijdragen aan deze aanpak.

Vergelijking 'DARE2GO', 'Green experience' en 'Werken aan de wereld'

Er zijn verschillen en overeenkomsten aan te wijzen tussen 'DARE2GO', 'Green Experience' en 'Werken aan de wereld'. Deze verschillen en overeenkomsten worden in figuur 3.1 verduidelijkt

Fig. 3.1 verschillen en overeenkomsten tussen programma's

	'DARE2GO'	'Werken aan de wereld'	Green experience
Deelnemers	Alle jongeren tussen 18 en 25 jaar oud	MBO-studenten	MBO-studenten
Duur reis	2-12 maanden	Gemiddeld 3 maanden	3 weken
Samenstelling reisgezelschap	Duo's	Duo's	Ongeveer 15 studenten
Prioriteit beoogde verandering	Deelnemers worden 'change agents'	Deelnemers worden 'ambassadeur voor wereldburgerschap'	Verandering bij deelnemer

Wat betreft deelnemerskenmerken lijken 'Green Experience' en 'Werken aan de wereld' het meest op elkaar. Beide zijn het internationaliseringsprogramma's van een MBO-school. De deelnemers aan deze programma's zijn allemaal studenten van deze scholen. De projecten kunnen gebruikt worden als invulling van een stage. De deelnemers van 'DARE2GO' hebben vaak hele verschillende achtergronden. Het kan zijn dat de deelnemer nog student is, maar het kan ook zijn dat deze al klaar is met een opleiding.

Wat betreft overige kenmerken lijken de programma's 'Werken aan de Wereld' en 'DARE2GO' het meest op elkaar. 'Green experience' is een programma waarbij de deelnemers deelnemen aan een groepsreis van ongeveer drie weken. De reizen van 'Werken aan de wereld' en 'DARE2GO' duren een stuk langer; de reizen van 'Werken aan de wereld' duren gemiddeld drie maanden en de reizen van 'DARE2GO' duren 2 tot 12 maanden.

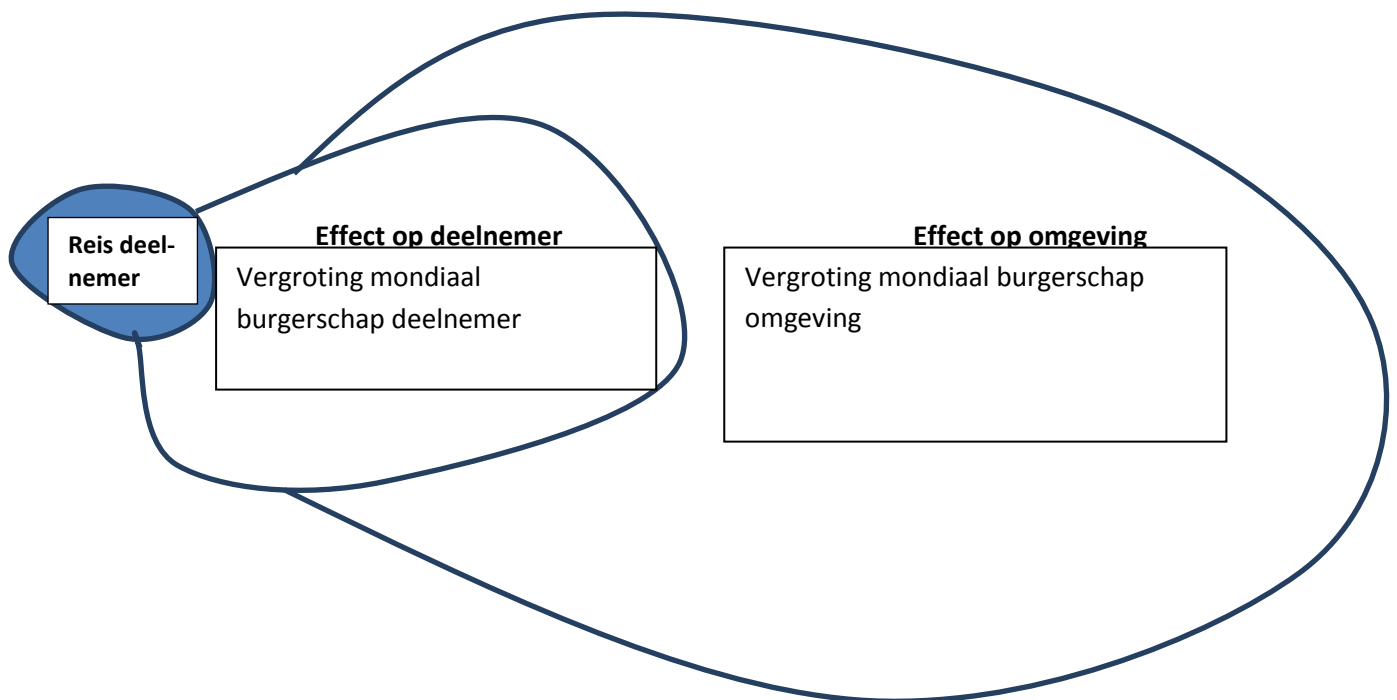
Een ander verschil is dat deelnemers van 'DARE2GO' en 'Werken aan de Wereld' de reis met tweetallen maken en de deelnemers van 'Green experience' en dit in grotere groepen doen. De deelnemers van 'DARE2GO' en 'Werken aan de Wereld' gaan meeleven met de cultuur in het land van bestemming. In het geval van 'Green experience' ligt dit anders. Deelnemers van 'Green experience' gaan wel werken met de plaatselijke bevolking, maar ze verblijven tijdens hun reis in hotels. Het laatste verschil dat opvalt, is dat 'Green experience' tijdens de reis een vast programma kent. In het geval van 'DARE2GO' en 'Werken aan de Wereld' wordt de deelnemer vrijer gelaten om invulling te geven aan zijn/haar buitenlandervaring.

SBOS heeft helder beschreven wat de doelstelling is van de subsidie die wordt verstrekt aan de organisaties. In de praktijk blijkt echter dat er verschillen bestaan tussen de projecten wat betreft de beoogde effecten. Het project 'Green experience' beoogt voornamelijk een verandering in het gedrag van de deelnemer zelf. Daarna wordt pas de verandering bij de indirecte doelgroep genoemd. Het effect op de indirecte doelgroep krijgt bij 'DARE2GO' en 'Werken aan de wereld' een prominentere rol. Het effect dat wordt beoogd is om van de deelnemers respectievelijk 'change agents' en 'ambassadeurs voor wereldburgerschap' te maken. Deze begrippen betekenen hetzelfde, namelijk het op een actieve manier benaderen en veranderen van de indirecte doelgroep.

4. Theoretisch kader

Het doel van SBOS is dat er een olievlekwerking ontstaat naar aanleiding van de buitenlandervaring die de jongere heeft opgedaan. Dit betekent dat de ervaring van de jongere effect heeft op mensen in zijn of haar omgeving. Dit effect is gevisualiseerd in figuur 4.1

Fig. 4.1 beoogde olievlekwerking van programma's die gefinancierd worden door SBOS

Zoals te zien is in bovenstaande figuur is het de bedoeling dat de ervaring van de jongere zich uitspreidt over zijn of haar omgeving. Deze verspreiding moet plaatsvinden door middel van presentaties. In dit hoofdstuk zal stap voor stap de tweede deelvraag worden beantwoord. Deze deelvraag luidt: *In welke mate wordt het mechanisme waarmee SBOS het mondiaal burgerschap van de indirecte doelgroep probeert te vergroten door theorie en empirisch onderzoek ondersteund?* Veel begrippen die in de onderzoeksvragen van dit onderzoek voorkomen hebben een uitgebreide definitie. Om deze definities helder te maken, worden deze begrippen eerst behandeld.

Burgerschap

Burgerschap is het lidmaatschap van individuen van een politieke gemeenschap (Fermin, 2009). Het is een veelomvattend begrip dat verwijst naar bijna alle aspecten van de relatie tussen burger en staat en tussen burgers onderling. Wanneer ben je burger van een staat en wanneer niet? Er zijn drie

traditionele visies op deze vraag te onderscheiden (Van Gunsteren, 1992). De eerste visie is de liberale visie. Deze visie gaat uit van de juridische status van een individu. Er zijn een aantal rechten en plichten centraal geregeld (het betalen van belasting en het naleven van de wet); voor de rest is de burger vrij om zijn leven in te delen. De tweede visie beschreven in Van Gunsteren (1992) op burgerschap is de communitaristische visie. In deze visie betekent burgerschap dat een individu behoort tot een historisch gegroeide gemeenschap. Individuen in deze maatschappij handelen op basis van gemeenschappelijke regels. Een individu kan goed burgerschap uiten door zich te conformeren aan de gemeenschap. De derde visie, republikeins burgerschap, is een afgeleide van de communitaristische visie. In deze visie is politieke en sociale participatie in de samenleving het meest van belang. Om de gemeenschap draaiende te houden, wordt er van de burger dagelijks inzet en participatie verwacht. Een visie op burgerschap die wat recenter is gedefinieerd is het neo-republikeins burgerschap (Van Gunsteren, 1992). In deze visie is de burger onderdeel van een publieke gemeenschap. De publieke gemeenschap heeft als taak om de structuur te behouden waarin andere gemeenschappen zich kunnen vormen. Burgerschap is in deze visie de belangrijkste rol van een individu. De rol van de staat is dat er ontmoetingen plaatsvinden tussen burgers van verschillende gemeenschappen om zo het burgerschap vorm te geven.

Verdieping en verbreding burgerschap

In de recente literatuur wordt er gesproken over zowel een verdieping als een verbreding van burgerschap (Veugelers, Derriks & de Kat, 2008). De nadruk komt steeds meer te liggen op het actief burgerschap. De Nederlandse Onderwijsraad spreekt bij burgerschapsontwikkeling over identiteitsontwikkeling, aangezien het als burger bijdragen aan de samenleving pas echt mogelijk wordt wanneer iemand zelf weet waarvoor hij of zij staat (Onderwijsraad, 2012). De focus op identiteitsontwikkeling kan gezien worden als verdieping van het burgerschap. Mondialisering heeft er toe geleid dat burgerschap niet alleen in relatie kan worden gebracht met nationale zaken, maar ook met internationale zaken. De mondiale dimensie wordt gezien als de verbreding van burgerschap (Veugelers et al, 2008) Hieruit is het begrip mondiaal burgerschap ontstaan.

Mondiaal Burgerschap

De focus van mondiaal burgerschap ligt op mondiale verantwoordelijkheden en gelijkheid tussen mensen. Het begrip mondiaal burgerschap wordt op verschillende manieren gedefinieerd. De meest eenvoudige definitie van mondiaal burgerschap is het 'behoren tot een mondiale gemeenschap' (Davies, 2006). Wringe (1999) stelt dat mondiaal burgerschap inhoudt dat een burger het proces van mondiale besluitvorming begrijpt en ook in staat is om dit proces te beïnvloeden. Oxfam (2006) definieert een mondiale burger veel uitgebreider, namelijk als *'iemand die bewust is van het grotere geheel en een gevoel heeft voor zijn eigen rol als mondiaal burger, verschillen respecteert en*

waardeert, verstand heeft hoe de wereld werkt, afschuw heeft voor sociale ongelijkheid, deelneemt aan de gemeenschap op verschillende niveaus, van lokaal tot mondiaal, welwillend is om de wereld een meer gelijkwaardige plaats te maken en verantwoordelijkheden neemt voor zijn acties’. Een overeenkomst tussen de definities van Wringe en Oxfam is dat ze een mondiale burger beschrijven als iemand die actief meedoet in de mondiale gemeenschap.

Parekh (2003) heeft een andere kijk op globalisering en de rol van burgerschap daarin dan de meeste auteurs. Hij benadrukt juist het belang om inwoner te zijn van een bepaald land. Hij geeft aan dat nationaal burgerschap hoe dan ook een belangrijke plaats in de samenleving houdt. De religie, literatuur, rituelen, sociale en culturele gewoontes zijn ontstaan tegen de achtergrond van een specifiek land. Deze authenticiteit van elk land is belangrijk voor het zelfbeeld van de inwoners.

Parekh (2003) stelt dat de plicht om mensen in andere landen te helpen niet voortvloeit uit globalisering. Hij stelt dat deze voelbare plicht van nature aanwezig is bij de mens. Een verandering die wel te wijten is aan de globalisering is dat individuen zich de afgelopen jaren meer bewust geworden zijn van deze plicht. Dit komt door de technologische ontwikkelingen die er voor zorgen dat mensen over de gehele wereld meer met elkaar in verbinding staan. Verder ontstaat er een groter bewustzijn wat betreft de afhankelijkheid als het gaat om fysiek welbevinden. Landsgrenzen bestaan niet voor ziektes en milieuvervuiling. De mensheid is niet langer alleen een biologische soort, maar een morele samenleving die steeds dichterbij elkaar komt door een gevoel van wederkerige belangen en gedeelde interesses. De definitie die NCDO hanteert voor mondiaal burgerschap sluit hier bij aan. In de volgende paragraaf wordt beschreven hoe NCDO het begrip mondiaal burgerschap omschrijft. De definitie van NCDO wordt gehanteerd in de rest van de scriptie.

Mondiaal burgerschap volgens NCDO

NCDO omschrijft het begrip mondiaal burgerschap als volgt:

‘De mondiale dimensie van burgerschap uit zich in gedrag dat recht doet aan de principes van wederzijdse afhankelijkheid in de wereld, de gelijkwaardigheid van mensen en de gedeelde verantwoordelijkheid voor het oplossen van mondiale vraagstukken.’ (Carabain et al., 2012)

Centraal element van het begrip mondiaal burgerschap is de individuele bijdrage van mensen op de kwaliteit van leven over de gehele wereld. Mondiaal burgerschap ligt hierbij in het verlengde van (actief) burgerschap. Daarom wordt er gesproken van de mondiale dimensie van burgerschap. Gedrag speelt dus een belangrijke rol.

NCDO onderscheidt acht gedragingen die nauw verbonden zijn aan duurzaamheid van de natuur of de maatschappij. De volgende gedragingen zijn onderscheiden:

- Zuinig met water en energie
- Mobiliteit
- Recycling en omgang met afval
- Consumentengedrag
- Informatie zoeken en je mening geven over mondiale vraagstukken
- Doneren
- Vrijwilligerswerk

Daarnaast heeft NCDO drie principes onderscheiden die gerelateerd blijken aan mondiaal burgerschap (Carabain et al., 2012). Het eerste principe is de **gelijkwaardigheid van mensen**. Het tweede principe is het **besef van wederzijdse afhankelijkheid**. Het laatste principe is het nemen van **gedeelde verantwoordelijkheid voor het oplossen van mondiale vraagstukken**. Er wordt verwacht dat personen die de drie principes meer onderschrijven, zich ook vaker als een mondiaal burger gedragen.

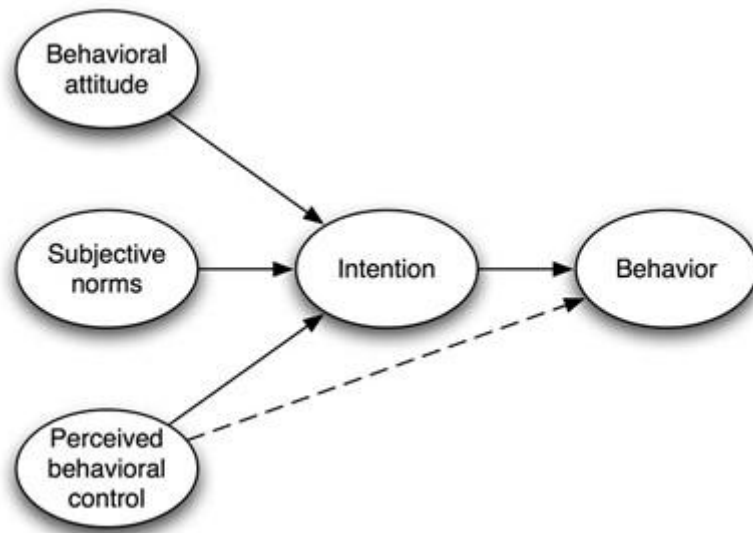
De definitie van mondiaal burgerschap van SBOS (2011) komt sterk overeen met de definitie van NCDO. *‘Mondiaal burgerschap stuurt erop aan dat burgers zelf een houding (positief of negatief) aannemen ten opzichte van ontwikkelingssamenwerking. Het beoogde effect hiervan is een verandering in gedrag. Een mondiaal burger is zich bewust van de effecten van zijn of haar handelen op de rest van de wereld en neemt zijn of haar eigen verantwoordelijkheid daarin’* (SBOS, 2011). SBOS beoogt door middel van een houdingsverandering een gedragsverandering te bewerkstelligen. Gedragsverandering bij mensen is een complexe taak gebleken. Verschillende auteurs hebben beschreven hoe menselijk gedrag voorspeld en verklaard kan worden (Develtere, 2003) (Ajzen, 1991)

Kennis houding en gedrag

SBOS wil door middel van een houdingsverandering een gedragsverandering bewerkstelligen. Dit ligt in lijn met de kennis-houding-gedrag theorie van Develtere (2003). Hij stelt dat veel studies uitgaan van een kennisdimensie. Dit betekent dat mensen die iets weten van een bepaald domein hier hun houding en gedrag op aanpassen. In het kennis-houding-gedrag model gaat men er van uit dat wanneer een individu meer informatie en kennis verkrijgt over een probleem en de wijze waarop zijn of haar eigen gedrag bijdraagt tot het probleem, dit zijn of haar attitude zou beïnvloeden (Develtere, 2003). Door het geven van steeds meer gerichte informatie zou de bewustwording en de bereidheid toenemen om het eigen gedrag aan te passen. Het model van Develtere (2003) is afkomstig van de

theorie van gepland gedrag (Ajzen, 1991). Deze theorie laat zien hoe het gedrag van een individu bepaald wordt. In figuur 4.2 is een eenvoudige weergave van de theorie van gepland gedrag te zien.

Fig. 4.2 *Theorie van gepland gedrag (Ajzen, 1991)*

Er zijn drie concepten die invloed hebben op de intentie om bepaald gedrag te vertonen. De eerste is de houding ten opzichte van bepaald gedrag (behavioral attitude). Als de houding van een individu positief is ten opzichte van bepaald gedrag, dan zal de intentie om dat gedrag te vertonen groter zijn (Ajzen, 1991). Het tweede concept is de sociale norm (subjective norms). Mensen willen over het algemeen graag bij de groep horen. Als bepaald gedrag wordt geaccepteerd in de groep, zal een individu uit die groep eerder het gewenste gedrag vertonen (Ajzen, 1991). Het laatste concept is de waargenomen gedragscontrole (perceived behavioral control). Dit is de mate waarin een individu denkt dat hij of zij in staat is om het gedrag te vertonen. Deze drie concepten leiden tot een intentie om bepaald gedrag te vertonen. De regel die hierbij geldt is dat hoe sterker de intentie is om bepaald gedrag te vertonen, hoe vaker dit gedrag ook werkelijk wordt vertoond. Een kanttekening die hierbij gemaakt moet worden is dat dit alleen geldt als de persoon kan beslissen of hij het gedrag wel of niet kan uitvoeren. Het kan bijvoorbeeld voorkomen dat een scholier na afloop van een presentatie de intentie heeft om naar een ontwikkelingsland te reizen om daar een bijdrage te leveren aan een ontwikkelingsproject. Als deze persoon niet de financiële middelen heeft om dit voor elkaar te krijgen, dan zal de intentie niet direct tot werkelijk gedrag leiden.

Het model van Ajzen is vaak gebruikt als startpunt bij onderzoek naar de totstandkoming van milieubewust gedrag. Gadenne, Sharma, Kerr & Smith (2011) hebben onderzoek gedaan naar de invloed van milieubewuste overtuigingen en houding op energie besparingsgedrag. Zuinig met

energie is één van de acht gedragingen van een mondiale burger die door NCDO wordt onderscheiden. Gadenne et al. (2011) hebben een onderzoek gedaan onder 2048 klanten van drie 'milieuvriendelijke bedrijven'. Hieruit is gebleken dat er een sterke correlatie bestaat tussen milieubewuste houding en milieubewust gedrag. De conclusie dat een positieve houding ten opzichte van bepaald gedrag het gewenste gedrag veroorzaakt ligt in lijn met de theorie van Ajzen (1991). Uit onderzoek van Liu, Wang, Shishime & Fujitsuka (2010) onder 336 chinezen woonachtig in een stad blijkt dat een milieubewuste houding moet worden ontwikkeld door onderwijs. De toename van kennis zorgt voor een positievere houding ten opzichte van milieubewustzijn. Een positievere houding ten opzichte van milieubewustzijn leidt tot milieubewust gedrag. Ook deze bevinding ligt in lijn met de theorie van Ajzen (1991) en Develtere (2003). Als toevoeging wordt wel vermeld dat de milieu educatie toegepast moet zijn op de doelgroep. De educatie moet passen bij het dagelijkse leven van de groep; dit zorgt er voor dat het geleerde in praktijk kan worden gebracht. Dit gegeven is belangrijk voor de presentaties die worden gegeven door SBOS deelnemers; om ervoor te zorgen dat de ontvangers van de presentatie het gewenste gedrag gaan vertonen, moet de juiste kennis worden verspreid.

Het doel van SBOS is dat door presentaties, gehouden door jongeren die naar een ontwikkelingsland zijn geweest, de houding en het gedrag van de ontvangers ten opzichte van mondiaal burgerschap verandert. Voordat deze verandering tot stand komt, moeten er een aantal stappen worden doorlopen. Deze stappen met bijbehorende aannames zijn in een schema opgenomen. Dit wordt de interventielogica achter een interventie genoemd.

Interventielogica

Een interventielogica is nodig voor gerichte monitoring en evaluatie. Weiss (1972) definieert het concept interventielogica als de theorie achter een interventie. Het laat zien hoe en waarom een interventie werkt. Een goede interventielogica moet aan drie voorwaarden voldoen (Weiss, 1972). Ten eerste moet het *plausibel* zijn. Dit betekent dat er bewijs moet zijn dat de gewenste uitkomst haalbaar is. Daarnaast moeten er genoeg *middelen* beschikbaar zijn om de gewenste uitkomst te behalen. Hier kan gedacht worden aan financiële en technische middelen. Als laatste moet de interventielogica *testen* zijn. Hiervoor moet het specifiek en compleet genoeg zijn. Het belang van het uitschrijven van een interventielogica wordt door Van Gent & Tinnemans (2011) onderstreept. Ze geven hiervoor twee verschillende redenen. De eerste reden is dat het uitschrijven ervoor zorgt dat zwakke schakels in de interventie vanzelf aan het licht komen. Daarnaast dwingt het uitschrijven van de interventielogica tot nadenken over de toetsbaarheid van de interventielogica.

Een interventielogica kent verschillende niveaus. Allereerst is er het niveau van de input. Input wordt gezien als de investeringen zoals tijd, kennis en geld. Deze hebben een directe prestatie, de output, ter gevolge. De output zijn de concrete handelingen. In dit geval de reis van de jongere naar een ontwikkelingsland. De output leidt tot de outcome van een programma. Bij de outcome wordt het effect van het programma gemeten. In dit geval gaat het om het effect dat de uitwisseling heeft gehad op de jongere. Op het niveau van impact gaat het over het effect dat de interventie (in dit geval de presentatie) heeft op de indirecte omgeving. Het doel van dit onderzoek is het in kaart brengen van het impact niveau. Zoals te zien is in de interventielogica (figuur 4.3), liggen er enkele aannames ten grondslag aan het effect dat wordt verwacht. Aan de hand van beschikbare literatuur over eerdere onderzoeken naar het effect op de omgeving kan er worden bepaald wat het te verwachten effect is.

De interventielogica (figuur 4.3) is geconstrueerd aan de hand van beleidsdocumenten van SBOS en gesprekken met NCDO medewerkers.

Fig. 4.3 *interventielogica SBOS-programma*

Niveaus	Uitwerking	Indicator		Aannames
Impact	Ontvangers van de presentaties veranderen hun kennis, houding en gedrag wat betreft mondiaal burgerschap	Stijging in kennis, houding en gedrag van de ontvangers		
Outcome	Deelnemers veranderen hun kennis, houding en gedrag wat betreft mondiaal burgerschap	Stijging in kennis, houding en gedrag van de deelnemers		- De deelnemer gaat presentaties houden - De deelnemer stelt zich op als 'change agent' tijdens de presentatie - Het doel van de presentatie is om anderen te veranderen - De presentatie heeft invloed op de ontvanger
Output	Deelnemers gaan op reis naar een ontwikkelingsland	Aantal deelnemers die op reis gaan		- Buitenlandreis heeft impact op deelnemer - Uitwisseling is een positieve ervaring
Input	Tijd en geld			

Bovenstaande interventielogica is niet gebaseerd op beschikbare literatuur. Turner (1993) geeft aan dat de definities van mondiaal burgerschap heel helder zijn, maar in de praktijk is geen duidelijke beeld door wat het gestimuleerd wordt. De interventielogica zoals die is opgebouwd voor het SBOS programma berust meer op 'common sense', dan op harde bewijzen. Eén van de weinige theoretische onderbouwingen voor de interventielogica van het SBOS programma is afkomstig van Haste (2004). Zij onderstreept het belang van het vertellen van verhalen omtrent burgerschapsvorming. Zij geeft aan dat door middel van het vertellen van verhalen over transnationale zaken individuen hun eigen identiteit en mening kunnen vormen in een

globaliserende wereld. Dit spreekt voor het feit dat SBOS presentaties van deelnemers gebruikt als middel om het mondiaal burgerschap van de indirecte doelgroep te vergroten.

Aangezien er weinig theoretische onderbouwingen zijn voor het SBOS programma, wordt er gekeken naar praktijkgerichte onderzoeken waardoor de interventielogica van het SBOS programma wellicht sterker kan worden onderbouwd.

Effect van buitenlandervaring op de deelnemer

Het verwachte effect van de buitenlandervaring op de deelnemer is dat deze zijn kennis, houding en gedrag wat betreft mondiaal burgerschap positief verandert. Hieraan liggen twee aannames ten grondslag. Allereerst wordt er van uitgegaan dat *de buitenlandervaring impact heeft op de jongere*. Ten tweede wordt er van uitgegaan dat *de buitenlandervaring een positieve ervaring is geweest*. Er is veel onderzoek gedaan naar het effect dat een verblijf in het buitenland heeft op de deelnemer zelf. Uit onderzoek van Douglas & Jones-Ridders (2001) is gebleken dat Study Abroad Programs (SAPs) een positieve invloed hebben op de *worldmindness* van deelnemers. *Worldmindness* is de mate waarin individuen mondiale perspectieven en problemen waarderen. Dit concept is nauw verbonden met het in dit onderzoek gebruikte concept mondiaal burgerschap.

Deus, Eerdewijk en Westeneng (2008) hebben onderzoek gedaan naar de effecten van het Edukans 'Going Global' programma op het draagvlak voor internationale samenwerking onder jongeren die op hun school met het programma in aanraking zijn gekomen. Het Edukans 'Going Global' programma is in hoge mate vergelijkbaar met projecten uit het SBOS programma. Het programma bestaat, net als het SBOS programma, uit drie onderdelen; voortraject, reis en een natraject met presentaties door de deelnemer. De bedoeling is dat de omgeving wordt aangezet om daadwerkelijk iets te gaan doen voor leeftijdsgenoten in ontwikkelingslanden. In het onderzoek van Deus et al. (2008) is zowel gekeken naar het effect bij de leerling die naar het ontwikkelingsland is geweest alsmede naar het effect op de klasgenoten. Uit het onderzoek is gebleken dat de uitwisselingsleerlingen significant hoger scoren wat betreft kennis, houding, gedrag op het gebied van draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking. Een interessante uitkomst van het onderzoek is ook dat het effect van het project op houding voor jongeren met een VMBO-opleiding hoger is dan met een VWO-opleiding. Dit kan komen door de positieve houding van hoger opgeleiden ten aanzien van mondiaal burgerschap (NCDO, 2012). Door deze positieve houding treedt het plafond effect op (Miles & Shevlin, 2001). Dit betekent dat de houding voorafgaand aan de interventie al zo positief is, dat deze niet meer veel kan stijgen door toedoen van de interventie. Van dit plafond effect is geen sprake bij de lager opgeleiden met over het algemeen een minder positieve houding. Lager opgeleide jongere is ook de doelgroep die SBOS beoogd. In dit onderzoek wordt het effect van de buitenlandervaring op de deelnemer niet onderzocht, maar alleen het effect van de buitenlandervaring op de omgeving.

Effect van buitenlandervaring op de indirecte doelgroep

De bedoeling van het natraject van de presentaties die worden gegeven is dat het mondiaal burgerschap van de ontvangers wordt beïnvloed. Om het effect te bereiken dat SBOS tot doel heeft gesteld, moet er aan een aantal aannames worden voldaan. Ten eerste moet de jongere een *presentatie* gaan houden. Of jongeren dit werkelijk gaan doen, moet blijken in de periode dat de projecten worden onderzocht. Ten tweede moet de jongere zich opstellen als *change agent*. Dit betekent dat het doel van de presentatie moet zijn dat er een verandering plaatsvindt bij de aanwezigen. De laatste voorwaarde waaraan moet worden voldaan om het uiteindelijke doel te bereiken is dat de presentatie *effect* heeft *op de aanwezigen*. In de literatuur is veel geschreven over welke elementen in een presentatie een bijdrage leveren aan de effectiviteit van de presentatie. In de volgende paragraaf wordt literatuur over dit onderwerp behandeld.

Overtuigende communicatie in een presentatie

De kwaliteit van de presentatie kan een indicator zijn voor het effect van de presentatie. Al vanaf voor Christus wordt er nagedacht over effectieve communicatie. Cicero (106 v Chr.) was al bekend om zijn invloedrijke redevoeringen. In de loop der tijd is er veel onderzoek gedaan naar effectieve communicatie.

De twee belangrijkste aspecten van communicatie zijn begrepen en geloofd worden (Taillard, 2000). Het doel van overtuigende communicatie is om de kennis, houding en/of het gedrag van de toehoorders te veranderen. Austin (1962) introduceerde de 'speech act theory'. In deze theorie worden taalhandelingen onderverdeeld in drie categorieën. De drie taalhandelingen zijn locutie, illocutie en perlocutie. Het is van belang dat de laatste taalhandeling, perlocutie, plaatsvindt bij de presentaties. Hierbij gaat het om het effect dat de spreker bereikt bij de toehoorders. Alleen dan zal de presentatie het beoogde effect bereiken. De vraag is nu hoe een presentatie eruit moet zien om de grootste kans te hebben dat het beoogde effect wordt bereikt.

Veel auteurs hebben geschreven over cruciale factoren die er toe leiden dat een presentatie effect heeft op de toeschouwers. Uit onderzoek van Van Wijk (1996) is gebleken dat aanwezigen bij een presentatie met een persoonlijke stijl een positievere houding aannemen dan bij een presentatie met een formele stijl. In een presentatie met een persoonlijke stijl presenteert de spreker gebeurtenissen die hij of zij zelf heeft meegemaakt. De effectiviteit van de presentatie wordt ook bepaald door de hulpmiddelen die gebruikt worden tijdens de presentatie. Uit onderzoek van Blokzijl & Andeweg (2006) is gebleken dat op lange termijn de kennisopname bij presentaties met visualisatieslides (slides met plaatjes) en tekstslides hetzelfde is. Bij de presentaties zonder ondersteuning was de kennisopname significant lager. De presentaties met visualiseringen kregen de hoogste waarderingen van de deelnemers. Er zijn een aantal manieren om de aandacht van het

publiek beter vast te houden en hierdoor het effect van de presentatie te vergroten (Smuling, Van Hout & Mirande, 1992). Die vragen luiden als volgt: Wordt er een stelling geponeerd? Wordt er een probleem voorgelegd? Wordt er een puzzel opgelost? Wordt er een ramp beschreven? Wordt er een vergelijking of een contrast weergegeven? Worden sommige argumenten onderuit gehaald?

Bestaande studies naar effecten op omgeving

Er is veel onderzoek gedaan naar de effecten die buitenlandstages hebben op houding en gedrag van de deelnemer zelf (Maslowski, Naayer, Oonk & Van der Werf, 2009), (van Oonk 2004), (Douglas & Jones-Ridders, 2001). Zoals gezegd is het effect op de ontvangers het uiteindelijke doel van het programma. In de literatuur zijn onderzoeken te vinden waarbij het effect van een buitenlandstage op de omgeving van de deelnemer is onderzocht (Van der Hoek, 2008), (Deus, Eerdewijk & Westeneng, 2008). Deus et al (2008) concludeert dat de houding ten opzichte van draagvlak voor internationale samenwerking bij de indirecte doelgroep is vergroot door het 'Going Global' programma van Edukans. Dit onderzoek bevat methodologische discussiepunten. Hierdoor is de conclusie dat het draagvlak is vergroot niet erg robuust.

In de praktijk blijkt het meten van effecten bij de indirecte doelgroep een ingewikkelde klus. Het is moeilijk om het juiste instrument te ontwerpen, want het is moeilijk om te bepalen wat het te verwachten effect is van een interventie. Een ander probleem is dat het niet altijd duidelijk is welke personen zijn bereikt door de deelnemer. Als er een artikel in de krant heeft gestaan is het niet duidelijk hoever het bereik van dit artikel is geweest. Deze problematiek komt sterk naar voren in een rapport van de IOB (Inspectie Ontwikkelingssamenwerking en Beleidsevaluatie) over het 'Xplore' programma (Van der Hoek, 2008). De IOB heeft in 2008 een evaluatie uitgevoerd van het stage- en uitwisselingsprogramma 'Xplore'. Organisaties konden bij 'Xplore' subsidie aanvragen voor een stage- of uitwisselingsproject. De projecten moesten uit drie onderdelen bestaan om een subsidie aanvraag te kunnen doen. In het eerste onderdeel, de voorbereidingsfase, stond de bevordering van deskundigheid door middel van trainingen en cursussen centraal. Het tweede onderdeel was de stage naar het buitenland. Dit moest een leerervaring zijn voor de deelnemers. Bij het derde onderdeel, de draagvlakversterking, moest de deelnemer de uiteindelijke programmadoelstelling realiseren door middel van zogenaamde uitstralingsactiviteiten. Deze activiteiten dienden ervoor om opgedane ervaringen en inzichten met ten minste 150 anderen te delen. De bedoeling hiervan was dat het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking versterkt zou worden bij de personen die zijn bereikt. Het programma had een positief effect op het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking van de deelnemers. Het contact met de uiteindelijke doelgroep, zoals geformuleerd in het beleid 'de Nederlandse samenleving' heeft niet opgeleverd wat ervan verwacht werd. Ten eerste was het zeer moeilijk om duidelijkheid te krijgen over de zekerheid en omvang van het effect. Daarnaast werd

geconcludeerd dat de lage intensiteit en het eenmalige karakter van de interventies onvoldoende waren om een groot effect te hebben op de omgeving van de deelnemers.

Een ander onderzoek naar effecten bij de indirecte doelgroep is gedaan door Legault & Pelletier (2000). Zij hebben onderzoek gedaan naar het effect van milieu educatie programma's op de ouders van het kind dat deze educatie volgt. In dit onderzoek kwam heel duidelijk de moeilijkheid van deze evaluatiestudies naar voren. In hun onderzoek hebben ze gebruik gemaakt van een pre- en een posttest om de deelnemers te controleren op verschillende soorten bias. De deelnemers aan het onderzoek kwamen van 4 scholen. Er was een groep die de milieu educatie aangeboden kreeg en een groep die dit niet kreeg, de controlegroep. Uit het onderzoek is gebleken dat het effect op de omgeving (de ouders in dit geval) klein is gebleken. De oorzaken die hiervoor worden gegeven liggen grotendeels in de moeilijkheden om het effect van de interventie te duiden. Daarnaast is de grootte van de populatie die onderzocht kan worden vaak beperkt. Hierdoor is het moeilijk om uitspraken te doen die te generaliseren zijn. In het standaard onderwijs komen milieuvraagstukken ook aan de orde, dit zorgt ervoor dat de controle groep niet compleet wordt afgehouden van de milieu educatie. Hierdoor wordt het verschil tussen de controle groep en de groep die de interventie ontvangt kleiner, dan wanneer de controle groep geheel werd afgehouden van milieu educatie. Als derde reden voor het kleine effect dat is aangetoond wordt de zelfselectie van de ouders die de vragenlijst invullen genoemd. Er wordt gesteld dat ouders die zich meer bewust zijn van het milieu, eerder de vragenlijst hebben ingevuld, dan ouders die zich minder bewust zijn van het milieu. Het effect op de 'bewuste' ouders zal lager zijn, omdat er bij deze groep minder winst te behalen valt.

Uit bovenstaande onderzoeken is het moeilijk om een conclusie te trekken wat betreft het te verwachten effect van de projecten die als casus dienen voor dit onderzoek. Er kan wel geconcludeerd worden dat onderzoek naar de effecten op de omgeving van de deelnemer gecompliceerd is. Deze moeilijkheid ligt vooral in de meetbaarheid van de concepten. In het volgende hoofdstuk wordt stapsgewijs uitgelegd welke indicatoren zijn gebruikt voor de verschillende concepten die voorkomen in het onderzoek.

Conclusie

Het effect dat SBOS beoogt is het vergroten van het mondiaal burgerschap van de omgeving van de deelnemer wordt vergroot. Het overbrengen van het mondiaal burgerschap moet volgen uit de presentaties die worden gegeven door de jongeren. Dit proces moet voldoen aan een aantal criteria om tot het beoogde effect te leiden:

- De jongere gaat presentaties houden
- De jongere stelt zich op als 'change agent' tijdens de presentatie
- Het doel van de presentatie is om anderen te veranderen
- De presentatie heeft invloed op de aanwezigen

Uit eerder onderzoek is gebleken dat het effect op de indirecte doelgroep moeilijk meetbaar is (Van der Hoek, 2008) (Deus, Eerdewijk & Westeneng, 2008). Dit maakt het lastig om een antwoord te geven op de vraag of het interventiemechanisme van het SBOS programma door de literatuur wordt ondersteund. Turner (1993) geeft aan dat het nog niet duidelijk is op welke manier mondiaal burgerschap geactiveerd dient te worden. Haste (2004) geeft aan dat het vertellen van verhalen een goede manier is om mondiaal burgerschap te bevorderen.

Een groot deel van de effectiviteit van de presentatie zal afhangen van de kwaliteit van de presentatie en het motief van de aanwezigen om bij de presentatie te zijn.

Uit de literatuur is gebleken dat de volgende criteria leiden tot een effectievere presentatie:

- Het doel van de presentatie is veranderen
- Persoonlijke presentatie
- Weergeven contrast, poneren van stelling, voorleggen van probleem, oplossing van een puzzel, beschrijven van een ramp, onderuithalen van sommige argumenten
- Het gebruiken van hulpmiddelen, zoals powerpoint

Niet alleen de kwaliteit van de presentatie, maar ook het motief van de aanwezigen om de presentatie bij te wonen zal invloed hebben op de effectiviteit van de presentatie. Sommige aanwezigen zijn aanwezig omdat dit verplicht is; anderen zijn aanwezig vanuit persoonlijke interesse. De leerstijlen van Vermunt (1992) laten zien dat deze groepen waarschijnlijk een verschillende hoeveelheid kennis opnemen. Bij de betekenisgerichte leerstijl is iemand intrinsiek gemotiveerd en er bestaat persoonlijke interesse voor de stof. De wil om steeds meer te leren over de stof is aanwezig. De reproductiegerichte leerstijl is gericht op het behalen van een diploma. Motivatie voor de toepassingsgerichte leerstijl is dat iemand iets leert om later toe te passen. De leerstof wordt steeds naar de praktijk vertaald. Met de ongerichte leerstijl wordt geleerd zonder een duidelijke doel. De verwerking van de leerstof gaat bij deze stijl moeizaam. Het kan dus voorkomen dat er een zeer degelijke presentatie wordt gegeven, maar dat de toeschouwers er zonder doel zitten; ze zijn

enkel aanwezig omdat dit een verplichting is. Het leereffect van deze presentatie zal waarschijnlijk kleiner zijn dan het leereffect van een presentatie die minder van kwaliteit is, maar een zeer geïnteresseerd publiek bereikt. De kwaliteit van de presentatie kan dus niet altijd direct in verband worden gebracht met het gemeten effect.

In dit onderzoek wordt het effect van de presentatie op het mondiaal burgerschap van de indirecte doelgroep alleen verklaard aan de hand van de kwaliteit van de presentatie en het motief van de ontvangers om aanwezig te zijn bij de presentatie. Er zijn nog veel meer variabelen die het uiteindelijke effect op de indirecte doelgroep kunnen verklaren. Hierbij kan gedacht worden aan het opleidingsniveau van de stageloper, de reisvorm van de deelnemer (in duo's of in een groep), het ontwikkelingsland dat wordt bezocht, de context van de presentatie (in eigen klas, op een speciale bijeenkomst, etc.). Dit onderzoek richt zich alleen op het meten van het effect bij de indirecte doelgroep. Aangezien de mogelijk interveniërende variabelen die hierboven besproken zijn niet worden onderzocht, worden ze niet besproken in dit theoretische gedeelte.

5. Methoden

Een belangrijk onderdeel van dit onderzoek is de methode waarmee het effect van een presentatie op het mondiaal burgerschap van de ontvanger kan worden bepaald. Uit eerdere onderzoeken is gebleken dat het evalueren van activiteiten die zich richten op het vergroten van mondiaal burgerschap complex is (IOB, 2008)(Deus, Eerdewijk & Westeneng, 2008). In dit hoofdstuk staat de volgende deelvraag centraal: *Hoe kan de effectiviteit worden gemeten van presentaties die erop gericht zijn om het mondiaal burgerschap van de ontvangers te vergroten?*

In dit onderzoek is er zowel een kwalitatieve als een kwantitatieve methode gehanteerd. Door middel van de kwantitatieve methode wordt het effect van de presentatie op het mondiaal burgerschap van de ontvangers gemeten. Aan de hand van het kwalitatieve onderzoek worden verklaringen gezocht voor de effectiviteit die is bepaald door middel van het kwantitatieve onderzoek. Dit gemengde design wordt vaak gebruikt in praktijkgericht onderzoek, waarbij de focus op de onderzoeksvraag ligt (Tashakorri & Teddlie, 1998). Het voordeel van het gebruik van een gemengd onderzoeksontwerp voor dit onderzoek, is dat niet alleen de effectiviteit van een presentatie kan worden bepaald, maar dat er ook verklaringen kunnen worden gegeven voor de gemeten effectiviteit. Hieruit kunnen eventueel kritische succesfactoren worden bepaald die leiden tot een effectieve presentatie.

In dit hoofdstuk wordt eerst de kwantitatieve methode besproken. Door middel van het uitzetten van vragenlijsten bij de ontvangers van de presentaties is het mondiaal burgerschap van de indirecte doelgroep gemeten. De methode is gebaseerd op een 'ideale presentatie'. Er is uitgegaan van een presentatie die ongeveer 30 minuten duurt. Tijdens de presentatie wordt er ingegaan op thema's die te maken hebben met mondiaal burgerschap. Iedere presentatie bereikt minimaal zestig ontvangers. Door de grote variëteit aan presentaties binnen de onderzochte programma's zullen er in de praktijk aanpassingen op de ontworpen methoden moeten worden gedaan. In het resultatengedeelte zullen deze aanpassingen bij de desbetreffende presentaties worden besproken.

Na de bespreking van de kwantitatieve methode van het onderzoek, zal de kwalitatieve methode van het onderzoek worden besproken. Dit kwalitatieve onderzoek is uitgevoerd door middel van observaties. Deze observaties moeten leiden tot het kunnen geven van verklaringen voor de gemeten effectiviteit. Bij observatieonderzoek kan de onderzoeker verschillende rollen aannemen. In dit geval is er gekozen voor een rol als onderzoeker die van buitenaf een fenomeen onderzoekt. Door deze rol aan te nemen is het niet mogelijk om inzichten te verkrijgen die alleen toegankelijk zijn voor

groepsleden, echter zijn deze inzichten niet van belang. Het voordeel van de rol als onderzoeker die van buitenaf een fenomeen beschrijft is dat deze onpartijdig is (Babbie, 2007).

Het doel is om drie presentaties per programma te bezoeken. Het aantal respondenten zal afhankelijk zijn van het aantal aanwezigen bij de presentaties. Informatie over de sample zal bij de resultaten worden gepresenteerd.

Gebruik van vragenlijsten

Het schema voor het kwantitatieve deel van het onderzoek ziet er als volgt uit:

Alle aanwezigen worden in twee groepen geplaatst (at random)	1	Voormeting	Presentatie	
	2			Nameting

Fig. 5.2: Onderzoeksofzet kwantitatief deel van het onderzoek

De ontvangers van de presentaties zijn at random ingedeeld in twee groepen. Dit gebeurt door de personen bij binnenkomst een cijfer toe te kennen, beginnend bij één en eindigend bij het aantal aanwezigen. De ontvangers met een oneven nummer worden gevraagd om de voormeting in te vullen. De ontvangers met een even nummer worden gevraagd om de nameting in te vullen.

Beschrijving instrument

Er worden twee vragenlijsten gebruikt als meetinstrument om het mondiaal burgerschap van de ontvangers te meten. Zoals te lezen in vorige paragraaf worden de vragenlijsten direct voor en na de presentatie afgenomen. Hierdoor is het niet mogelijk dat er al daadwerkelijk een gedragsverandering heeft plaatsgevonden bij de ontvangers van de presentaties. Dit komt niet overeen met de doelstelling van SBOS; zij beogen wel degelijk een gedragsverandering. Om te onderzoeken of er werkelijk een gedragsverandering plaatsvindt naar aanleiding van de presentaties is een longitudinaal onderzoek nodig. Om een eventuele gedragsverandering te meten zou er enige tijd na de presentatie (bijvoorbeeld een maand na de presentatie) een follow up meting moeten worden uitgevoerd. Dit was niet mogelijk door praktische redenen. Binnen deze studie is daarom gekozen om de kennis- en houding verandering te meten. De theorie van gepland gedrag (Ajzen, 1991) laat zien dat een verandering in kennis en houding uiteindelijk kunnen leiden tot een gedragsverandering. Hij stelt dat meer kennis en een positievere houding leiden tot een grotere intentie om het gedrag te vertonen. Deze twee concepten gelden als indicator voor gedragsintentie.

Hoe hoger deze gedragsintentie is, hoe vaker het gedrag uiteindelijk wordt vertoond. Ook de kennis-houding-gedrag theorie van Develtere (2003) laat zien dat meer kennis en een positievere houding leiden tot het gewenste gedrag. Om te bepalen of er een verandering is opgetreden naar aanleiding van de presentatie op het gebied van kennis en houding, zijn er vragen in de vragenlijst opgenomen die gaan over kennis en houding wat betreft mondiaal burgerschap.

De vragen die in de nameting zijn gesteld, zijn identiek aan de vragen in de voormeting. Het enige verschil tussen deze twee vragenlijsten, is dat er in de nameting een vraag is toegevoegd over gedragsintentie naar aanleiding van de presentatie. In het resterende gedeelte van deze paragraaf wordt er ingegaan op de inhoud van de vragenlijst. Dit wordt gedaan per variabele die wordt onderzocht.

Kennisniveau (voor- en nameting)

Om het kennisniveau van de respondenten te meten, worden er vragen gesteld die de kennis op het gebied van mondiaal burgerschap meten. De kennisvragen gaan over algemene kenmerken van het land waar de deelnemer op reis is geweest. Hierdoor is er bij iedere presentatie een andere set kennisvragen gesteld.

Houding(voor- en nameting)

De houding van de ontvangers ten opzichte van mondiaal burgerschap wordt gemeten door het voorleggen van items over mondiaal burgerschap en het stellen van één open vraag. De stellingen gelden als indicator voor de drie principes die door NCDO worden onderscheiden. Deze drie principes zijn **de gelijkwaardigheid van mensen, het besef van wederzijdse afhankelijkheid en het nemen van gedeelde verantwoordelijkheid voor het oplossen van mondiale vraagstukken**. De verwachting is dat deze drie principes gerelateerd zijn aan mondiaal burgerschap. Uit eerder onderzoek is gebleken dat deze verwachting lijkt te kloppen (Carabain et al, 2012). In dit onderzoek zijn alleen de constructen '*gedeelde verantwoordelijkheid*' en '*gelijkwaardigheid van mensen*' getoetst. Het principe wederzijdse afhankelijkheid is buiten beschouwing gelaten. Dit is gedaan, omdat deze vragen verkapte kennisvragen zijn en daardoor niet veel over houding zeggen. De stellingen zijn voorgelegd aan de respondenten met elk vijf antwoordmogelijkheden; helemaal mee oneens, oneens, neutraal, eens of oneens. Deze stellingen gelden als items voor desbetreffend constructen (zie figuur 5.1).

Fig. 5.1: constructen met bijbehorende items

Construct	item
Gedeelde verantwoordelijkheid	Nederland moet arme landen helpen met het oplossen van hun problemen
	Mensen in arme landen moeten zelf hun armoede oplossen
	Nederland moet zich niet bemoeien met hoe andere landen omgaan met hun natuur
	Ik voel me verantwoordelijk als ik zie hoe arm sommige mensen in de wereld zijn
	Mensen hebben gezamenlijk de plicht om slachtoffers van natuurrampen overal ter wereld te helpen
Gelijkwaardigheid van mensen	Ik vind de normen en waarden van mijn eigen cultuur beter dan die van andere culturen
	Vrijheid van meningsuiting is voor mensen in arme landen minder belangrijk dan voor mensen in Nederland
	Wij zijn in Nederland rijker dan mensen in arme landen, omdat we zaken beter aanpakken
	Ik heb liever mensen van mijn eigen cultuur naast me wonen dan mensen uit een andere cultuur
	Ik vind de Islam net zo goed of slecht als het Christendom
	Ik vind dat ik meer kansen moet hebben op een baan in Nederland dan een Pool die hier een baan zoekt

Er zijn vijf items die het construct ‘gedeelde verantwoordelijkheid’ meten en zes items die het construct ‘gelijkwaardigheid van mensen’ meten. Om de onderliggende structuur van de items die zijn gebruikt om de constructen ‘*gedeelde verantwoordelijkheid*’ en ‘*gelijkwaardigheid van mensen*’ te onderzoeken, is er een confirmatieve factoranalyse (CFA) uitgevoerd. Door middel van een CFA kan er worden onderzocht of de gebruikte items voor het construct ‘gedeelde verantwoordelijkheid’ op één factor laden en de gebruikte items voor het construct ‘gelijkwaardigheid van mensen’ ook op één factor laden. In figuur 5.2 en 5.3 zijn de resultaten van de factor analyses terug te vinden.

Fig. 5.2: Factoranalyse items 'gedeelde verantwoordelijkheid'

Factor Matrix ^a	
	Factor
	1
Nederland moet zich niet bemoeien met hoe andere landen omgaan met hun natuur	,985
Nederland moet arme landen helpen met het oplossen van hun problemen	,918
Mensen hebben gezamenlijk de plicht om slachtoffers overal ter wereld te helpen	,918
Ik voel me verantwoordelijk als ik zie hoe arm sommige mensen in de wereld zijn	,643
Mensen in arme landen moeten zelf hun armoede oplossen	-,520

Extraction Method: Principal Axis Factoring.

a. 1 factors extracted. 6 iterations required.

Fig. 5.3: Factoranalyse items 'gelijkwaardigheid van mensen'

Communalities	
	Initial
Ik vind de normen en waarden van mijn eigen cultuur beter dan die van andere culturen	,984
Vrijheid van meningsuiting is voor mensen in arme landen minder belangrijk dan voor mensen in Nederland	,884
Wij zijn in Nederland rijker dan mensen in arme landen, omdat we zaken beter aanpakken	,954
Ik heb liever mensen van mijn eigen cultuur naast me wonen dan mensen uit een andere cultuur	,778
Ik vind dat ik meer kansen moet hebben op een baan in Nederland dan een Pool die hier een baan zoekt	,897
Ik vind de Islam net zo goed of slecht als het Christendom	,321

Extraction Method: Principal Axis Factoring.

Met de confirmatieve factoranalyses bleken de items te laden met factorladingen boven de ,40 en hoger op de betreffende items, met uitzondering van item *ik vind de Islam net zo goed of slecht als het Christendom*. Dit item is toch opgenomen in de vragenlijst, omdat in eerder (grootschaliger) onderzoek is gebleken dat de factorlading voor dit item wel groot genoeg is (Carabain et al, 2012). Voor uitgebreidere beschrijving van het gebruik van deze methode zie Carabain et al (2012).

Na de factoranalyses zijn er betrouwbaarheidsanalyses uitgevoerd om te controleren of de stellingen die zijn gebruikt per principe inderdaad één construct meten (Cronbach, 1951). De betrouwbaarheid van de schaal 'gedeelde verantwoordelijkheid' is 0,68 en de betrouwbaarheid van de schaal 'gelijkwaardigheid van mensen' is 0.65. Dit is beide wat aan de lage kant, maar wordt beschouwd als voldoende (Kline, 1999).

Naast de gesloten items, is er ook een open vraag opgenomen in de vragenlijst die de houding ten opzichte van mondiaal burgerschap meet. Deze vraag geeft inzicht in de mate van interesse in onrecht en armoede in de wereld van de respondent. De respondent kan aangeven wel of geen interesse te hebben en uitleggen waarom dit zo is. Deze vraag is een indicator voor de houding ten opzichte van mondiaal burgerschap.

Gedragsintentie (nameting)

De intentie om gedrag te veranderen is gemeten aan de hand van de volgende vraag:

Denk je dat je iets gaat veranderen in je gedrag op basis van de presentatie?

Het antwoord op deze vraag geldt als indicator voor de gedragsintentie van de ontvanger.

Overige vragen (voor- en nameting)

De vragenlijst bevat ook een aantal stellingen die ontwikkeld zijn door 'DARE2GO'. 'DARE2GO' had al een vragenlijst ontwikkeld om het effect van de presentatie bij de ontvangers te meten. Dit is een zeer korte vragenlijst. Om aanwezigen niet teveel te belasten met verschillende vragenlijsten, zijn deze vragen toegevoegd aan de vragenlijst die in dit onderzoek wordt gebruikt. Deze vragen zijn ook gebruikt in de vragenlijsten voor 'Werken aan de wereld' en 'Green experience'.

Analyse resultaten

De stellingen die gebruikt worden om houding ten opzichte van mondiaal burgerschap te bepalen zijn niet allemaal dezelfde richting op gesteld. Daarom zijn eerst alle negatief geformuleerde stellingen hergecodeerd in positieve richting. Daarna zijn de stellingen per principe samengevoegd en hier is het gemiddelde van genomen. Deze gemiddelden laten zien in welke mate de respondent het principe 'gelijkwaardigheid van mensen' en 'gedeelde verantwoordelijkheid' onderschrijft. De gemiddelde scores voor de stellingen kunnen variëren van 1 (helemaal mee oneens) tot 5 (helemaal mee eens). Door middel van een ongepaarde Students t-toets is getoetst of er een verschil is opgetreden tussen houding ten opzichte van de twee principes in de voor- en nameting. Deze t-toets gaat uit van normaal verdeelde data. Door middel van het controleren van de skewness maat is gebleken dat de data inderdaad normaal verdeeld is. Dit zorgt ervoor dat er t-toetsen uitgevoerd mogen worden.

Om te bepalen of er een verschil in kennisniveau is opgetreden voor en na de presentatie, wordt het gemiddelde aantal goede antwoorden in de voormeting vergeleken met het gemiddelde aantal goede antwoorden in de nameting. Het betreft hier een vergelijking tussen het gemiddelde van de groepen. In totaal zijn er per vragenlijst drie kennisvragen gesteld. Hierdoor variëren de scores van 0 (geen enkele vraag goed beantwoord) tot drie (alle vragen goed beantwoord). Ook in dit geval wordt de ongepaarde Students' t-toets gebruikt om te bepalen of er een verschil is opgetreden tussen het kennisniveau in de voor- en nameting.

De antwoorden op de open vragen zijn ingedeeld in verschillende categorieën. Om te bepalen of de juiste categorieën zijn gekozen en of de antwoorden in de juiste categorieën zijn ingedeeld is de Kappa berekend. Kappa is een maat om de intercodeurbetrouwbaarheid te berekenen. Kappa is gebaseerd op het overeenstemmingspercentage tussen twee codeurs, en houdt daarbij rekening met de toevalskans. Een kappa van 0,9 is acceptabel. Wanneer kappa lager is dan 0,9 geeft dat aan dat er te weinig overeenstemming is tussen de codeurs en is het meetinstrument dus niet betrouwbaar. De kappa van dit onderzoek bedraagt gemiddeld 0,92. De antwoorden voor de open vragen zijn gecodeerd door twee codeurs.

De categorieën die zijn onderscheiden aan de hand van de antwoorden op de vraag naar gedragsintentie, worden vergeleken met de acht verschillende gedragingen die NCDO onderscheidt. Er wordt gekeken of er opmerkelijke overeenkomsten of verschillen worden gevonden tussen de verschillende categorieën gedragsintenties die in dit onderzoek worden onderscheiden en de gedragingen die NCDO onderscheidt.

Betrouwbaarheid en validiteit van het instrument

In wetenschappelijk onderzoek is voldoende aandacht voor de validiteit en de betrouwbaarheid van het onderzoek van groot belang. Een betrouwbaar onderzoek is een onderzoek die bij herhaling hetzelfde resultaat oplevert. Een valide onderzoek is een onderzoek waarbij de test meet wat hij zou moeten meten. In deze paragraaf wordt vooral aandacht geschonken aan de validiteit.

De voormeting wordt niet door dezelfde groep respondenten ingevuld als de nameting. Dit zorgt ervoor dat de context van de respondenten van de voormeting niet gelijk is aan de context van de respondenten van de nameting. Hierdoor zijn de omgevingsfactoren per groep verschillend. Dit belemmert de mogelijkheid om twee groepen te vergelijken. Deze belemmering kan worden verkleind door twee voorwaarden. De eerste voorwaarde is dat de N groot genoeg moet zijn ($N > 30$). De tweede voorwaarde is dat de aanwezigen at random worden ingedeeld in de groep van de voor- en nameting. In dit onderzoek is het niet mogelijk om invloed te hebben op het aantal aanwezigen bij de presentaties. Het kan voorkomen dat er te weinig aanwezigen zijn om het effect van een

individuele presentatie te bepalen. Er is toch gekozen voor een dergelijke methode, omdat er veel voordelen zitten aan het feit dat de aanwezigen de vragenlijst maar eenmalig hoeven in te vullen. Ten eerste worden test-effecten voorkomen door het feit dat de respondenten de vragen nog niet eerder hebben beantwoord. Een test-effect houdt in dat respondenten het antwoord herinneren dat ze tijdens de eerste meting hebben gegeven. Dit kan de beantwoording van de nameting beïnvloeden. Test-effecten vormen een bedreiging voor de interne validiteit van het onderzoek. Ten tweede wordt geprobeerd de uitval (attritie) zo klein mogelijk te houden. Doordat de toeschouwers maar één in plaats van twee vragenlijsten hoeven in te vullen, zullen ze eerder gemotiveerd zijn om dit daadwerkelijk te doen. Daarnaast zal het invullen van de vragenlijst hooguit tien minuten in beslag nemen. Dit zorgt ook voor minder uitval, in vergelijking met een vragenlijst die langer duurt. Door een hoge uitval kan er een verschil ontstaan tussen de algemene kenmerken van de respondenten in de voor- en nameting. Dit is ook een bedreiging voor de interne validiteit. Daarnaast kan een kleine *n* (door hoge uitval) er ook voor zorgen dat het moeilijk is om goede uitspraken te doen over de effecten (Babbie, 2007).

De vragen die in de vragenlijst gesteld worden, kunnen aanleiding zijn voor het geven van sociaal wenselijke antwoorden. Deze sociaal wenselijke antwoorden zorgen voor een bias in de resultaten. Deze bias betekent dat respondenten de mate van ongewenst gedrag van zichzelf onderschatten en de mate van gewenst gedrag overschatten (Chung & Monroe, 2003). Respondenten doen zichzelf voor op een manier die in de samenleving wordt geaccepteerd. Dit komt voort uit de behoefte aan sociale goedkeuring. Er moet dus rekening worden gehouden met het feit dat de onderzoeksresultaten zijn beïnvloed door de sociaal wenselijke antwoorden (Tyson, 1990).

De kennisvragen die gesteld zijn in de vragenlijst zijn vooraf niet overlegd met de deelnemer. Het is dus niet zeker of deze kennis wordt behandeld in de presentatie. Dit was vanwege praktische redenen niet mogelijk. Bovenstaand gegeven wordt meegenomen in de interpretatie van de resultaten van de kennisvragen.

kwalitatief onderzoek

Dit onderzoek bestaat naast een kwantitatief onderzoek ook uit een kwalitatief onderzoek. Door middel van het kwalitatieve onderzoek wordt geprobeerd de resultaten verkregen uit het kwantitatieve onderzoek te verklaren. De verklaringen voor de effectiviteit van de presentatie worden gegeven aan de hand van het observatieonderzoek bij de presentatie. Mogelijke andere factoren die invloed hebben op het effect van de presentatie, maar geen onderdeel zijn van de presentatie zelf (zoals opleidingsniveau deelnemer of ontwikkelingsland dat is bezocht) worden in dit onderzoek niet onderzocht.

Observatie presentaties

Aan de hand van de literatuur zijn criteria opgesteld, die zouden moeten leiden tot een effectieve presentatie die invloed heeft op het mondiaal burgerschap van de ontvangers. Deze criteria zijn opgenomen in een observatieschema (zie bijlage 2). De presentaties waarbij de vragenlijsten zijn uitgedeeld, worden geobserveerd. Bij de observatie wordt gelet op de volgende elementen.

- Doel van de presentatie is om ontvangers te veranderen
- Stijl presentatie; formeel of persoonlijk
- Weergeven contrast, poneren van stelling, voorleggen van probleem, oplossing van een puzzel, beschrijven van een ramp, onderuithalen van sommige argumenten
- Gebruikte hulpmiddelen

Het voordeel van het gebruik van een observatieschema ten opzichte van een beschrijvende observatie is dat de observaties makkelijker onderling te vergelijken zijn. Het schema dat wordt gebruikt zal als leidraad dienen voor de analyse. Als er andere zaken opvallend zijn bij een presentatie, worden deze ook beschreven. De techniek die gebruikt wordt bij de analyse van de presentatie is de hiërarchische methode. Deze methode bestaat uit twee fases. In de eerste fase worden de afzonderlijke cases (in dit geval de presentaties) bestudeerd. Het weergeven van de onderzoeksresultaten verloopt bij voorkeur volgens een vast patroon. In de tweede fase worden de resultaten uit de eerste fase gebruikt om een vergelijkende analyse te maken. In deze fase wordt geprobeerd om verklaringen te vinden voor waargenomen verschillen en overeenkomsten (Verschuren & Doorewaard, 2007).

6. Resultaten

In dit onderzoek zijn twee presentaties bezocht van 'DARE2GO', vier presentaties van 'Green experience' en twee presentaties van 'Werken aan de Wereld'. Aan het eind van dit hoofdstuk kan er antwoord worden gegeven op de vraag: *In hoeverre hebben de presentaties die gegeven worden naar aanleiding van buitenlandstages van 'DARE2GO', 'Green experience' en 'Werken aan de wereld' effect op het mondiaal burgerschap van de ontvangers?*

'DARE2GO'

In totaal zijn er twee 'presentaties' bezocht van 'DARE2GO'. Het doel om drie presentaties te bezoeken is niet gehaald. Dit kwam omdat er verder geen presentaties gepland stonden in de tijd dat het veldwerk van dit onderzoek plaatsvond (januari-februari 2013). Het woord presentaties staat tussen aanhalingstekens, omdat geen klassieke presentaties betroffen, maar het begeleiden van scholieren tijdens een 'Cross Your Borders' project. 'Cross Your Borders' probeert scholieren bewust te maken van mondiale problemen door een interactief programma. Het doel van 'Cross Your Borders' is om de scholieren bewust te maken van hun gedrag en hun gedrag wat betreft mondiaal burgerschap daadwerkelijk te veranderen. De leerlingen beginnen met het bekijken van een documentaire over een viertal ontwikkelingsproblemen. Afsluitend aan het programma wordt er een filmpje vertoond over wat de scholieren zelf kunnen doen om een betere wereld te krijgen. Uniek aan het programma is dat er gedurende het programma steeds een koppeling werd gemaakt tussen de problemen *daar* en het gedrag *hier*.

Het project 'Cross Your Borders' is tweemaal geobserveerd. Aangezien 'Cross Your Borders' een relatief langdurige interventie is ten opzichte van een kortere presentatie, is er afgeweken van de onderzoeksopzet zoals die voor dit onderzoek is opgesteld. Er is gekozen om alle deelnemers zowel de voormeting als de nameting in te laten vullen. De bedreiging van de interne validiteit door testing is in dit geval minder aanwezig, omdat er twee dagen tussen de voor- en de nameting zitten. Hierdoor zit de vragenlijst minder scherp in het geheugen, dan wanneer de twee vragenlijsten binnen een uur worden afgenomen. In feite wordt op deze manier de effectiviteit van het project 'Cross Your Borders' gemeten.

Het is niet gelukt om de deelnemers de voormeting voor aanvang van het project te laten invullen. Dit kwam doordat het programma een vaste structuur heeft en hierin was geen ruimte om de voormeting direct aan het begin in te vullen. De voormeting is beide bezoeken ingevuld in de eerste pauze. De scholieren hadden op dat moment al de filmquiz gevolgd. In deze filmquiz kwamen vier mondiale problemen aan bod. Dit waren opeenvolgend misstanden in de Indiase Kolenmijnen, kindslaven op de cacaoplantages, oorlog in Sudan en bootvluchtelingen naar Saudi Arabie. Mogelijk

is deze filmquiz al van invloed geweest op hun houding ten opzichte van mondiaal burgerschap, aangezien de filmpjes schokkende beelden bevatten en hierdoor waarschijnlijk veel indruk maken.

‘DARE2GO’ Culemborg

In Culemborg op het Lek en Linge college heeft het ‘Cross Your Borders’ project plaatsgevonden van 23 tot en met 25 januari. Lek en Linge is een school waarbij het verbreden van de horizon van scholieren een belangrijke plek inneemt in het onderwijs.

Drie 3VWO klassen hebben deelgenomen aan het project. De voormeting is ingevuld door 62 respondenten (23 jongens, 38 meisjes, 1 onbekend), de nameting door 61 respondenten (30 jongens, 32 meisjes). Het team van begeleiders bestond uit 12 vrijwilligers. Drie hiervan waren deelnemers van ‘DARE2GO’. Deze deelnemers waren naar Kenia geweest en traden op als landspecialist voor dat land. Er was geen ruimte in het programma voor de deelnemers van ‘DARE2GO’ om over hun persoonlijke verhalen te vertellen. Wel probeerden ze hun houding ten opzichte van mondiaal burgerschap over te brengen door middel van het programma. Dit deden ze door het voorleggen van stellingen en problemen aan de scholieren. In iedere klas was er een groepje die hun eindpresentatie over een belangrijk probleem in Kenia moest houden. In tabel 6.1 zijn de resultaten terug te vinden wat betreft kennis en houding ten opzichte van mondiaal burgerschap voor het ‘Cross Your Borders’ programma’s in Culemborg.

Tabel 6.1 Presentaties ‘DARE2GO’ Culemborg

	voormeting	nameting	t	n
Gedeelde verantwoordelijkheid	3.69 (0.06)	3.89 (0.07)	.025*	62
Gelijkwaardigheid van mensen	3.65 (0.07)	3.66 (0.06)	.898	61
Kennis	1.29 (0.11)	1.81 (0.11)	0.001*	62

* $p < .05$

Houding mondiaal burgerschap

Het principe ‘gedeelde verantwoordelijkheid’ wordt in de nameting gemiddeld meer onderschreven ($M = 3,89$, $SE = 0,07$) dan in de voormeting ($M = 3,69$, $SE = 0,06$). Dit verschil is significant ($p < 0,05$). Het principe ‘gelijkwaardigheid van mensen’ wordt in de nameting meer onderschreven ($M = 3,66$, $SE = 0,07$) dan in de voormeting ($M = 3,65$, $SE = 0,07$). Dit verschil is niet significant ($P > 0,05$).

Kennis mondiaal burgerschap

De kennisvragen die gesteld zijn, gaan over Kenia. Per klas heeft 1 groepje zich verdiept in de problematiek van Kenia (de overige groepjes kregen een ander land toegewezen). De presentatie van het Kenia groepje gaat in iedere klas over een ander probleem, namelijk het probleem dat zij zelf

hebben gekozen. Hierdoor zal niet alleen de hoeveelheid kennis verschillen per leerling, maar ook het onderwerp waarover kennis is opgedaan.

Het aantal goede antwoorden gegeven in de nameting ligt gemiddeld hoger ($M=1,81$, $SE=0,11$) dan in de voormeting ($M=1,29$, $SE=0,11$). Dit verschil is significant ($P<0,05$).

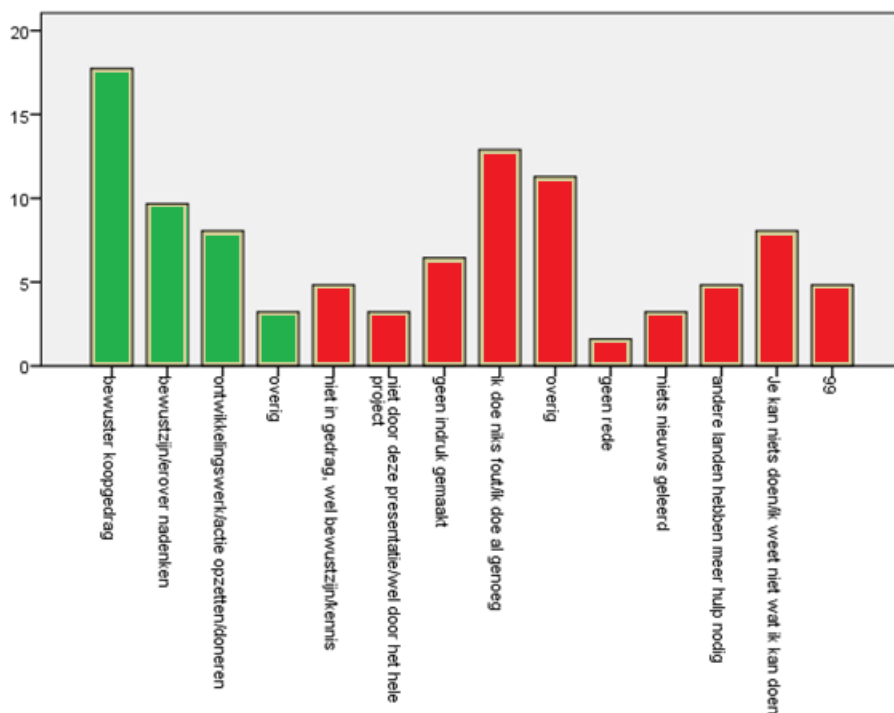
Intentie om gedrag te gaan veranderen

In de nameting is de open vraag gesteld of de respondent denkt iets te gaan veranderen in zijn of haar gedrag op basis van de presentatie over Kenia. 34% van de respondenten ($n=21$) geeft aan dat ze iets gaan veranderen in hun gedrag naar aanleiding van de presentatie over Kenia (zie figuur 6.1). Hierbij moet de kanttekening worden gemaakt dat een aanzienlijk deel hiervan groter bewustzijn of meer kennis noemt als gedragsverandering. Opvallend is verder dat de meeste respondenten aangeven iets te gaan veranderen in hun koopgedrag, bijvoorbeeld het kopen van Fair trade producten.

De groene balken in figuur 6.1 staan voor een positief antwoord op de vraag 'Denk je dat je iets gaat veranderen in je gedrag op basis van de presentatie over?' (deze groep heeft de vraag met 'ja' beantwoord), de rode balken staan voor een negatief antwoord op dezelfde vraag (deze groep heeft de vraag met 'nee' beantwoord). Om de open vraag inzichtelijk te maken, zijn de antwoorden ingedeeld in antwoordcategorieën. Sommige antwoorden konden niet worden ingedeeld in een categorie en zijn daarom geplaatst onder 'overig'. De antwoordcategorie 'overig' komt zowel voor bij de positieve antwoorden, als bij de negatieve antwoorden. Enkele respondenten gaven aan dat ze in kennis en houding zijn veranderd naar aanleiding van de presentatie. Een deel van deze groep heeft dit aangemerkt als gedragsverandering (en de vraag dus met 'ja' beantwoord) en een andere deel heeft dit niet aangemerkt als een gedragsverandering (en de vraag dus met 'nee' beantwoord). De categorie '99' zijn de missing values van deze vraag. De getallen aan de linkerkzijde van het figuur staan voor het aantal respondenten. Deze manier van weergeven wordt in dit verslag meerdere malen gebruikt. De figuren kunnen op dezelfde manier geïnterpreteerd worden als onderstaande figuur.

Fig. 6.1 Gedragsintentie 'DARE2GO' Culemborg

Vraag: Denk je dat je iets gaat veranderen in je gedrag op basis van de presentatie over?

'DARE2GO' Tilburg

Het project 'Cross Your Borders' heeft op het Cobbenhage college in Tilburg plaatsgevonden van 5 tot en met 7 februari 2013. In totaal deden er zes klassen mee; drie 3HAVO klassen, twee 3HAVO/VWO tweetalig en één 3VWO klas. Deze leerlingen hebben precies hetzelfde programma gevolgd als de leerlingen in Culemborg. De voormeting is ingevuld door 113 leerlingen (47 jongens, 63 meisjes en 3 onbekend), de nameting door 111 leerlingen (36 jongens, 57 meisjes en 18 onbekend). Vanuit 'DARE2GO' werkten er twee deelnemers aan dit project mee als vrijwilliger. Zij waren op reis geweest naar Kenia. Deze vrijwilligers traden op als landspecialist van Kenia. In iedere pauze werd er een korte briefing gehouden voor de vrijwilligers door de projectcoördinator. Opvallend op deze school was het houdingsverschil tussen de HAVO en VWO leerlingen. De HAVO leerlingen hadden over het algemeen een nonchalante en ongeïnteresseerde houding, terwijl de VWO leerlingen actief met elkaar in discussie gingen.

Bij één HAVO-klas is de nameting niet goed uitgevoerd. Zij waren in de veronderstelling dat ze alleen de vragen hoefden in te vullen die ze nog niet hadden ingevuld. Daardoor hebben zij alleen de extra vragen van de nameting ingevuld. Deze vragenlijsten zijn wel meegenomen in de analyse. In de analyse zal blijken dat veel meerkeuzevragen hierdoor niet zijn ingevuld; de n is kleiner.

In tabel 6.2 zijn de resultaten terug te vinden wat betreft kennis en houding ten opzichte van mondiaal burgerschap voor het 'Cross Your Borders' programma in Tilburg.

Tabel 6.2 Presentaties 'DARE2GO' Tilburg

	voormeting	nameting	t	n
Gedeelde verantwoordelijkheid	3.51(0.05)	3.45 (0.06)	.445	Voor 112 Na 85
Gelijkwaardigheid van mensen	3.29 (0.07)	3.19 (0.06)	.283	Voor 102 Na 85
Kennis	0.99 (0.08)	1.49 (0.10)	0.000*	Voor 110 Na 89

* $p < .05$

Houding mondiaal burgerschap

Het principe 'gedeelde verantwoordelijkheid' wordt in de nameting gemiddeld minder onderschreven ($M = 3,45$, $SE = 0,06$) ten opzichte van de voormeting ($M = 3,51$, $SE = 0,05$). Dit verschil is niet significant ($p > 0,05$)

Het principe 'gelijkwaardigheid van mensen' wordt in de nameting minder onderschreven ($M = 3,19$, $SE = 0,06$) ten opzichte van de voormeting ($M = 3,51$, $SE = 0,07$). Dit verschil is niet significant ($P > 0,05$).

Kennis mondiaal burgerschap

De kennisvragen die gesteld zijn, gaan (net als in Culemborg) over Kenia. Ook in dit geval zal de hoeveelheid kennis en het onderwerp waarover kennis is opgedaan verschillend zijn.

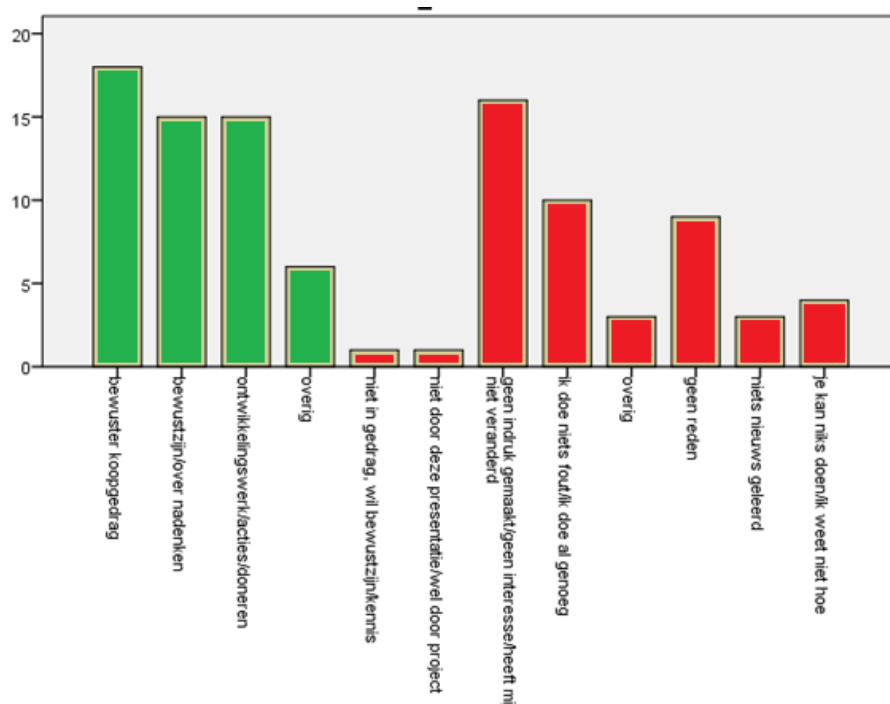
Het aantal goede antwoorden gegeven in de nameting ligt gemiddeld hoger ($M = 1,49$, $SE = 0,10$) dan in de voormeting ($M = 1,00$, $SE = 0,08$) Dit verschil is significant ($p < 0,05$)

Intentie om gedrag te gaan veranderen

In de nameting is de open vraag gesteld of de respondent denkt iets te gaan veranderen in zijn of haar gedrag op basis van de presentatie over Kenia. 101 respondenten hebben deze vraag beantwoord. 53% van de respondenten ($N = 54$) geeft aan dat ze iets gaan veranderen in hun gedrag naar aanleiding van de presentatie over Kenia (zie figuur 6.2). Hierbij moet de kanttekening worden gemaakt dat een aanzienlijk deel hiervan groter bewustzijn of meer kennis noemt als gedragsverandering. Opvallend is dat de meeste respondenten aangeven iets te gaan veranderen in hun koopgedrag, bijvoorbeeld het kopen van Fair trade producten.

Fig. 6.2 gedragsintentie 'DARE2GO' Tilburg

Vraag: Denk je dat je iets gaat veranderen in je gedrag op basis van de presentatie over?

Conclusie 'DARE2GO'

Het project in Culemborg heeft ervoor gezorgd dat de deelnemers het principe 'gedeelde verantwoordelijkheid' gemiddeld meer onderschrijven. Het principe 'gelijkwaardigheid van mensen' wordt niet meer onderschreven. Het kennisniveau van de deelnemers is ook gestegen. Daarnaast heeft 34% van de respondenten de intentie om zijn/haar gedrag te veranderen naar aanleiding van het project.

Het project in Tilburg heeft er niet voor gezorgd dat de houding wat betreft mondiaal burgerschap is veranderd. De principes worden zelfs minder onderschreven na afloop van het project, dan voor het project. Het kennisniveau van de deelnemers is wel gestegen. 53% van de respondenten geeft aan de intentie te hebben om zijn/haar gedrag te veranderen. Het grootste deel van de antwoorden van respondenten die aangeven de intentie te hebben om gedrag te veranderen, zijn in te delen in de categorieën ontwikkelingswerk/actie voeren/doneren of bewuster koopgedrag. Deze categorieën komen overeen met drie van de acht gedragingen van een mondiaal burger die door NCDO worden onderscheiden, namelijk consumentengedrag, vrijwilligerswerk en doneren.

'Green experience'

Van het project 'Green experience' zijn in totaal zes presentaties bezocht. Dit is ruim boven de doelstelling van drie presentaties. Deze presentaties waren zeer verschillend van type. Alle bezochte presentaties werden gegeven door studenten van de Groene Campus die naar Kameroen waren

geweest. De studenten zijn 3 weken in Kameroen verbleven en hebben verschillende vrijwilligersprojecten uitgevoerd. Bij de meeste presentaties was het aantal aanwezigen vrij klein. Hierdoor is het niet mogelijk om per presentatie een statistische vergelijking tussen de voor- en nameting uit te voeren. Daarom wordt er eerst een korte beschrijving gegeven van de presentaties die zijn bezocht en vervolgens worden de voormetingen van alle bezochte presentaties vergeleken met de nametingen van alle bezochte presentaties

Presentatie Klimhal

De eerste presentatie die is bezocht van 'Green Experience' vond plaats in de klimhal in Eindhoven voorafgaand aan een werkoverleg; het publiek bestaat dus uit collega's. Deze presentatie vond plaats op 25 januari 2013. In totaal waren er 10 aanwezigen bij de presentatie. 6 aanwezigen hebben de voormeting ingevuld (3 mannen, 3 vrouwen, gemiddelde leeftijd 27 jaar) en 4 aanwezigen hebben de nameting ingevuld (2 mannen, 2 vrouwen, gemiddelde leeftijd 30 jaar). Aangezien er enkele aanwezigen eerder weg moesten, is het niet gelukt om evenveel voormetingen als nametingen te verkrijgen. De presentator vertelde aan de hand van een fotopresentatie het verloop van de reis. Hij vertelde over zijn persoonlijke ervaringen en hier kwamen veel grappige anekdotes in voor. De presentator benadrukt in zijn presentatie vooral de verschillen tussen Kameroen en Nederland. Hij vertelde onder andere hoe primitief de inwoners van Kameroen leven. Het doel van de presentatie was niet om de houding van de aanwezigen te veranderen wat betreft ontwikkelingssamenwerking; de presentatie ging niet verder dan het geven van een reisverslag. Op de vraag van één van de aanwezigen over welke leerervaring er heeft plaatsgevonden, antwoordde de presentator dat hij niet echt veel heeft geleerd, maar dat het vooral een hele mooie ervaring is geweest. De presentatie duurde twintig minuten.

De gemiddelde scores voor houding en kennis van de aanwezigen bij de presentatie in de klimhal zijn terug te vinden in tabel 6.3.

Tabel 6.3 Presentatie 'Green experience' Klimhal

	voormeting	nameting	n
Gedeelde verantwoordelijkheid	3.57	3.4	Voor = 6 Na = 4
Gelijkwaardigheid van mensen	3.97	3.5	Voor = 6 Na = 4
Kennis	1.8	0.75	Voor = 6 Na = 4

Intentie om gedrag te gaan veranderen

Op de vraag of de deelnemers hun gedrag gaan veranderen naar aanleiding van de presentatie geven alle respondenten aan dit niet van plan te zijn. Eén respondent geeft aan dat de link ontbreekt tussen gedragsverandering en de presentatie. Dit laat zien dat de presentatie weinig effect heeft gehad op de respondenten.

Groepspresentatie Helmond

In Helmond werd op 31 januari een presentatie gegeven door alle deelnemers van de reis naar Kameroen. De bijeenkomst was bedoeld voor familie en kennissen van de deelnemers aan de Kameroenreis. Het feit dat de ontvangers van de presentatie directe familie en kennissen zijn van de deelnemers (in hogere mate dan bij de overige presentaties) is een bedreiging voor de interne validiteit van het onderzoek. Dit komt omdat deze ontvangers het verhaal van de deelnemers waarschijnlijk al vaker hebben gehoord. Dit kan van invloed zijn op de resultaten van de voormeting. In totaal waren er 14 aanwezigen bij de bijeenkomst; zeven aanwezigen hebben de voormeting ingevuld (5 mannen, 2 vrouwen, gemiddelde leeftijd 51 jaar) en de overige zeven hebben de nameting ingevuld (3 mannen, 4 vrouwen, gemiddelde leeftijd 46 jaar). Tijdens de presentatie werd de reis in chronologische volgorde beschreven. Dit gebeurde aan de hand van een powerpoint presentatie die gevuld was met foto's. Aan het begin van de presentatie vertelden de jongeren waarom ze mee waren geweest met de reis. De meeste deelnemers zagen de reis vooral als een gave kans om een keer naar Afrika te gaan. De deelnemers vertelden om de beurt een stukje van de reis. Iedere jongere vertelde over zijn of haar project. Deze projecten waren allemaal gerelateerd aan de opleiding die de student volgt. De problemen die de studenten in Kameroen waren tegen gekomen (gebrekkig Engels en veel criminaliteit) werden niet gekoppeld aan de mondiale problemen die spelen in Kameroen. De presentatie duurde in totaal 50 minuten. De aanwezigen werden niet opgeroepen om iets te gaan veranderen in hun houding of gedrag wat betreft ontwikkelingssamenwerking. De gemiddelde scores voor houding en kennis van de aanwezigen bij de presentatie in Helmond zijn terug te vinden in tabel 6.4.

Tabel 6.4 Presentatie 'Green experience' Helmond

	voormeting	nameting	n
Gedeelde verantwoordelijkheid	3.17	3.6	7
Gelijkwaardigheid van mensen	3.02	3.52	Voor = 7 Na = 7
Kennis	1.57	1.86	7

Intentie om gedrag te gaan veranderen

Van de aanwezigen bij de presentatie in Helmond geeft 71% (n=5) aan dat ze naar aanleiding van de presentatie niets gaan veranderen in hun gedrag. 60% hiervan zegt dat dit komt doordat ze er als individu niet veel aan kunnen veranderen. 40% geeft aan dat ze hun gedrag al goed genoeg vinden. Twee respondenten (19%) geven aan wel iets te gaan veranderen in hun gedrag. Eén respondent geeft hiervoor geen reden, de andere geeft aan dat hij gaat nadenken over wat de volgende reis naar Kameroen kan ondernemen. Deze respondent is verbonden aan de Groene Campus.

Bij 71 % (n=5) van de respondenten is de individuele leerervaring of de opgedane ervaringen door de deelnemers het meest bijgebleven na afloop van de presentatie. Een verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat ouders de persoonlijke ontwikkeling van het kind waarschijnlijk belangrijker vinden dan de problemen in Kameroen.

Presentatie open dag

Op zondag 3 februari vond de open dag plaats van de Groene Campus. Deze dag was bedoeld voor aankomende studenten en hun ouders. Tijdens deze open dag had 'Green experience' een gedeelte van de hal ingericht om de aankomende studenten te attenderen op het feit dat ze op de Groene Campus een stageperiode in een ontwikkelingsland kunnen volgen. Dit gedeelte was aangekleed met posters, souvenirs en er werd een film over de verschillende projecten getoond. Studenten die hadden deelgenomen aan de Kameroenreis vertelden bezoekers aan de 'Green experience' stand over de stagemogelijkheden en hun eigen reis naar Kameroen. Deze gesprekjes duurden maximaal drie minuten. Na afloop van die korte gesprekjes werden de ouders en aankomende studenten gevraagd om een handtekening te zetten op een formulier. Dit formulier met handtekeningen geldt als bewijs dat de deelnemer van de Kameroen reis hun omgeving heeft verteld over hun reis. Dit zou een bewijs moeten zijn van het vergroten van het mondiaal burgerschap van de omgeving. Doordat de gesprekjes heel kort en oppervlakkig waren is het niet aannemelijk dat het mondiaal burgerschap van de bezoekers van de stand is vergroot.

De voormeting is uitgevoerd bij 50 bezoekers die nog niet bij de 'Green experience' stand waren geweest (18 mannen, 32 vrouwen, gem leeftijd 38 jaar, variërend van 11 tot 59 jaar). De nameting is uitgevoerd bij 22 bezoekers die de 'Green experience' stand hebben bezocht en een handtekening hebben gezet op het formulier van de studenten (6 mannen, 16 vrouwen, gem leeftijd 26 jaar, variërend van 13 tot 49 jaar). De gemiddelde scores voor houding en kennis van de aanwezigen bij de presentatie op de open dag zijn terug te vinden in tabel 6.5

Tabel 6.5 Presentatie 'Green experience' Open dag

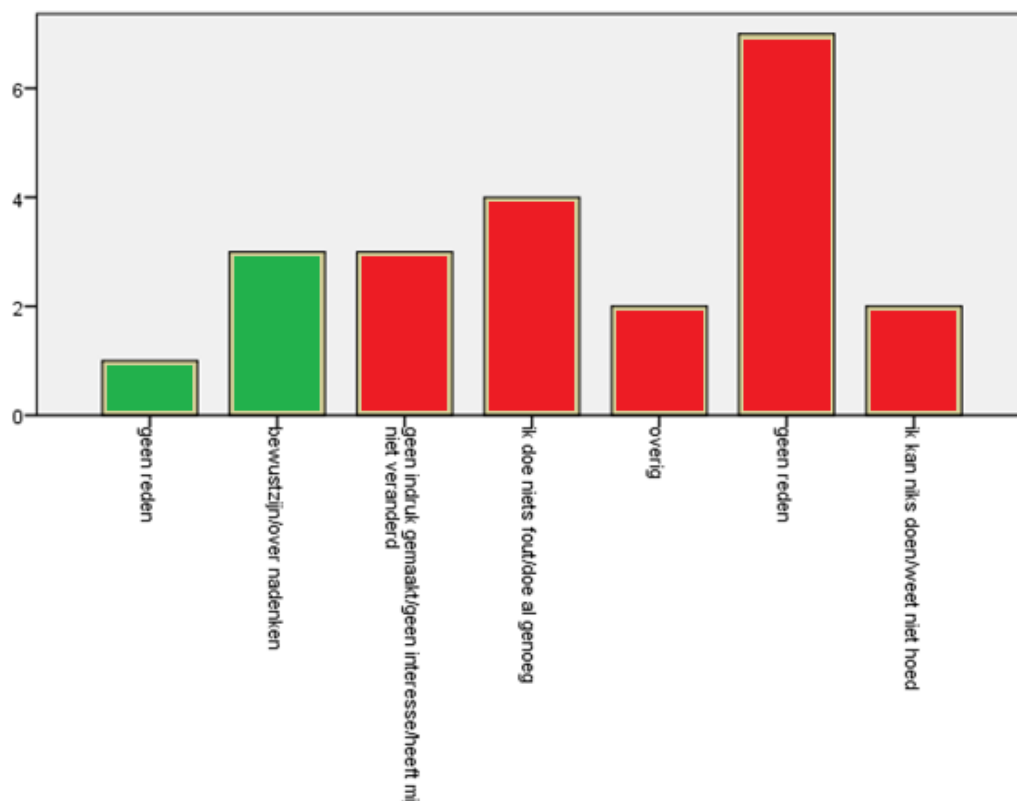
	voormeting	nameting	n
Gedeelde verantwoordelijkheid	3.26	3.50	Voor = 49 Na = 22
Gelijkwaardigheid van mensen	3.23	3.40	Voor = 48 Na = 22
Kennis	1.94	1.95	Voor = 50 Na = 22

Intentie om gedrag te gaan veranderen

22 respondenten hebben de vraag over intentie om gedrag te veranderen beantwoord. Vier van de 22 respondenten geven aan dat ze van plan zijn iets te veranderen in hun gedrag op basis van de presentatie. Drie respondenten geven aan dat deze verandering zit in het bewustzijn of kennis. De overige respondenten geven niets aan hun gedrag te veranderen.

Fig. 6.3 gedragsintentie 'Green experience' open dag

Vraag: Denk je dat je iets gaat veranderen in je gedrag op basis van de presentatie over?

Presentatie Fontys Hogeschool

Op 27 februari werd er een presentatie gegeven door een jongen die als begeleider mee was geweest met de reis naar Kameroen. Voor hem was dit een stage voor de lerarenopleiding die hij

volgt aan de Fontys Hogeschool in Tilburg. Deze presentatie werd gehouden voor zijn eigen klas aan de hogeschool. Er waren in totaal 17 aanwezigen. De voormeting is ingevuld door tien aanwezigen (twee mannen, zeven vrouwen, een onbekend, gem leeftijd 27 jaar). De nameting is ingevuld door 7 aanwezigen (een man, zes vrouwen, gem leeftijd 26 jaar). De presentatie begon met een aantal filmpjes over 'Green experience'. Dit waren dezelfde filmpjes die tijdens de open dag van de Groene Campus werden vertoond. Daarna liet hij aan de hand van foto's zien welke projecten de studenten hebben uitgevoerd. Daarbij ging hij inhoudelijk in op de leerdoelen die hij moest bereiken voor zijn stage. Als laatste vertelde hij iets over SBOS en mondiaal burgerschap. Hij ging daarbij in op het doel om het mondiaal burgerschap van de deelnemers te vergroten. Nadat hij het begrip mondiaal burgerschap had geïntroduceerd, vroeg hij aan het publiek in hoeverre zij mondiaal burger waren. Hieruit ontstond een interactieve discussie over wat bewust gedrag is en wat niet. De gehele bijeenkomst duurde ongeveer 45 minuten. De gemiddelde scores voor houding en kennis van de aanwezigen bij de presentatie op Fontys hogeschool zijn terug te vinden in tabel 6.6.

Tabel 6.6 Presentatie 'Green experience' Fontys

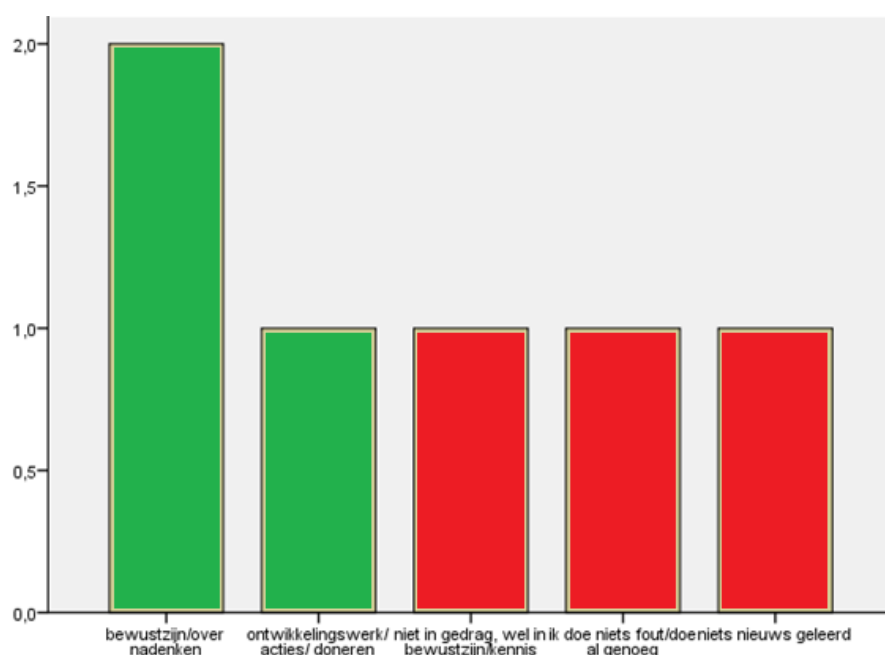
	voormeting	nameting	n
Gedeelde verantwoordelijkheid	3.58	3.6	Voor = 9 Na = 7
Gelijkwaardigheid van mensen	3.42	3.67	Voor = 9 Na = 7
Kennis	2	1.57	Voor = 9 Na = 7

Intentie om gedrag te gaan veranderen

Zeven respondenten hebben de vraag over intentie om gedrag te veranderen beantwoord. Drie respondenten geven aan iets aan hun gedrag te gaan veranderen. Twee respondenten geven aan dat hun gedragsverandering zit in een groter bewustzijn.

Fig. 6.4 gedragsintentie 'Green experience' Fontys

Vraag: Denk je dat je iets gaat veranderen in je gedrag op basis van de presentatie over?

Kennis en houding verandering 'Green experience'

Bij de presentaties van 'Green experience' waren te weinig aanwezigen om de voor- en nameting per presentatie met elkaar te vergelijken. Daarom zijn alle voor- en nametingen van de bijgewoonde presentaties samengevoegd om te bepalen of de houding en kennis ten opzichte van mondiaal burgerschap naar aanleiding van alle bezochte presentaties is toegevoegd. In totaal zijn er 72 voormetingen vergeleken met 40 nametingen.

In tabel 6.7 zijn de resultaten terug te vinden wat betreft kennis en houding ten opzichte van mondiaal burgerschap voor de bezochte presentaties van 'Green experience'

Tabel 6.7 Presentaties 'Green experience' alle bezochte presentaties

	voormeting	nameting	t	n
Gedeelde verantwoordelijkheid	3.32(0.07)	3.53 (0.13)	0.113	Voor 71 Na 40
Gelijkwaardigheid van mensen	3.30 (0.07)	3.48 (0.11)	0.172	Voor 70 Na 39
Kennis	1.90 (0.07)	1.75 (0.10)	0.222	Voor 72 Na 40

Houding mondiaal burgerschap

Het principe 'gedeelde verantwoordelijkheid' in de nameting gemiddeld meer onderschreven ($M=3.53$, $SE=0.13$) dan in de voormeting ($M=3.32$, $SE=0.07$). Dit verschil is niet significant gebleken, want

$p > 0,05$. Het principe 'gelijkwaardigheid van mensen' wordt in de nameting meer onderschreven ($M=3,48$, $SE = 0,11$) dan in de voormeting ($M=3,30$, $SE=0,07$). Dit verschil is niet significant ($p > 0,05$)

Kennis mondiaal burgerschap

Het aantal goede antwoorden gegeven in de nameting ligt gemiddeld lager ($M=1,75$, $SE= 0,10$) dan in de voormeting ($M=1,90$, $SE=0,07$). Dit verschil is niet significant ($P>0,05$).

'Werken aan de wereld'

Van het programma 'Werken aan de wereld' zijn twee voorstellingen bezocht. De doelstelling om drie presentaties te bezoeken is niet gehaald. De reden hiervoor is dat dit programma in eerste instantie niet mee zou doen met het onderzoek. Tijdnood zorgde ervoor dat er in totaal maar twee voorstellingen bezocht konden worden. De voorstellingen vonden plaats op 26 en 27 februari. Tijdens de eerste voorstelling waren er ongeveer 70 bezoekers en tijdens de tweede voorstelling ongeveer 50. De voorstellingen werden gegeven door studenten van de opleiding artiest van het Koning Willem 1 college. Zij hadden een voorstelling gemaakt aan de hand van blogs van vier meiden die drie maanden stage hadden gelopen op de Filippijnen. Na voorstelling, die ongeveer 15 minuten duurde, kwamen de meiden die op reis waren geweest op het podium. Zij werden geïnterviewd door een medewerker van het Koning Willem 1 college. Hij vroeg ze naar hun stage en hun ervaringen. Hierbij werd ingegaan op datgene wat het meeste indruk heeft gemaakt op de meiden. De meiden vertelden over het taboe op seksuele voorlichting en het achterstellen van gehandicapte kinderen. De vragenlijsten van beide voorstellingen zijn samengevoegd. Dit is gedaan, omdat beide bijeenkomsten nagenoeg identiek waren. De samenstelling van de aanwezigen was erg divers. De meeste aanwezigen waren leerlingen van het Koning Willem 1 college, maar er waren ook docenten en medewerkers van VSO aanwezig. Het uitdelen van de vragenlijsten verliep chaotisch. De voormeting moest worden ingevuld voor aanvang van de voorstelling. De vragenlijst moest worden ingevuld in het zaaltje waar het publiek moest wachten. De aanwezigen kwamen langzaam binnen druppelen. Hierdoor is ervoor gekozen om de aanwezigen die het eerst binnenkwamen de voormeting in te laten vullen. 32 aanwezigen hebben de voormeting ingevuld (6 mannen, 25 vrouwen en 1 onbekend). Ook het afnemen van de nameting verliep chaotisch. De coördinator van de voorstelling vergat na afloop van beide bijeenkomsten de aanwezigen te vragen om voor het verlaten van de zaal een nameting in te vullen. Daardoor waren veel aanwezigen snel weg. De nameting is ingevuld door 18 aanwezigen (5 mannen, 13 vrouwen, gem. leeftijd is 28 jaar, uiteenlopend van 17 tot 62 jaar). Door de problemen heeft lang niet iedere aanwezige een vragenlijst ingevuld. Hierdoor is de betrouwbaarheid van de meting gedaald.

Aangezien de N van de nameting te klein is ($N < 30$) om een students t-toets uit te voeren, is de Mann-Whitney toets gebruikt om te bepalen of er een verschil is opgetreden in kennis en houding wat betreft mondiaal burgerschap. Deze toets kan worden gebruikt als niet wordt verondersteld dat de data normaal verdeeld is, zoals wel het geval is bij de gepaarde t-toets (Field, 2009)

In tabel 6.8 zijn de resultaten terug te vinden wat betreft kennis en houding ten opzichte van mondiaal burgerschap voor de bezochte presentaties van 'Werken aan de Wereld'

Tabel 6.8 *Presentaties 'Werken aan de Wereld'*

	Mediaan voormeting	Mediaan nameting	t	n
Gedeelde verantwoordelijkheid	3.4	3.1	0.859	Voor 31 Na 18
Gelijkwaardigheid van mensen	3.2	3.6	0.480	Voor 30 Na 18
Kennis	0	3	0.000*	Voor 32 Na 18

* $p < .05$

Houding mondiaal burgerschap

Het principe 'gedeelde verantwoordelijkheid' in de nameting gemiddeld minder onderschreven ($Mdn = 3,1$) dan in de voormeting ($Mdn = 3,4$). Dit verschil is niet significant ($p > 0,05$). Het principe 'gelijkwaardigheid van mensen' wordt in de nameting meer onderschreven ($Mdn = 3,6$) dan in de voormeting ($Mdn = 3,2$). Dit verschil is niet significant ($P > 0,05$).

Kennis mondiaal burgerschap

De gespreksleider van de nabespreking had van tevoren de vragenlijsten bekeken. Hierdoor wist hij welke kennisvragen werden gesteld. Tijdens de nabespreking ging hij in op de kennisvragen door ze te stellen aan de deelnemers op het podium en uiteindelijk zelf het goede antwoord te geven. In de nameting werd aanzienlijk vaker een goed antwoord gegeven ($Mdn. = 3,0$) dan in de voormeting ($Mdn. = 0,0$). Dit verschil is significant ($p < 0,05$).

Intentie om gedrag te veranderen

13 respondenten hebben de open vraag over intentie om gedrag te veranderen op basis van de presentatie beantwoord. Drie respondenten geven aan dat de gedragsverandering zit in een groter bewustzijn. De overige respondenten gaven aan niets te veranderen in hun gedrag.

7. Verklaringen

In dit onderzoek is nagegaan wat de effecten zijn van presentaties gegeven door deelnemers van programma's die gesubsidieerd worden door SBOS. Aan de hand van het observatieonderzoek worden er per programma verklaringen gegeven voor de (afwezigheid) van effecten. In dit hoofdstuk wordt antwoord gegeven op de vraag: *Welke typen presentaties gehouden in het kader van 'DARE2GO', 'Green experience' en 'Werken aan de wereld' zijn het meest succesvol en waarom?* Per programma wordt besproken of er is voldaan aan de aannames zoals die gesteld zijn in de interventielogica van SBOS. Daarna worden de resultaten verklaard aan de hand van de indicatoren die zijn opgesteld om het effect van de presentatie te verklaren.

'DARE2GO'

In het kader van het natraject van deelnemers van 'DARE2GO' is het programma 'Cross Your Borders' tweemaal bezocht. In figuur 7.1 is een overzicht van de indicatoren voor de effectiviteit van 'DARE2GO' weergegeven.

Fig. 7.1 Indicatoren effectiviteit 'DARE2GO'

aannames	Indicator van invloed presentatie	+/-
De jongere gaat presentaties houden		+
De jongere stelt zich op als 'change agent' tijdens de presentatie		+
Het doel van de presentatie is om anderen te veranderen		+
De presentatie heeft invloed op houding en kennis van de ontvangers		<i>Zie resultaten</i>
	Het doel van de presentatie is veranderen	+
	Persoonlijke presentatie	+
	Weergeven contrast, poneren van stelling, voorleggen van probleem, oplossing van een puzzel, beschrijven van een ramp, onderuithalen van sommige argumenten	+
	Het gebruiken van hulpmiddelen, zoals powerpoint	+

Aannames:

Tijdens de presentaties van 'DARE2GO' wordt aan de eerste drie aannames voldaan (de jongere gaat presentaties houden, de jongere stelt zich op als 'change agent' tijdens de presentatie, het doel van de presentatie is om anderen te veranderen. De laatste assumptie (De presentatie heeft invloed op houding en kennis van de ontvangers) wordt slechts ten dele voldaan.

Bij één project is er een positief effect gemeten wat betreft de houding ten opzichte van één principe, namelijk *gedeelde verantwoordelijkheid*. Voor de rest zijn geen effecten gemeten wat betreft houding ten opzichte van mondiaal burgerschap. Het kennisniveau is wel beide keren significant gestegen.

Indicatoren voor effectieve presentatie

Tijdens de observatie van de presentaties is gebleken dat aan alle factoren die zouden moeten leiden tot een effectieve presentatie wordt voldaan. Hierdoor was de verwachting, dat de houding wat betreft mondiaal burgerschap gestegen moest zijn. Gedurende het programma worden namelijk veel mondiale problemen voorgelegd, stellingen geponeerd, rampen beschreven en contrasten weergegeven. Van alle bezochte presentaties is de presentatie van 'DARE2GO' de enige 'presentatie' waarbij opgeroepen werd tot een gedragsverandering. Daarnaast werden er persoonlijke verhalen verteld tijdens de presentaties en werd er veel gebruik gemaakt van visuele ondersteuning.

Gedurende het programma werd nadruk gelegd op de rol die de Westerse samenleving speelt in de wereldproblematiek. Dit verklaart het positieve effect dat is gemeten wat betreft houding ten opzichte van *gedeelde verantwoordelijkheid*. De items die worden gebruikt om deze variabelen te meten gaan over het belang van het gezamenlijk oplossen van mondiale problemen.

De afwezigheid van overige effecten kan verschillende oorzaken hebben. Ten eerste kan dit komen door het feit dat het project een verplichting was voor de leerlingen. De leerlingen zitten bij de presentatie zonder specifiek doel en dit kan ervoor zorgen dat de interventie minder effect heeft, dan dat het bij een ander publiek gehad zou hebben (Vermunt, 1992). Deze verklaring is niet voor de hand liggend, aangezien het kennisniveau van de deelnemers wel is gestegen. Deze kennistoename zou bij leerlingen zonder specifiek doel ook niet het geval moeten zijn. De tweede verklaring die mogelijk is, ligt in het feit dat de stellingen die de houding ten opzichte van mondiaal burgerschap niet overeenkomen met de behandelde onderwerpen in de presentatie. Deze verklaring is ook niet erg waarschijnlijk, omdat het programma is gericht op bewustwording van mondiale problemen en zich hierbij richt op uiteenlopende thema's. De laatste verklaring is dat er van een eenmalige interventie geen verandering van de algemene houding ten opzichte van mondiaal burgerschap op

een kwantitatieve manier te meten is. Deze verklaring lijkt op dit moment de meest waarschijnlijke en dat heeft gevolgen voor de evalueerbaarheid van de SBOS programma's. In de conclusie wordt hier verder op ingegaan.

Het is zinvol gebleken om op te roepen tot een gedragsverandering, want een opvallend verschil tussen 'DARE2GO' en andere presentaties is het percentage respondenten dat aangeeft de intentie te hebben om gedrag te veranderen. Door middel van een t-toets in SPSS is dit verschil significant gebleken ($p=0,028$). Opvallend zijn de overeenkomsten tussen de gedragsintenties en de gedragingen die NCDO onderscheidt voor mondiaal burgerschap. Drie van de acht gedragingen die NCDO onderscheidt, komen terug in de gedragsintenties die gegeven worden naar aanleiding van de presentatie (consumentengedrag, vrijwilligerswerk en doneren).

'Green experience'

In het kader van 'Green experience' zijn vier presentaties bezocht. Dit waren allemaal presentaties van deelnemers aan de reis naar Kameroen. In figuur 7.2 is een overzicht van de indicatoren voor de effectiviteit van 'Green experience' weergegeven.

Fig. 7.2 Indicatoren effectiviteit 'Green experience'

aannames	Indicator van invloed presentatie	+/-
De jongere gaat presentaties houden		+
De jongere stelt zich op als 'change agent' tijdens de presentatie		-
Het doel van de presentatie is om anderen te veranderen		-
De presentatie heeft invloed op houding en kennis van de ontvangers		<i>Zie resultaten</i>
	Het doel van de presentatie is veranderen	-
	Persoonlijke presentatie	+
	Weergeven contrast, poneren van stelling, voorleggen van probleem, oplossing van een puzzel, beschrijven van een ramp, onderuithalen van sommige argumenten	-
	Het gebruiken van hulpmiddelen, zoals powerpoint	+

Aannames

De presentaties in het kader van 'Green experience' voldoen alleen aan de eerste assumptie. Aan de overige drie aannames wordt niet voldaan. De uitkomst van het kwantitatieve onderzoek is dat er geen verandering heeft plaatsgevonden in houding en kennis wat betreft mondiaal burgerschap naar aanleiding van de bezochte presentaties.

Indicatoren voor effectieve presentaties

De gemeten effecten komen overeen met de verwachting. De interventies die bezocht zijn van 'Green experience' waren allemaal van korte duur (hooguit een uur). In geen enkele presentatie werd er ingegaan op de problematiek van het bezochte land. In alle presentaties stond de beleving van de student centraal. Dit komt overeen met de doelstelling van 'Green experience'. Daarin wordt vermeld dat in eerste instantie de persoonlijke ontwikkeling van de deelnemer van belang is. Hierdoor was het doel van de presentatie niet om anderen te veranderen. Het leek er op dat de presentaties voornamelijk gebruikt werden als een leermoment voor de deelnemer zelf. Er werden in de presentaties geen problemen voorgelegd, stellingen geponeerd of rampen beschreven. Daarnaast werd er geen enkele keer benoemd wat de ontvangers zelf kunnen doen om mondiale problemen op te lossen. De presentaties waren wel persoonlijk (de deelnemers vertelden hun eigen reisverhaal) en de presentaties werden in de meeste gevallen ondersteund door middel van een Powerpoint, maar dit gaf geen reden om een verandering wat betreft mondiaal burgerschap te verwachten.

‘Werken aan de wereld’

In het kader van ‘Werken aan de wereld’ zijn er twee voorstellingen bezocht. In figuur 7.3 is een overzicht van de indicatoren voor de effectiviteit van ‘Werken aan de wereld’ weergegeven.

Fig. 7.3 indicatoren effectiviteit ‘Werken aan de wereld’

aannames	Indicator van invloed presentatie	+/-
De jongere gaat presentaties houden		+
De jongere stelt zich op als ‘change agent’ tijdens de presentatie		-
Het doel van de presentatie is om anderen te veranderen		-
De presentatie heeft invloed op houding en kennis van de ontvangers		<i>Zie resultaten</i>
	Het doel van de presentatie is veranderen	-
	Persoonlijke presentatie	+
	Weergeven contrast, poneren van stelling, voorleggen van probleem, oplossing van een puzzel, beschrijven van een ramp, onderuithalen van sommige argumenten	+/-
	Het gebruiken van hulpmiddelen, zoals powerpoint	+

Aannames

De presentaties in het kader van ‘Werken aan de wereld’, voldoen alleen aan de eerste assumptie. Aan de overige aannames wordt niet voldaan. Er is geen effect gemeten wat betreft houding ten opzichte van mondiaal burgerschap. Het kennisniveau van de ontvangers is wel significant gestegen.

Indicatoren voor effectieve presentaties

De gemeten resultaten liggen in lijn met de observaties die zijn gedaan. Beide keren werd er in het nagesprek geprobeerd om diepgang te bereiken door middel van een discussie met het publiek, maar

in beide gevallen is dit niet gelukt. De gespreksleider probeerde op verschillende manieren de discussie op gang te brengen door contrasten weer te geven, stellingen te poneren en problemen voor te leggen. De ontvangers gingen niet in op het interactieve gesprek dat de gespreksleider voor ogen had. Een voorbeeld hiervan is dat de gespreksleider een discussie op gang probeerde te brengen over het nut van de projecten die de deelnemers hebben uitgevoerd. Geen enkele ontvanger van de presentatie ging hier op in. Hierdoor bleven het vrij oppervlakkige bijeenkomsten. Tijdens de bijeenkomst werd er niet geprobeerd om de aanwezigen te veranderen. De verklaring voor het kennisverschil dat is gemeten, is dat de gespreksleider heel nadrukkelijk de kennisvragen uit de vragenlijst meenam in de nabespreking.

8. Conclusies en discussie

In dit hoofdstuk zal per deelvraag een korte conclusie worden gegeven, aangevuld met een korte discussie als dat van toepassing is. Daarna wordt de hoofdvraag bediscussieerd.

Conclusies/discussie deelvragen

1. *Wat is de doelstelling van SBOS en hoe geven de projecten 'DARE2GO', 'Green experience' en 'Werken aan de wereld' hier vorm aan?*

De doelstelling zoals die door SBOS is geformuleerd is helder. De subsidie die gegeven wordt aan jongeren om op reis te gaan naar een ontwikkelingsland moet niet alleen invloed hebben op het mondiaal burgerschap van de jongere zelf, maar ook op het mondiaal burgerschap van zijn of haar omgeving. Deze omgeving moet worden bereikt door middel van vervolgactiviteiten. In deze activiteiten moet de focus liggen op gedragsverandering van de ontvangers. De projecten die in dit onderzoek zijn onderzocht streven in meer of mindere mate dezelfde doelstelling na als SBOS. Het project 'Green experience' beoogt voornamelijk een verandering in het gedrag van de deelnemer zelf. Daarna wordt pas de verandering bij de indirecte doelgroep genoemd. Zoals in de interventielogica is beschreven, kan deze beoogde verandering bij de deelnemers gezien worden als een tussendoel. Het einddoel, namelijk het effect op de indirecte doelgroep, komt minder sterk naar voren in de doelstelling van 'Green experience'. Het effect op de indirecte doelgroep krijgt bij 'DARE2GO' en 'Werken aan de wereld' een prominentere rol. Het effect dat wordt beoogd is om van de deelnemers respectievelijk 'change agents' en 'ambassadeurs voor wereldburgerschap' te maken. De doelstelling van 'DARE2GO' en 'Werken aan de wereld' komen sterk overeen met de doelstelling van SBOS.

In welke mate wordt het mechanisme waarmee SBOS het mondiaal burgerschap van de indirecte doelgroep probeert te vergroten door theorie en empirisch onderzoek ondersteund?

Het effect dat SBOS beoogt, is het vergroten van het mondiaal burgerschap van de omgeving van de deelnemer. Het overbrengen van het mondiaal burgerschap moet volgen uit de presentaties die worden gegeven door de jongeren. Er zijn een aantal aannames gesteld die ervoor moeten zorgen dat de presentaties het beoogde effect bereiken:

- De jongere gaat presentaties houden
- De jongere stelt zich op als 'change agent' tijdens de presentatie
- Het doel van de presentatie is om anderen te veranderen
- De presentatie heeft invloed op de ontvangers van de presentatie

In dit onderzoek is de laatste assumptie, het uiteindelijke effect op het mondiaal burgerschap van de ontvangers, van primair belang. Uit eerder onderzoek is gebleken dat het effect op de indirecte doelgroep moeilijk meetbaar is (Van der Hoek, 2008) (Deus, Eerdewijk & Westeneng, 2008). Dit betekent dat de laatste assumptie (de presentatie heeft invloed op de aanwezigen) moeilijk toetsbaar is. In principe zouden presentaties een goed middel moeten zijn om het mondiaal burgerschap te vergroten (Haste, 2004). Toch zal een groot deel van de effectiviteit van de presentatie afhangen van de inhoud van de presentatie en het motief van de aanwezigen om bij de presentatie te zijn (Vermunt, 1992) (Smuling, 1992).

SBOS beoogt een gedragsverandering bij de ontvangers. Een gedragsverandering bewerkstelligen kan een zeer complex proces zijn. Het model van Ajzen (1991) gaat er van uit dat gedrag voortkomt uit de intentie om het gedrag te vertonen. In recente literatuur wordt deze theorie genuanceerd. Shove (2010) geeft aan dat het gedrag van individuen niet altijd rationeel is. Dit wordt wel verondersteld in het model van Ajzen (1991). Ook De Vries (2000) stelt dat veel gedrag niet gepland is, maar meer impulsief van aard. Gepland gedrag komt reflectief tot stand: gedragsintenties komen tot stand door kritische afwegingen en deze gedragsintenties bepalen het uiteindelijke gedrag. Aan impulsief gedrag gaat geen gedragsintentie vooraf. De keuzes om bepaald gedrag te vertonen spelen zich voornamelijk buiten het bewustzijn af. Ten eerste is de vraag belangrijk of mondiaal burgerschap gepland of impulsief gedrag is. Waarschijnlijk zijn sommige gedragingen van een mondiale burger gepland en andere zijn impulsief. Daarnaast leidt een gedragsintentie niet altijd tot een bepaald type gedrag. Deze kloof tussen gedragsintentie en gedrag is in bepaalde situaties waarneembaar; als de omgeving signalen geeft om het ongewenste gedrag te vertonen, als het ongewenste gedrag op korte termijn bevredigender is of als er drempels zijn die het gewenste gedrag in de weg staan (Renes & van de Putte, 2011). Het is zeer waarschijnlijk dat deze situaties voorkomen als het gaat om gedrag dat een mondiale burger zou moeten vertonen. Bij verschillende typen gedragingen zijn verschillende manieren nodig om dit gedrag te beïnvloeden. Om meer invloed te hebben op het uiteindelijke gedrag van de ontvangers van de presentatie, zal er eerst meer onderzoek moeten worden gedaan naar het type gedrag dat beïnvloed moet worden. Pas als dat duidelijk is, kan er op een passende manier invloed worden uitgeoefend op de ontvangers van de presentatie. Daarnaast moeten er vraagtekens worden geplaatst of een gedragsverandering überhaupt wel een haalbare doelstelling is. Het is zeer waarschijnlijk dat een gedragsverandering naar aanleiding van een korte interventie niet als realistisch kan worden beschouwd. Wellicht is de doelstelling van SBOS te hoog gegrepen. Het is in ieder geval verstandig om deze doelstelling te heroverwegen.

Hoe kan de effectiviteit worden gemeten van presentaties die erop gericht zijn om het mondiaal burgerschap van de ontvangers te vergroten?

Zoals uit eerdere onderzoek is gebleken, is het meten van de effectiviteit van activiteiten die gericht zijn op het bevorderen van mondiaal burgerschap complex (Vermunt, 1992) (Smuling, 1992). In dit onderzoek is wederom gebleken dat het moeilijk is om in kaart te brengen wat precies de effecten van een dergelijke interventie zijn.

Aan het begin van dit verslag is het instrument (de vragenlijst) en de methode (evaluatieopzet) besproken die in dit onderzoek zijn gehanteerd. Na afloop van dit onderzoek ben ik nog steeds van mening dat dit de juiste manier is om te meten of het mondiaal burgerschap van de ontvanger is vergroot. Iedere methode heeft zijn eigen voordelen en limitaties. De voordelen en limitaties van de methode die in dit onderzoek zijn gehanteerd zullen hieronder worden bediscussieerd.

Voordelen

In deze methode wordt gebruik gemaakt van eerder onderzoek en er wordt rekening gehouden met verschillende bedreigingen van de validiteit van het onderzoek. In de vragenlijst is er gebruik gemaakt van stellingen die reeds in eerder onderzoek bruikbaar zijn gebleken om het concept mondiaal burgerschap te meten (Carabain et al, 2012). Hierdoor wordt er rekening gehouden met de construct validiteit. Deze validiteit gaat over de vraag of de resultaten van een onderzoek werkelijk een indicatie zijn voor het begrip waarover je een uitspraak wilt doen.

In dit onderzoek is de keuze gemaakt om bij iedere presentatie dezelfde vragenlijst te hanteren. Hiervoor is gekozen omdat het hanteren van een generieke vragenlijst veel voordelen met zich meebrengt. Ten eerste zorgt het gebruiken van dezelfde vragenlijsten ervoor dat de projecten onderling vergelijkbaar zijn. Daarnaast zorgt het ervoor dat de interne validiteit van het onderzoek niet bedreigd wordt door 'instrumentatie'. Instrumentatie betekent dat er een vergelijking van metingen wordt gedaan die tot stand zijn gekomen met verschillende meetinstrumenten. In de praktijk is het hanteren van dezelfde vragenlijst voor iedere presentatie minder bruikbaar gebleken, dan het op papier lijkt. Dit komt door het brede scala van presentatievormen die de verschillende programma's uit het huidige SBOS programma kennen. Hierdoor sluiten de gehanteerde vragenlijsten niet altijd aan bij de gegeven presentatie. In de aanbevelingen wordt op dit knelpunt verder ingegaan.

In de evaluatieopzet wordt er rekening gehouden met testing, door het eenmalig laten invullen van de vragenlijst. Testing is de beïnvloeding van de voormeting op de overige metingen die door dezelfde persoon worden ingevuld. Testing vormt een bedreiging voor de interne validiteit. Doordat de proefpersonen de vragenlijst maar eenmalig invullen, zal ook de uitval van proefpersonen lager zijn. Tot slot wordt de interne validiteit van het onderzoek gewaarborgd door de bedreiging

‘geschiedenis’ te voorkomen. Dit zijn alle tussentijdse gebeurtenissen binnen of buiten de onderzoekssituatie, anders dan de onafhankelijke variabele(n), die invloed op de resultaten kunnen uitoefenen. In de beschreven methode wordt de voormeting direct voor de presentatie ingevuld en de nameting direct na de presentatie. Dit voorkomt het gevaar dat de testresultaten worden beïnvloed door andere gebeurtenissen.

Limitaties

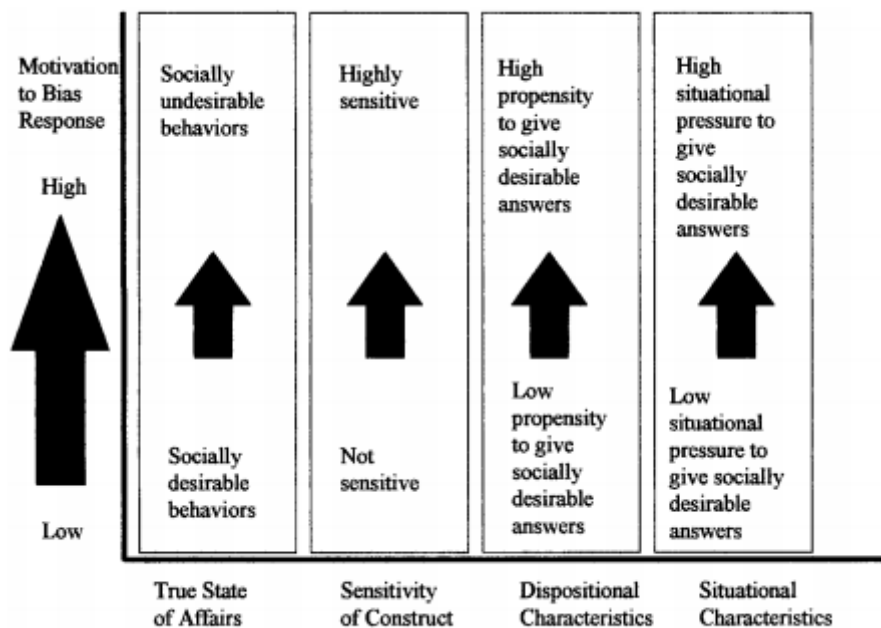
Uiteraard zitten er ook limitaties aan de methode die is gehanteerd. Zowel de meetmethode als het meetinstrument kent enkele limitaties. In de beschreven methode wordt de voormeting door de ene helft van de ontvangers ingevuld en de nameting door de andere helft van de ontvangers. Doordat er bij veel presentaties weinig aanwezigen waren, zijn deze twee groepen te klein om onderling te vergelijken. De aanname dat de groepen gelijk zijn, omdat ze at random zijn ingedeeld in de groep, mag dan niet verondersteld worden. Hierdoor kan de effectiviteit van een individuele presentatie niet worden bepaald. Een andere limitatie van de meetmethode is dat er geen follow-up onderzoek is gedaan. Hierdoor is het niet te achterhalen of de opgetreden effecten langdurig van aard zijn of snel zijn weggeëbd.

In het meetinstrument zitten de limitaties vooral in de kennisvragen. Alle deelnemers zijn van tevoren bevraagd naar de inhoud van de presentatie. Alle deelnemers van ‘Green experience’ gaven aan dat hun presentatie geen kenniselement zou bevatten, deelnemers van ‘DARE2GO’ gaven aan dat er geen specifiek kenniselement in hun presentatie zou zitten en deelnemers van ‘Werken aan de wereld’ konden niet zeggen of er specifieke kennis werd behandeld in hun presentatie. Hierdoor konden de kennisvragen niet specifiek worden afgestemd op presentatie. Dit resulteerde in kennisvragen die over algemene kenmerken gingen van het bezochte land. In de toekomst is het wellicht zinvol om de theorie van Develtere (2003) te gebruiken bij het opstellen en ter onderbouwing van de kennisvragen. Develtere (2003) geeft aan dat als een individu meer kennis over een probleem verkrijgt en daarbij meer kennis over de wijze waarop zijn/haar gedrag bijdraagt aan het probleem, dit zijn/haar attitude zal beïnvloeden. De attitude beïnvloedt op haar beurt het uiteindelijke gedrag. Het is aan te raden om in vervolgonderzoek de kennisvragen zodanig aan te passen, dat deze vragen inzichtelijk maken in welke mate de respondenten kennis hebben van hun individuele bijdrage aan mondiale problemen. De theorie van Develtere (2003) geeft aan dat een hogere mate van kennis over deze individuele bijdrage uiteindelijk zal leiden tot bewuster gedrag. De mate van kennis kan dan in hogere mate worden beschouwd als indicator van gedrag, dan met de huidige kennisvragen het geval is.

Een andere limitatie van het meetinstrument die niet moet worden onderschat, is de kans op zelfrapportage bias. Het gebruik van een vragenlijst brengt met zich mee dat het werkelijke gedrag

van de respondent niet kan worden bepaald. Doordat de respondent zelf antwoord geeft op de vraag, zal het antwoord altijd de perceptie van de respondent op zijn gedrag zijn. Dit hoeft niet altijd overeen te komen met het werkelijke gedrag. Met het huidige instrument kan het werkelijke gedrag niet worden bepaald. Donaldson & Grant-Vallone (2002) onderstrepen het probleem van de bias die wordt veroorzaakt door het gebruik van vragenlijsten. Doordat de respondent zelf rapporteert, kan er een bias ontstaan in de onderzoeksresultaten. Deze bias is samengevat in figuur 8.1

Fig 8.1: vier factoren die invloed hebben op de zelfrapportage bias (Donaldson & Grant-Vallone, 2002)

In het schema van Donaldson & Grant-Vallone (2002) zijn vier factoren weergegeven die invloed hebben op de mate van de zelfrapportage bias. Ten eerste zorgt werkelijk sociaal onwenselijk gedrag voor een grotere bias. Respondenten die sociaal onwenselijk gedrag vertonen, zullen dit in een vragenlijst niet altijd toegeven. Ten tweede heeft de mate van sensitiviteit van het construct dat gemeten wordt invloed op de mate van de zelfrapportage bias. Ten derde heeft de mate van neiging om sociaal wenselijke antwoorden te geven invloed op de zelfrapportage bias. Tot slot heeft de mate waarin de respondent denkt dat de resultaten van de test eventueel straf kunnen opleveren invloed op de zelfrapportage bias.

In dit onderzoek kunnen de eerste drie factoren invloed hebben op de test resultaten. Het is mogelijk dat respondenten sociaal onwenselijk gedrag niet toegeven en dat respondenten de neiging hebben om sociaal wenselijke antwoorden te geven. Daarnaast is het construct mondiaal burgerschap sensitief. Deze drie factoren zorgen ervoor dat er rekening moet worden gehouden met de invloed van de zelfrapportage bias bij de interpretatie van de onderzoeksresultaten.

In het methoden gedeelte van dit onderzoek is een methode beschreven die is ontworpen aan de hand van een 'ideale' presentatie. Deze ideale presentatie duurt ongeveer 30 minuten. In de praktijk is gebleken dat dit niet altijd het geval bleek te zijn. Hierdoor moest de methode om het effect van de presentatie te meten een enkele keer worden aangepast. Dit kan invloed hebben gehad op de onderzoeksresultaten. In hoeverre de aangepaste methodes inderdaad van invloed zijn geweest op het resultaat, kan niet worden vastgesteld. Het is belangrijk dat er rekening wordt gehouden bij het interpreteren van de resultaten met het feit dat de resultaten kunnen zijn beïnvloed door het aanpassen van de methode.

In het inleidende hoofdstuk van dit onderzoek is vermeld dat dit onderzoek bijdraagt aan de literatuur over indirecte effecten van programma's die zich richten op de verandering van houding en gedrag. Dit onderzoek moet gezien worden als een startpunt. In dit onderzoek is een methode ontwikkeld waarmee het effect van presentaties op het mondiaal burgerschap van de ontvangers van de presentatie kan worden bepaald. Verder onderzoek zal moeten uitwijzen of het instrument bruikbaar blijft.

In hoeverre hebben de presentaties die gegeven worden naar aanleiding van buitenlandstages van 'DARE2GO', 'Green experience' en 'Werken aan de wereld' effect op het mondiaal burgerschap van de ontvangers?

In dit onderzoek zijn er over het algemeen weinig effecten gemeten wat betreft houding ten opzichte van mondiaal burgerschap. 'DARE2GO' is het enige programma waarbij er bij één presentatie een kwantitatief verschil is gemeten in houding ten opzichte van mondiaal burgerschap wat betreft één principe (*gedeelde verantwoordelijkheid*). Bij de overige presentaties zijn er geen effecten gemeten wat betreft houding ten opzichte van mondiaal burgerschap.

Bij 'Werken aan de wereld' en 'DARE2GO' is er een verschil in kennisniveau wat betreft mondiaal burgerschap gemeten. Zoals in de conclusie van de vorige deelvraag al is vermeld, moet er een kanttekening worden bij de resultaten van de kennisvragen. In het geval van 'Werken aan de wereld' werden de kennisvragen uit de vragenlijst heel nadrukkelijk behandeld in het gesprek na afloop van de voorstelling. Dit was waarschijnlijk niet het geval geweest als de gespreksleider de vragenlijst niet van te voren had gezien. In het geval van 'DARE2GO' hadden de respondenten de vragenlijst twee keer ingevuld, namelijk voor- en na het project. Hierdoor kan het zijn dat ze al beïnvloed waren door de vragen in de voormeting.

De veranderingen die zijn opgetreden naar aanleiding van de presentaties wat betreft het mondiaal burgerschap van de ontvangers zijn teleurstellend. Aan het eind van dit onderzoek worden aanbevelingen gegeven, die er op gericht zijn om het meetbare effect in de toekomst te vergroten.

Welke typen presentaties gehouden in het kader van 'DARE2GO', 'Green experience' en 'Werken aan de wereld' zijn het meest succesvol en waarom?

Presentaties gehouden in het kader van 'DARE2GO' lijken in dit onderzoek het meest effectief.

'DARE2GO' is het enige programma waarbij er een kwantitatief verschil is gemeten in houding ten opzichte van mondiaal burgerschap. Daarnaast voldoen de presentaties in het kader van 'DARE2GO' het meest aan de criteria voor effectieve presentaties zoals die zijn opgesteld in de literatuur.

Het verschil tussen 'DARE2GO' en de overige twee programma's komt het meest tot uiting in het percentage van de respondenten die aangeeft de intentie te hebben om iets in hun gedrag te veranderen naar aanleiding van de presentatie. Dit is een indicator voor het werkelijke gedrag van de respondent. 'DARE2GO' was het enige programma waarbij werd opgeroepen tot een gedragsverandering. Tijdens de presentaties werden er concrete voorbeelden gegeven wat een individu zelf kan doen om de wereld een beetje beter te maken. Het lijkt er op dat dit een positief heeft op de gedragsintentie van de respondenten. Bij dit resultaat moet wel de kanttekening worden geplaatst dat sociaal wenselijk antwoorden vaak voorkomt. Een voorbeeld: de respondent kan eenvoudig opschrijven dat hij of zij bij het volgende supermarkt bezoek Fair Trade producten gaat kopen, omdat dit als sociaal wenselijk wordt gezien. Wanneer de respondent in de supermarkt is en niet gecontroleerd wordt of de gedragsintentie wordt omgezet in werkelijk gedrag, is het zeer waarschijnlijk dat de respondent kiest voor 'normale', goedkopere, producten.

Discussie hoofdvraag

In principe is met de beantwoording van alle deelvragen de hoofdvraag beantwoord. De hoofdvraag van dit onderzoek luidt: *Hoe effectief is het middel **presentaties** gegeven door **jongeren** die op buitenlandstage zijn geweest om het **mondiaal burgerschap** van de **ontvanger** te vergroten?*

Na beantwoording van alle deelvragen blijven er nog discussiepunten over die belicht moeten worden.

Verklaringen effectiviteit presentaties

In het SBOS programma worden presentaties gebruikt als middel om het mondiaal burgerschap van de ontvangers te vergroten. In dit onderzoek wordt de effectiviteit van de presentatie enkel verklaard aan de hand van het type presentatie dat gegeven wordt. Het is aannemelijk dat er meer verklaringen zijn voor het uiteindelijke effect van de presentaties. Deze mogelijke verklaringen voor de effectiviteit van de presentaties liggen op het vlak van de deelnemer. Hierbij kan gedacht worden aan bijvoorbeeld het opleidingsniveau van de deelnemer, het ontwikkelingsland dat is bezocht, de samenstelling van het reisgezelschap en de beleving van de deelnemer. In dit onderzoek zijn deze mogelijke invloeden niet onderzocht en dus ook niet meegenomen in het verklaren van de

effectiviteit van de presentaties. In vervolgonderzoek is het zinvol om ook deze factoren te onderzoeken en mee te nemen als mogelijke verklaring voor de effectiviteit van de presentaties.

Mondiaal burgerschap

Het concept 'mondiaal burgerschap' is door verschillende partijen op een andere manier gedefinieerd. De verschillende manieren van operationaliseren kan leiden tot verschillende onderzoeksresultaten. In dit onderzoek is gebruik gemaakt van de definitie en operationalisatie, zoals die is opgesteld door Carabain et al. (2012). De operationalisatie van de verschillende constructen die zijn onderscheiden lijkt tot op heden bruikbaar. In de onderzoekspraktijk moet blijken of deze definitie standhoudt.

Motivatie ontvanger voor aanwezigheid

De ontvangers van de presentatie kunnen personen zijn uit de directe omgeving van de deelnemer (familie/vrienden), maar ook personen die onbekend zijn voor de deelnemer. Het is aannemelijk dat familie en vrienden voor de presentatie al met de deelnemer hebben gepraat over zijn/haar beleving. Dit zorgt ervoor dat zij in de presentatie waarschijnlijk geen nieuw verhaal horen. Ontvangers van de presentatie die nog nooit met de respondent hebben gesproken, horen wel een nieuw verhaal. Dit verschil zorgt voor een bias in de resultaten. Het effect van de presentatie is waarschijnlijk groter bij de ontvangers die het verhaal van de deelnemer voor het eerst horen, dan bij ontvangers die het verhaal van de deelnemer al eerder hebben gehoord. Aangezien bij de meeste presentaties beide groepen ontvangers zitten, is het niet mogelijk om dit onderzoek het mogelijke verschil in effect zichtbaar te maken. In vervolgonderzoek is het aan te bevelen een controlevraag toe te voegen om te bepalen of de ontvanger al eerder in contact is geweest met de deelnemer. Daarnaast zal het motief van de ontvangers om aanwezig te zijn bij de presentatie van elkaar verschillende. De ene ontvanger zit er uit interesse voor het onderwerp, een ander misschien omdat het een verplichting is. De leerstijlen van Vermunt (1992) laten zien dat het motief van de ontvangers om aanwezig te zijn bij de presentatie heeft waarschijnlijk ook invloed op het effect van de presentatie.

9. Aanbevelingen

In het laatste gedeelte van dit onderzoek worden er aanbevelingen gegeven. Het eerste deel van de aanbevelingen gaat in op aandachtspunten om het meetinstrument op de juiste wijze te gebruiken. Het tweede deel van de aanbevelingen gaat in op verbeteringen van het SBOS programma. Deze aanbevelingen zouden er toe moeten leiden dat in de toekomst het indirecte effect van programma's wordt vergroot van programma's die zich richten op mondiaal burgerschap.

Dit onderzoek is één van de eerste pogingen om het effect van presentaties, gegeven door deelnemers van het SBOS programma, te meten. Een belangrijk onderdeel van dit onderzoek is de methode en het instrument waarmee het mondiaal burgerschap van de ontvangers wordt gemeten. In de praktijk is gebleken dat de meetmethode niet altijd optimaal werkt. Om deze meetmethode beter te laten werken, zijn er een aantal voorwaarden waaraan moet worden voldaan. Het tweede onderdeel van deze aanbevelingen gaat over het verbeteren van het natraject van het SBOS programma. De presentaties die onderdeel uitmaakten van dit onderzoek hebben in mijn ogen een te klein meetbaar effect gehad op de indirecte doelgroep. De aanbevelingen die hierover worden gegeven, richten zich op het beter en nauwkeuriger meten van het effect dat de presentatie heeft op de ontvangers.

Aandachtspunten voor juiste toepassing van methode

Om de methoden op de juiste manier toe te passen bij toekomstige evaluaties, is het van belang dat er wordt voldaan aan een aantal voorwaarden. In deze aanbevelingen worden praktische tips gegeven om toekomstige evaluaties soepel te laten verlopen

Contact met deelnemer

Het contact met de deelnemer over de inhoud van de presentatie moet op tijd worden gemaakt. Dit gebeurt bij voorkeur direct bij terugkomst van de reis. Hierdoor kan de inhoud van de presentatie worden besproken. Op deze manier kunnen de kennisvragen uit de vragenlijst beter op de inhoud van de presentatie worden afgestemd. Hiermee zullen de kennisvragen beter aansluiten op de inhoud van de presentatie

Indelen van ontvangers in twee groepen

In de praktijk is gebleken dat het indelen van de ontvangers in twee groepen praktische problemen oplevert. Het kan zijn dat de ontvangers vlak voor de presentatie binnenkomen en hierdoor geen tijd meer hebben om de voormeting in te vullen. Om dit praktische probleem op te lossen, is het cruciaal dat de deelnemer tijd inplant voor de ontvangers om de vragenlijsten in te vullen.

Beïnvloeding respondenten

Het is belangrijk dat de respondenten de vragenlijsten individueel invullen om de resultaten van de meting zuiver te houden. In de praktijk is gebleken dat respondenten de neiging hebben om te gaan discussiëren over de stellingen die beoordeeld moeten worden. Dit kan van invloed zijn op de resultaten. Om dit te voorkomen moet de instructie voor het invullen van de vragenlijst heel duidelijk zijn; deze moet individueel worden ingevuld.

Toevoeging van vragen over achtergrondkenmerken van respondent

In toekomstige evaluaties is het wellicht zinvol om meer achtergrondinformatie van de respondent te hebben. Deze achtergrondkenmerken kunnen een verklaring vormen voor de mate van mondiaal burgerschap van de respondent.

De eerste toevoeging die ik aanbeveel is het uitvragen van huidig gedrag wat betreft mondiaal burgerschap. Met deze vraag kan worden bepaald in welke mate de respondent mondiaal burger is. Dit kan helpen bij de verklaring van de gemeten effectiviteit. Bijvoorbeeld: De respondenten in de voormeting zijn in hoge mate mondiaal burgers, er is weinig verbetering mogelijk. Bij deze groep respondenten is een toename naar aanleiding van de presentatie niet aannemelijk.

Een andere vraag die zinvolle informatie kan opleveren is vragen naar het opleidingsniveau van de respondent. In eerder onderzoek is gebleken dat er een verschil is tussen de mate van mondiaal burgerschap van lager opgeleiden en hoger opgeleiden. Opleidingsniveau is een mogelijke factor die het effect van de presentatie kan verklaren.

Verbeteren natraject SBOS programma

Mijn indruk is dat het natraject van het SBOS programma door middel van een aantal aanpassingen een groter effect kan bewerkstelligen. In onderstaande aanbevelingen worden deze aanpassingen vermeld.

Effect vergroten door een vaste inhoud en structuur presentatie

In dit onderzoek is wederom naar voren gekomen dat het meten van een effect bij de indirecte doelgroep zeer lastig is. Er zijn maar weinig kwantitatieve effecten gevonden. Een oorzaak hiervan kan zijn dat de vragen die gesteld worden in de vragenlijst niet aansluiten bij de gegeven presentatie. Aangezien de vragenlijsten wel de doelstelling van SBOS meet, namelijk het verschil in mondiaal burgerschap van de aanwezigen voor en na de presentatie, vind ik dat de vragenlijst gehandhaafd moet worden. De verandering moet plaatsvinden bij de opzet van de presentaties. De presentaties kunnen pas goed geëvalueerd worden als de structuur en inhoud van tevoren zijn vastgesteld. Bij het ontwerpen van de presentatie moet het doel van de presentatie, vergroting van het mondiaal burgerschap bij de indirecte doelgroep, centraal staan. Bijkomend voordeel hierbij is dat de presentaties onderling beter vergelijkbaar zijn. Natuurlijk heeft een vaste opzet ook nadelen. Een

nadeel is bijvoorbeeld dat de jongeren beperkt worden in zijn/haar creativiteit. Dit nadeel weegt in mijn ogen niet op tegen het voordeel van de evalueerbaarheid van de presentatie. Tijdens de presentaties zou de nadruk moeten liggen op de doelstelling, vergroten van het mondiaal bij de indirecte doelgroep. In de praktijk is gebleken dat de focus van de presentatie vaak ligt op de (leer)ervaring van de deelnemer. Deze (leer)ervaring moet in mijn ogen al eerder plaatsvinden, namelijk tijdens de reis zelf.

Het is wenselijk dat verschillende organisaties uit het SBOS programma met elkaar gaan samenwerken bij het opzetten van een vaste presentatievorm. Dit zorgt niet alleen voor kostenbesparing bij de ontwikkeling hiervan, maar maakt ook een vergelijking tussen de effectiviteit van de verschillende organisaties mogelijk.

Effect vergroten door betere instructie jongeren

Om ervoor te zorgen dat de presentaties in de toekomst een groter succes hebben, is het belangrijk dat de project organisaties goede begeleiding geven aan de jongeren. Tijdens dit onderzoek is gebleken dat veel jongeren moeite hebben met het vormgeven van hun natraject. Ten eerste moeten de project organisaties er op toe zien dat de jongeren daadwerkelijk presentaties gaan geven. In de praktijk is gebleken dat dit niet altijd gebeurt.

In sommige gevallen lukt het ze niet om een geschikte groep te vinden voor wie ze een presentatie kunnen houden, in andere gevallen gaat er zo veel tijd in het organiseren van de presentatie zitten, dat er weinig tijd wordt gestopt in de inhoud van de presentatie. De taak van project organisaties zou verder moeten gaan dan alleen controleren of er presentaties worden gegeven. De organisaties zijn er voor verantwoordelijk dat de studenten weten wat het doel is van hun presentatie. In de interventielogica is gesteld dat de deelnemer zich moet opstellen als 'change agent'. Dit betekent dat hij/zij op een actieve manier iets probeert te veranderen bij zijn/haar omgeving. Als jongeren niet weten dat dit van hun verwacht wordt, is het in de praktijk zeer onwaarschijnlijk dat dit doel bereikt gaat worden. In de toekomst is het van belang dat de deelnemers goed op de hoogte zijn van hun taak als 'change agent'. De jongeren moeten zich ambassadeur voelen van mondiaal burgerschap. In het theoretisch kader werd gesteld dat een buitenlandervaring meer effect heeft op lager opgeleiden, dan op hoger opgeleiden (Deus et al., 2008). Het lijkt er niet op dat dit verschil in effect een stap hoger in de interventielogica standhoudt (zie theoretisch kader). In de praktijk blijkt immers niet dat presentaties van lager meer effect hebben op de indirecte doelgroep dan presentaties van hoger opgeleiden. In de praktijk is gebleken dat lager opgeleiden in het algemeen extra aandacht nodig hebben bij de presentatievoorbereiding. In dit onderzoek is gebleken dat de presentaties van deze groep jongeren erg oppervlakkig blijven. Zij hebben hulp nodig van de organisatie om hun

ervaring in een breder perspectief te kunnen zien. In de praktijk is gebleken dat veel organisaties deze voorbereiding niet (kunnen) bieden aan hun jongeren.

Effect vergroten door in te spelen op beleid Buitenlandse Zaken

Bert Koenders stelde in zijn beleidsbrief 'investeren in mondiaal burgerschap (DGIS, 2009) dat de tijd vraagt om mondiaal burgerschap. Hierbij verschoof het debat van 'veranderingen daar' naar 'veranderingen hier en daar'. Dit betekent onder andere dat investeringen 'daar' ook voordeel 'hier' moeten hebben. Uit antwoorden van respondenten op de vraag of ze geïnteresseerd zijn in armoede en onrecht in de wereld, blijkt dat dit beleid nog niet voor iedereen helder is. Respondenten die aangeven geen interesse in armoede en onrecht in de wereld te hebben, geven regelmatig aan dat ze geen interesse hebben omdat eerst de problemen in Nederland opgelost moeten worden. Hierbij wordt door geen enkele respondent de link gelegd dat investeringen in ontwikkelingslanden kunnen leiden tot een betere concurrentiepositie en welvaart van Nederland. Deelnemers kunnen op dit gegeven inspelen in hun presentatie, door de 'wederzijdse afhankelijkheid' te verduidelijken. Dit kan interesse wekken van aanwezigen met bovengenoemde opvatting over armoede en onrecht.

Effect vergroten door het kiezen van de doelgroep

Het is van belang dat de groep ontvangers met zorg wordt uitgekozen. In de praktijk blijkt dat de ontvangers vaak naaste familieleden van de deelnemers zijn. Deze ontvangers hebben de ervaring van de deelnemer naar alle waarschijnlijkheid al meerdere malen gehoord. Het kan zijn dat dit al een effect heeft gehad op hun mondiaal burgerschap. Het is bij deze groep niet te verwachten dat er naar aanleiding van een presentatie nog een effect optreedt. De presentatie heeft waarschijnlijk meer effect bij een groep ontvangers die de verhalen van de deelnemer nog nooit heeft gehoord.

Effect vergroten door meerdere interventies op dezelfde doelgroep

Wat kan en mag je verwachten van een presentatie die gemiddeld een half uur duurt? De doelstelling van SBOS, een gedragsverandering bij de indirecte doelgroep naar aanleiding van een presentatie, is volgens mij te hoog gegrepen. Uit vervolgonderzoek met een grotere sample moet blijken of dit inderdaad het geval is. In dit onderzoek is gebleken dat een houdingsverandering wat betreft mondiaal burgerschap naar aanleiding van een presentatie al zeer zeldzaam is. Een definitieve gedragsverandering naar aanleiding van de presentatie is onwaarschijnlijk. Uit het kwantitatieve onderzoek is gebleken dat een stijging van het kennisniveau tijdens een korte interventie wel haalbaar is, maar de vraag blijft of deze kennis langere tijd blijft zitten. Mijn verwachting is dat het meetbare effect van de presentaties wordt vergroot door bovenstaande aanbevelingen, maar dat een werkelijke gedragsverandering niet haalbaar lijkt. Ik denk dat er van een korte presentatie niet verwacht mag worden dat er wat betreft gedrag een blijvend effect optreedt. Daarom is het wenselijk dat de interventie bestaat uit meerdere delen. Doordat de

interventie langduriger is en op meerdere momenten plaatsvindt, zal het waarschijnlijk meer effect heeft. Met de precieze invulling van deze interventie zal moeten worden geëxperimenteerd. In de praktijk moeten de effecten van verschillende interventies op dezelfde manier worden bepaald. Aan de hand van de resultaten van de evaluatiestudies kan de meest effectieve interventie worden bepaald.

Literatuur

- Ajzen, I. (1991). *The theory of planned behavior*. Organizational Behavior and Human Decision Processes, 50(2), p 179-211.
- Austin, J. L. (1962). *How to do Things with Words*. Oxford.
- Babbie, E.B. (2007). *The practice of social research*. Wadsworth: Cengage learning.
- Blokzijl, W. & Andeweg, B. (2006). *De effectiviteit van tekstdia's vergeleken met die van visualiserings in mondelinge presentaties*. Tijdschrift voor Taalbeheersing. 28 (2), p 108-124.
- Carabain, C., Keulemans, S., Gent van, M., & Spitz, G. (2012). *Mondiaal Burgerschap, van draagvlak naar participatie*. Amsterdam: NCDO.
- Chung, J. & Monroe, G.S. (2003). *Exploring Social Desirability Bias*. Journal of Business Ethics. 44, p 291-302.
- Commissie Draagvlak en Effectiviteit Ontwikkelingssamenwerking (2006). *Vertrouwen in een kwetsbare sector?* Geraadpleegd van: <http://www.contextmasterclass.nl/docs/200709041314074001.pdf>
- Cronbach, L.J. (1951). *Coefficient alpha and the internal structure of tests*. Psychometrika, 16, 297-334.
- Davies, L. (2006). *Global citizenship: abstraction or framework for action?*. Educational review. 58 (1), p 5-25.
- Deuss, M., Eerdewijk, van A., Westeneng, J. (2008). *Hoofd, Handen en Hart in beweging*. Nijmegen: Edukans.
- Develtere, P. (2003). *Het draagvlak voor duurzame ontwikkeling – Wat het is en zou kunnen zijn*. Antwerpen: Uitgeverij De Boeck.
- DGIS (Directoraat-generaal Internationale Samenwerking). (2009). *Investeren in mondiaal burgerschap (Tweede Kamer der Staten-Generaal, vergaderjaar 2008-2009)* 31 250 (58). Geraadpleegd van <http://ikregeer.nl/documenten/kst-31250-58>
- Donaldson, S.I. & Grant-Vallone, E.J. (2002). *Understanding self-report bias in organizational behaviour research*. Journal of Business and Psychology. 17 (2), p 245-260.
- Douglas, C. & Jones-Rikkens, C.G. (2001). *Study abroad programs and American student worldmindedness*. Journal of Teaching in International Business. 13 (1), p 55-66.
- Fermin, A. (2009). *Burgerschap en multiculturaliteit in het Nederlandse integratiebeleid*. B en M, 36 (1), p. 12-27.
- Field, A. (2007). *Discovering statistics using SPSS*. London: SAGE Publications Ltd
- Gent, van M. & Tinnemans, K. (2011). *De onderste steen boven, leren door het evalueren van de online EENactie*. Amsterdam.

- Gadenne, D., Sharma, B., Kerr, D. & Smith, T. (2011). *The influence of consumers' environmental beliefs and attitudes on energy saving behaviours*. Energy Policy. 39, p. 7684-7694
- Gunsteren, van H. R. (1992). *Eigentijds Burgerschap*. Den Haag: SDU Uitgeverij.
- Haste, H. (2004). *Constructing the Citizen*. Political Psychology. 25 (3), p 413-439.
- Maslowski, R., Naayer, H., Oonk, G.H. & Werf, van der M.P.C. (2009). Effecten van internationalisering in het voortgezet onderwijs. Groningen: GION.
- Miles, J. & Shevlin, M. (2001). *Applying Regression & Correlation*. A Guide for Students and Researchers. London: Sage Publications Ltd
- IOB (Inspectiedienst Ontwikkelingssamenwerking en Beleidsevaluatie (2008). *Xplore programma*. Den Haag, Nederland: IOB.
- IOB (Inspectiedienst Ontwikkelingssamenwerking en Beleidsevaluatie) (2009). *Draagvlakonderzoek: Evalueerbaarheid en resultaten*. Den Haag, Nederland: IOB.
- Kline. P. (1999). *The handbook of psychological testing* (2nd ed.). London: Routledge.
- Legault, L., & Pelletier, L. G. (2000). *Impact of an environmental education program on students' and parents' attitudes, motivation, and behaviours*. Canadian Journal of Behavioural Science Revue, 32, p 243-250.
- Liu, XB., Wang, C., Shishime, T. & Fujitsuka, T. (2012). *Sustainable consumption: Green purchasing behaviours of urban residents in China*. Sustainable Development, 20 (4), p 293-308.
- Miles, M.B. & Huberman, A.M. (1994). *Qualitative data analysis*. California: SAGE Publications Inc
- Oonk, G.H. (2004). *De Europese integratie als bron voor onderwijsinnovatie: een onderzoek naar de betekenis en de resultaten van de internationalisering in het voortgezet onderwijs in Nederland*. Alkmaar: Europees Platform voor het Nederlandse Onderwijs.
- Oxfam. *What is global citizenship?* Geraadpleegd van : http://www.oxfam.org.uk/education/global_citizenship/what-is-global-citizenship.
- Parekh, B. (2003). *Cosmopolitanism and global citizenship*. Review of International Studies, 29 (1), p 3-17.
- Renes, R. J. & Putte, van de B. (2011). *Gedragsverandering via campagnes*. Dienst Publiek en Communicatie
- SBOS (2011). *Veelgestelde vragen*. Geraadpleegd van: https://www.sbos.nl/Public/FaqPage.aspx?group=De_aanvraag__drempelcriteria__Stageuitwisseling.

- SBOS (2011). *Algemene informatie*. Geraadpleegd van :
<https://www.sbos.nl/Public/Categorie3Page.aspx>
- Shove, E. (2010). *Beyond the ABC: climate change policy and theories of social change*. Environment and Planning A, 42(6), p. 1273 – 1285.
- Smuling, E.B., Hout, van J.F.M.J. & Mirande, M.J.A. (1992). *Colleges en presentaties*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Staatscourant 15639 (2010). *Besluit van de Minister van Buitenlandse Zaken van 30 september 2010*. Geraadpleegd van: https://www.sbos.nl/uploadfiles/Subsidieregeling_SBOS_d.d._08-10-2010%20.pdf
- Taillard, M.O. (2000). *Persuasive communication: The case of marketing*. UCL Working Papers in Linguistics, 12, p 145-172.
- Tashakorri, A., & Teddlie, CH. (1998). *Mixed Methodology. Combining qualitative and quantitative approached*. Thousand Oaks: Sage.
- Turner, B. S. (1993b) Contemporary Problems in the Theory of Citizenship In: Turner, Bryan S. (ed.) (1993) *Citizenship and Social Theory* Sage Publications
- Tweede Kamer der Staten-Generaal (2011). *Aanhangsel van de Handelingen: Vragen gesteld door de leden der Kamer, met de daarop door de regering gegeven antwoorden* (Tweede Kamer der Staten-Generaal, vergaderjaar 2010-2011, Aanhangselnummer 2945). Geraadpleegd van
- Tyson, T. (1990). *Believing that Everyone Else is Less Ethical: Implications for Work Behavior and Ethics Instruction*. Journal of Business Ethics, 9, p 715–721.
- Vermunt, J.D.H.M. (1992). *Leerstijlen en sturen van leerprocessen in het hoger onderwijs : naar procesgerichte instructie in zelfstandig denken*. Amsterdam: Swets & Zeitlinger.
- Verschuren, P.& Doorewaard, H. (2007). *Het ontwerpen van een onderzoek*. Den Haag: Boom Lemma Uitgevers.
- Veugelers, W., Derriks, M. & De Kat, E. (2008). *Mondiale vorming en wereldburgerschap* Instituut voor de Lerarenopleiding: Universiteit van Amsterdam
- Weiss, C.H. (1972). *Evaluation Research: Methods of Assessing Program Effectiveness*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Wijk, van C. (1996). Persuasieve effecten van presentatiestijl: een toepassing in overheidsvoorlichting. Tijdschrift voor Taalbeheersing, 18, p 368-382.
- Wringe, C. (1999). *Issues in education for citizenship at national, local and global levels*. Development Education Journal, 6 (1), p 4-6.

Bijlage: voormeting (Kenia)

De volgende vragenlijst zal ongeveer 5 a 10 minuten van je tijd in beslag nemen. We zijn erg blij met jullie medewerking. Het is de bedoeling dat je de vragenlijst individueel (dus zonder overleg of hulp) invult. Alvast bedankt!

Ben je een

- ☐ meisje
- ☐ jongen

Wat is je leeftijd?

..... Jaar

Nu volgt een aantal stellingen over Nederland en de wereld. Kun je aangeven in hoeverre je het eens of oneens bent met de volgende stellingen? Je kan kiezen uit helemaal mee oneens, mee oneens, neutraal, mee eens of helemaal mee eens

	Helemaal mee oneens	mee oneens	neutraal	Mee eens	Helemaal mee eens
Ik vind de islam net zo goed of slecht als het christendom					
Mensen hebben gezamenlijk de plicht om slachtoffers van natuurrampen overal ter wereld te helpen					
Mensen in arme landen moeten zelf hun armoede oplossen					
Ik vind dat ik meer kansen moet hebben op een baan in Nederland dan een Pool die hier een baan zoekt					
Ik heb liever mensen van mijn eigen cultuur naast me wonen dan mensen uit een andere cultuur					
Nederland moet arme landen helpen met het oplossen van hun problemen					
Wij zijn in Nederland rijker dan mensen in arme landen omdat we zaken beter aanpakken					
Ik voel me verantwoordelijk als ik zie hoe arm sommige mensen in de wereld zijn					
	Helemaal	mee	neutraal	Mee eens	Helemaal

	mee oneens	oneens			mee eens
Ik vind de normen en waarden van mijn eigen cultuur beter dan die van andere culturen					
Nederland moet zich niet bemoeien met hoe andere landen omgaan met hun natuur					
Vrijheid van meningsuiting is voor mensen in arme landen minder belangrijk dan voor mensen in Nederland					

We zijn benieuwd naar jouw kennis over de wereld. Zou je daarover de volgende vragen willen beantwoorden? Kies per vraag één van de antwoordmogelijkheden.

Wat is de belangrijkste doodsoorzaak voor jonge kinderen in Kenia?

- ☐ Te weinig voedsel
- ☐ Vervuild drinkwater
- ☐ Verkeersongelukken
- ☐ AIDS/HIV
- ☐ Weet niet

Wat is de hoofdstad van Kenia?

- ☐ Addis Abeba
- ☐ Mogadishu
- ☐ Dodoma
- ☐ Nairobi
- ☐ Weet niet

Wat is de belangrijkste godsdienst in Kenia?

- ☐ Islam
- ☐ Jodendom
- ☐ Christendom
- ☐ Hindoeïsme
- ☐ Weet niet

Hieronder volgt een aantal stellingen over activiteiten in je dagelijkse leven. Vul per stelling in of je een activiteit (bijna) nooit, soms, vaak of (bijna) altijd doet. Let op! Het gaat erom of je iets echt doet of hebt gedaan en niet om wat je vindt dat je zou moeten doen.

	(Bijna) nooit	soms	Vaak	(Bijna) altijd
Ik volg nieuws over problemen in de wereld via televisie, radio, krant of internet				
Ik praat over de armoede in de wereld				
Ik steun iemand die betrokken is bij een project voor ontwikkelingssamenwerking				
Ik interesseer me voor armoede en onrecht in de wereld				

Ik ben wel/niet* geïnteresseerd in armoede en onrecht in de wereld

*haal door wat niet van toepassing is

Omdat.....

Voor een kort vervolgonderzoek willen we graag je e-mail adres. Het zou ons erg helpen bij de evaluatie van het programma

Wat is je e-mailadres?

.....

Dit is het einde van de vragenlijst. Heel erg bedankt voor het invullen!

Bijlage: nameting (Kenia)

De volgende vragenlijst zal ongeveer 5 a 10 minuten van je tijd in beslag nemen. We zijn erg blij met jullie medewerking. Het is de bedoeling dat je de vragenlijst individueel (dus zonder overleg of hulp) invult. Alvast bedankt!

Ben je een

- ☐ meisje
- ☐ jongen

Wat is je leeftijd?

..... Jaar

Nu volgt een aantal stellingen over Nederland en de wereld. Kun je aangeven in hoeverre je het eens of oneens bent met de volgende stellingen? Je kan kiezen uit helemaal mee oneens, mee oneens, neutraal, mee eens of helemaal mee eens

	Helemaal mee oneens	mee oneens	neutraal	Mee eens	Helemaal mee eens
Ik vind de islam net zo goed of slecht als het christendom					
Mensen hebben gezamenlijk de plicht om slachtoffers van natuurrampen overal ter wereld te helpen					
Mensen in arme landen moeten zelf hun armoede oplossen					
Ik vind dat ik meer kansen moet hebben op een baan in Nederland dan een Pool die hier een baan zoekt					
Ik heb liever mensen van mijn eigen cultuur naast me wonen dan mensen uit een andere cultuur					
Nederland moet arme landen helpen met het oplossen van hun problemen					
Wij zijn in Nederland rijker dan mensen in arme landen omdat we zaken beter aanpakken					
Ik voel me verantwoordelijk als ik zie hoe arm sommige mensen in de wereld zijn					

	Helemaal mee oneens	mee oneens	neutraal	Mee eens	Helemaal mee eens
Ik vind de normen en waarden van mijn eigen cultuur beter dan die van andere culturen					
Nederland moet zich niet bemoeien met hoe andere landen omgaan met hun natuur					
Vrijheid van meningsuiting is voor mensen in arme landen minder belangrijk dan voor mensen in Nederland					

We zijn benieuwd naar jouw kennis over de wereld. Zou je daarover de volgende vragen willen beantwoorden? Kies per vraag één van de antwoordmogelijkheden.

Wat is de belangrijkste doodsoorzaak voor jonge kinderen in Kenia?

- ☐ Te weinig voedsel
- ☐ Vervuild drinkwater
- ☐ Verkeersongelukken
- ☐ AIDS/HIV
- ☐ Weet niet

Wat is de hoofdstad van Kenia?

- ☐ Addis Abeba
- ☐ Mogadishu
- ☐ Dodoma
- ☐ Nairobi
- ☐ Weet niet

Wat is de belangrijkste godsdienst in Kenia?

- ☐ Islam
- ☐ Jodendom
- ☐ Christendom
- ☐ Hindoeïsme
- ☐ Weet niet

Hieronder volgt een aantal stellingen over activiteiten in je dagelijkse leven. Vul per stelling in of je een activiteit (bijna) nooit, soms, vaak of (bijna) altijd doet. Let op! Het gaat erom of je iets echt doet of hebt gedaan en niet om wat je vindt dat je zou moeten doen.

	(Bijna) nooit	soms	Vaak	(Bijna) altijd
Ik volg nieuws over problemen in de wereld via televisie, radio, krant of internet				
Ik praat over de armoede in de wereld				
Ik steun iemand die betrokken is bij een project voor ontwikkelingssamenwerking				
Ik interesseer me voor armoede en onrecht in de wereld				

Ik ben wel/niet* geïnteresseerd in armoede en onrecht in de wereld

*haal door wat niet van toepassing is

Omdat.....

Denk je dat je iets gaat veranderen in je gedrag op basis van de presentatie over Kenia?

- ☐ Ja
- ☐ Nee

Zo ja, hoe? Zo nee, waarom niet?

Wat is je het meest bijgebleven van de presentatie over Kenia?

Voor een kort vervolgonderzoek willen we graag je e-mail adres. Het zou ons erg helpen bij de evaluatie van het programma

Wat is je e-mailadres?

.....

Dit is het einde van de vragenlijst. Heel erg bedankt voor het invullen!

Bijlage: Observatieschema

Is er tijdens de presentie gebruik gemaakt van een persoonlijke stijl (spreken in de ik-vorm en over persoonlijke gebeurtenissen) of is er gebruik gemaakt van een formele stijl (spreken als zijde een buitenstaander van het project)?

Uit onderzoek van Van Wijk (1996) is gebleken dat aanwezigen bij een presentatie met een persoonlijke stijl een positievere houding aannemen dan bij een presentatie met een formele stijl. Een indicator van de persoonlijke stijl is dat er wordt gesproken vanuit het ik-perspectief. Een indicator van de formele stijl is dat er wordt gesproken vanuit de derde persoon.

Wat is het doel van de presentatie?

Er zullen waarschijnlijk twee doelen zijn die veel voorkomen, te weten informeren en overtuigen. Met het informeren wordt kennis overgebracht en de aanwezigen kunnen zelf bepalen wat ze met die kennis doen. Een presentatie met als doel overtuigen probeert een mening of standpunt uit te dragen en deze over te brengen op de aanwezigen (Smuling, van Hout, & Mirande, 1992). In de literatuur is weinig bekend over welk soort presentatie het meest effect heeft.

Is er gebruik gemaakt van visualisaties, PowerPoint, of geen ondersteuning?

Uit onderzoek van Blokzijl & Andeweg (2006) is gebleken dat op lange termijn de kennisopname bij presentaties met visualisaties en PowerPoint slides hetzelfde is. Bij de presentaties zonder ondersteuning was de kennisopname significant lager. De presentaties met visualiseringen kregen de hoogste waarderingen van de deelnemers.

Er zijn een aantal manieren om de aandacht van het publiek beter vast te houden en hierdoor het effect van de presentatie te vergroten (Smuling, 1992)

- 1. Wordt er een stelling geponeerd?**
- 2. Wordt er een probleem voorgelegd?**
- 3. Wordt er een puzzel opgelost?**
- 4. Wordt er een ramp beschreven?**
- 5. Wordt er een vergelijking of een contrast weergegeven?**
- 6. Worden sommige argumenten onderuit gehaald?**

Attachment: English summary

This is an English summary of my thesis which is written in Dutch. In the introduction, it will become clear that the methods of research are the most vital part of this thesis. That is why have chosen to highlight them in the summary.

Introduction

On a daily basis there is a lot of news about food, energy and water scarcity. These problems are a concern for every citizen in the world. To gain attention for these problems, the Dutch Government and civil society organizations developed a lot of programs focused on increasing global awareness amongst national citizens. SBOS (fund for citizenship and international development) is such a program that provides subsidies and helps to form projects in developing countries. An example of a project subsidized by SBOS is one where Dutch young people's go to a developing country for an internship, with afterwards activities that could lead to an increase of global citizenship. Activities afterwards the journey are for example presentations performed by the participants of the journey. Participants are required to accomplish these activities after their journey. These international programs are very expensive, so it is not possible to send everyone that wants to go to a developing country on SBOS subsidies (SBOS, 2011). Because of that, it is important that the internships not only have an impact on participants, but also on the participants' environment. In this thesis the return on investment of a few selected projects from the SBOS program will be analyzed. The aim of the study is to measure the effect that presentations held by participants of the programs have on the global awareness. Previous studies show that it is important to measure the effect on global awareness to be able to increase the impact of the project. In this study, based on previous research and outcomes, we re-develop the methods of measuring the effect on global awareness of presentation attendees. Due to the difficulty of measuring the effects of global awareness on indirect target groups, the distinct methods are the most vital part of this thesis. Together with the recommendations they form the basis for this thesis and further research in the field of global awareness.

NCDO and SBOS

This research is conducted on behalf of NCDO, the Dutch knowledge centre for citizenship and international cooperation. NCDO aims to strengthen the global awareness of Dutch citizens and is funded by the Ministry of Foreign Affairs. The activities of NCDO focus on four social areas:

- Research of global awareness;
- Global awareness in education ;
- Dialog about international cooperation;

- Evaluation of activities around global citizenship.

The Ministry of Foreign affairs appointed the NCDO to support the projects that get subsidy via the SBOS program. And NCDO mainly does this by helping the SBOS with their evaluation research.

SBOS is financing a couple of projects that are categorized into three categories. The categories differ from each other in duration and subsidy amount. This thesis will only focus on evaluating category 3. Programs in this category receives the biggest amount of subsidy. This makes an evaluation even more important. The goal of the programs in this category is increasing global awareness through internships or exchange of students in a developing country. The eventual aim is behavioral change of both the participants and the indirect target group on global awareness. In 2011, SBOS mentioned on their website that it is important to evaluate the effects of the programs that are executed.

Global citizenship according to NCDO

NCDO uses the following description of the global dimension of citizenship: *'The global dimension of citizenship is manifested in behavior that does justice to the principles of mutual dependency in the world, the equality of human beings and the shared responsibility for solving global issues'* (**Carabain, Keulemans, Van Gent & Spitz, 2012**). NCDO discerns eight different types of behaviors that are connected with sustainable nature or environment.

- Economical with water and energy;
- Mobility;
- Recycling waste;
- Consumer behavior;
- Finding information about global issues;
- Donation;
- Voluntary work.

Next to the eight different types of behaviors, NCDO discerns three principles that are related to global citizenship: mutual dependency in the world, equality of human beings and shared responsibility for solving global issues. The prediction is that citizens that are more attached to these principles, behave more often like a global citizen.

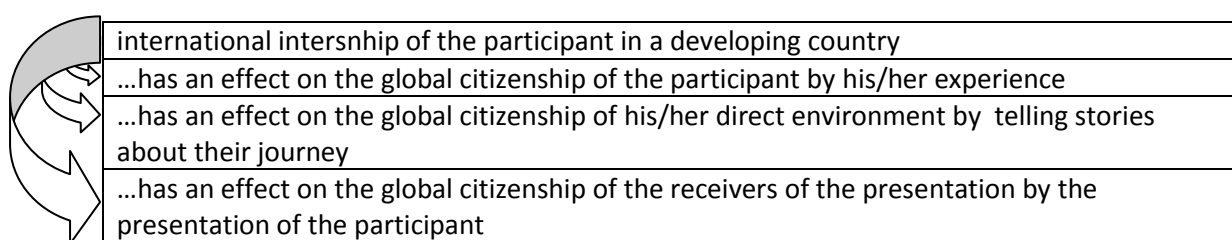
Research questions and outcomes

The aim of this research is to determine the effectiveness of presentations that are given by participants of the SBOS program. We have researched whether ‘presentations’ is an effective tool to increase the global awareness amongst the audience. The general question of this research is:

How effective are presentations, given by Young people that have been on an internship in a foreign country, as a tool to increase the global awareness of the audience?

In figure 1 the scheme of influencing global citizenship of the indirect target group is visualized.

Fig. 1: *Influencing the global citizenship of the indirect target group by presentations*

In this research, the indirect target group is the audience of the presentations. Receivers can be both people from the direct environment of the participant as people that are not familiar with the participant.

A couple of sub-questions are necessary to answer the main question. In every chapter of my Dutch thesis one sub question is clarified in order for us to conclude in answering the main question in the last chapter. The report starts with an introduction in chapter 1. Chapter two proceeds with presenting the research questions. Chapter three of my report starts with introducing the programs that are investigated in this research. The three projects that I have used for my research are; ‘DARE2GO’, ‘Green experience’ and ‘Werken aan de wereld’. The results of these projects are compared with the aim that SBOS has set for. The sub question of chapter three is:

What is the goal of SBOS and how are the programs ‘DARE2GO’, ‘Green experience’ and ‘Werken aan de wereld’ shaping this?

The goal stated by SBOS is very clear. Subsidy is provided to young people wanting to do a internship in a developing country. The experience gained does not only have influence on the global awareness of the young person himself, but also the global awareness of his environment (indirect target group). The indirect target group will be influenced via presentations from participants of subsidized projects. These presentations will focus on behavioral change of the attendees. The programs that are studied in this research strive more or less for the same goal SBOS does. Whilst

'Green experience' aspires to a change the behavior of participants in their project, 'DARE2GO' and 'Werken aan de wereld's' focus more on their indirect target-group. Their aim is to change the participants into 'change agents' and 'ambassadors for global citizenship' perfectly aligning them with the approach SBOS has on global awareness.

The next part of the thesis is the theoretical part of the research. The research question that is stated for this part is:

To what extent do theories and empirical research support the mechanisms by which SBOS attempts to expand the notion of global citizenship to the indirect target group?

The desired effect SBOS aims for is an increasing of global awareness via the environment of the participant. To achieve this there are some essential steps, that have been combined in the theory of change for the SBOS projects, that have to be taking. A theory of change is essential for monitoring and evaluating an intervention. Weiss (1995) defines the concept 'theory of change' as the theory behind an intervention. It shows how and why an intervention can reach its purpose. The 'theory of change' has to be sufficient in three ways: At first is has to be plausible, this means there must be evidence that the desired outcome is achievable. Secondly, enough resources have to be available to attain the desired outcome. At last, the 'theory of change' has to be testable. Therefore it has to be specific and complete. The importance of a good 'theory of change' is underlined by Van Gent & Tinnemans (2011).

The 'theory of change' behind the projects of SBOS is visualized in figure 2.

Fig. 2 Theory of change SBOS program

Level	Effect	Indicator		Assumptions
Impact	Attendees of presentation are changing their knowledge and attitude concerning global awareness	Increase of knowledge, attitude and behavior of the receivers		
Outcome	Young people are changing their behavior and attitude concerning global awareness	Increase of knowledge, attitude and behavior of the participants		- Young person is performing a presentation - Young people acts like a 'change agent', they have to be a role model of global citizenship - The goal of the presentation is to change the attendees - The presentation has influence on the attendees
Output	Young people are leaving for a period to a developing country	Amount of Young people that go on an internship		- The internship has influence on the participant - The internship is a positive experience
Input	Time and money			

The increase of global awareness has to be the result of the presentation by participants. There are some assumptions mentioned in the theory of change that are necessary for achieving results.

- Participants are going to perform presentations
- Participants are behaving like a 'change agent'
- The presentation aims to change the attendees
- The presentation actually influences behavior and attitude of the attendees

Previous research has shown that the effect on the indirect target-group is difficult to measure. This makes it hard to answer the question whether the theory of change as stated by SBOS is fully supported. A large fraction of the affectivity will depend on the quality of the presentation and the reason of the attendees for being present.

Because of the difficulty to estimate effects on an indirect target group at interventions that focus on increasing global citizenship my next sub question will focus on a method that is used to do my research to estimate the effect at presentations. The sub-question that is answered is:

How to measure the efficiency of a presentation, on expanding the concept of global citizenship to the receivers?

The most important part of this research is the method part. Therefore, it will be explained in detail. A new method is developed to measure the effects of a presentation on global awareness by attendees. Both a quantitative and a qualitative methods is used to get best results. The quantitative method (questionnaires) is used to measure the effects of the presentation on global awareness of the receivers. The qualitative method (observation research) is used to find explanations for the measured effects. The goal is to visit three presentations of every project. The amount of respondents will differ and depend on how many attendees are present at a given presentation.

Use of questionnaires (quantitative research)

The scheme for the quantitative research is as following:

All attendees are placed in 2 groups (random)	1	Pretest	Presentation	
	2			Posttest

Fig. 3: *methods quantitative research*

Attendees will be at randomly placed in two groups. The first group will be invited to fill in the pretest, the second will fill in the posttest. The pretest and the posttests can be compared with each other to measure the effect of the presentation on global awareness of the receivers of the presentation.

Description quantitative instrument

Two questionnaires are used as instrument to measure the global awareness of attendees. Directly before and afterwards the questionnaires are reviewed. The questionnaire before the presentation is the pretest and the questionnaire after the presentation is the posttest. Because respondents fill out the posttest right after the presentation, an actual behavior change is not possible. This is not

equal with the aim set by SBOS; they focus on behavioral change. To research whether behavior change took place after the presentation, a more in depth research is necessary. Even so, it is not plausible that actual behavior change can occur after such a short intervention; a change in knowledge and attitude is more plausible. The 'theory of planned behavior' (Ajzen, 1991) shows that a change in knowledge and attitude can lead to a behavioral change. The concepts knowledge and attitude are indicators of behavioral intention.

Develtere (2003) developed the 'knowledge-attitude-behavior theory'. This theory proposes that an increase in knowledge and positive attitude will lead to desired behavior. Based on questions about knowledge and attitude, it is possible to determine whether the knowledge and attitude of the attendees are changed because of the presentation.

Knowledge questions (pre- and posttest)

To measure the knowledge level of the respondents, knowledge questions about global citizenship are adjusted. These knowledge questions are tailored per presentation. The questions depends on the country where the participant has been on internship.

Attitude questions (pre- and posttest)

To measure the global awareness of the receivers , the questionnaires contains a couple of propositions about global citizenship as stated by NCDO in their three principles (Carabain et al., 2012). Respondents have five response possibilities to every propositions being: totally agree, agree, neutral, don't agree and totally don't agree. " To measure the principle 'shared responsibility for solving global issues' respondents have to answer five propositions and for the principle 'equality of human beings' there will be six that have to be answered. The principle 'mutual dependency in the world' is not taken into account, because the propositions that are used to measure this principle are too specific. It's not plausible that participants will mention this topic in their presentations. The constructs with the items are visualized in fig. 3

constructs	items
Shared responsibility for solving global issues	The Netherlands have to help other countries to solve their problems.
	People in poor countries have to solve poverty by themselves
	The Netherlands must not interfere with how other countries cope with their nature.
	I feel responsible when I see how poor some people in the world are.
	People have the shared duty to help the victims from nature disasters all over the world.
Equality of human beings	I think that the norms and values of my culture are better than the norms and values of other cultures.
	Freedom of speech for people in poor countries is less important than people in the Netherlands.
	In the Netherlands we are richer than people in poor countries, because we organize our business better.
	I prefer living around people from my own culture above living around people from another culture.
	I think the Islam is as good or bad as Christianity.
	I think I deserve a bigger chance for a job in the Netherlands, than a Polish that is looking for a job in the Netherlands

Fig. 3: *constructs with items*

These items are used in previous research and they are reliable for measuring the constructs ‘shared responsible for solving global issues’ and ‘equality of human beings’ (Carabain et al, 2012)

The last question in the pretest is an open ended question. This question asks the respondent about the interest of injustice and poverty in the world. The respondent can explain why he/she is or isn’t interested in the topic. This question serves as an indicator for attitude towards global citizenship.

Behavior intention (posttest)

To measure the behavioral intention of the receivers after the presentation the question whether the respondent will deal with the world in a different way because of the presentation is asked. This question will function as an indicator for behavioral intention of the receivers.

Remaining questions (pre- and posttest)

A couple of propositions that are developed by 'DARE2GO' are submitted in the questionnaires. 'DARE2GO' already developed a questionnaire to measure the effects of a presentation. This questionnaire is very short and is added to the questionnaire that is used for this research.

Analysis results

The propositions, we use to determine the attitude towards global citizenship, are not all approached on the same way, positive or negative. Therefore, the negative formulated propositions are encrypted in a positive way. This way we can combine the propositions and determine the mean. This mean, which scores can vary from 1 (totally disagree) to 5 (totally agree), shows the level of underwriting the principles 'equality of human beings' and 'shared responsibility for solving global issues'. With an unpaired student's-T-test we can determine whether a difference arises between the attitude towards global citizenship between the pretest and posttest. The requirement for executing a t-test is that the data is normal distributed. The skewness size shows that the data is normally distributed, so an unpaired student's-T-test is allowed.

To verify whether the used principles per construct measure the same construct, a reliability analysis is performed (Cronbach, 1951). The reliability of the scale 'equality of human beings' is 0.68. and that of the scale 'shared responsibility for solving global issues' is 0.65. Both seem to be on the low side, but is presumed as sufficient according to research by Kline(1999).

To determine whether there is difference in knowledge of the respondents after the presentation, the mean of 'good' answers in the pretest will be compared with the mean of 'good' answers in the posttest. In total three 'knowledge questions' are formulated, meaning that the mean score can vary between zero (none good) and three (all good). To determine whether there is a difference between the knowledge level in the pretest and posttest a student's-T-test is used.

The answers to the open questions are classified into different categories determined by the researcher. To determine whether the right categories are chosen and which answers are classified into the right category, Cohen's Kappa coefficient is determined. Kappa is a measuring method to determine the inter-rated reliability. The Kappa of this research is 0.92, whereby two coders are used.

Every research method developed for practical situations have their advantages and disadvantages. In this research there are a lot of practical problems to deal with. That's why the researcher has paid

a lot of attention to the validity of the methods. By using propositions that are used in previous research, the construct validity of the research is taken into account.

In this research the same questionnaires are used for every presentation, having a lot of advantages. For one, it makes sure that the projects are easily compared with each other. To second that, it will make sure that the internal validity isn't threatened by instrumentation (A comparison of results established with different measurement instruments).

The used method also pays attention to testing, which can be a real threat for internal validity, by making sure that respondents have to fill in the questionnaire just once. Another advantage of one questionnaire per respondent is that the amount of drop outs will be lower. The amount of drop outs is called mortality and is also a threat for internal validity. Finally, the internal validity of this research is guaranteed by preventing the threat 'history'. History are all the events that occur inside or outside the study/experiment or between repeated measuring of the dependent variable that can affect participants responses to experimental procedures. In our research method the questionnaires are filled in immediately before and after the presentation eliminating influence from other events.

Naturally, the research method used also has a few limits. One part of the attendees have to fill in the pretest and the other part has to fill in the posttest. Due to the low amount of people present at some presentations, the two groups can be too small to compare with each other. Due to the small population ($n=$) the assumption that both groups are equal, because they are divided at random into two groups, might be invalid too. Another limitation is the absence of follow-up research, therefore nothing can be stated about the long lasting effects of the presentations.

Qualitative research

Explanations for the quantitative effects arise from a quantitative study that is done by observing every presentation used in this study carefully.

Based on literature about effective communication, an observation-scheme is developed to be able to observe and grade every presentation. The following elements are taken into account:

- What is the goal of the presentation?
- What is the style of presentation? (formal/informal)
- Is the participant showing a contrast, throwing a proposition, submitting a proposition, solving a puzzle, description of a disaster?
- What are the used tools during the presentation? (none, text slides or visual slides)

The research method will be applied at the presentations of the y 'DARE2GO', 'Green experience' and 'Werken aan de wereld'. The next sub question is about the effects that are founded in this research.

To what extent do the presentations of 'DARE2GO', 'Green experience' and 'Werken aan de wereld' about the opportunities of international internships, affect the perspective of global citizenship in the indirect target group?

Not that many effects have been measured with respect to attitude towards global citizenship yet. 'DARE2GO' is the only program where a quantitative effect is measurable in relation to attitude towards global citizenship. For the other two projects, 'Werken aan de wereld' and 'Green experience', a change in knowledge level towards global citizenship will be measured.

In relation to measuring the knowledge level some remarks should be made for 'Werken aan de wereld'. At the presentations of this project there is a discussion at the end of most presentations, at this point it is assumed that the change in knowledge level is probably greatly influenced by this discussion. The leader of the discussion emphasized the questions that were asked in the questionnaire. In relation to 'DARE2GO' the respondents have to fill out the questionnaire two times and at this sort of questionnaire the responded can be triggered by the knowledge questions of the pretest.

Even with using different methods on different peer groups the effects that were measured concerning global citizenship can be called disappointing. Nonetheless it has allowed me to make good recommendations to help with research concerning global citizenship in the future.

The answer on the next sub question will give us an explanations why the results ended up the way they did.

Which type of presentations within the frameworks of 'DARE2GO', 'Green experience' and 'Werken aan de wereld' are most successful and why?

After researching we can say that presentations confined within the framework at the 'DARE2GO' project seem to be the most effective ones. 'DARE2GO' is the only program whereby a quantitative difference is measured in respect to attitude towards global citizenship. Also, presentations of 'DARE2GO' meet the criteria that are developed based on literature about effective communication.

By answering the sub questions, the general question of this research is answered. In scientific research, some points can always be discussed. Some discussion points regarding to the main question will be explained in the next paragraph

Discussion general question

The general question of this research was stated as follow:

How effective are presentations, given by Young people that have been on an internship in a foreign country, as a tool to increase the global awareness of the audience?

The underlined concepts will be discussed in this section

Presentations

The SBOS program uses presentation as a tool to increase the global awareness of the audience. The effectiveness of the presentation are explained by the type of presentation that is given. It is plausible that there are other factors that can be an explanation for the effectiveness of the presentation (for example education level of the participant, the country that is visited, the experience of the citizen). In future research these factors can also taken into account to explain the effectiveness of the presentations.

Global citizenship

The concept 'global citizenship' is defined by different parties in different ways. In this research the definition of NCDO is used. At this moment, the definition and operationalization seems to be suitable . Future research has to show whether this definition stays suitable.

Receivers

The receivers of the presentation can be both people from the direct environment of the participant, as people that are not familiar with the participant. It is plausible that the direct environment of the participant already know the stories of the journey from the participant. They don't hear anything new during the presentation. The group of receivers that is not familiar with the participants do hear a new story. This causes a bias in the results.

Recommendations

This research is one of the First attempts to determine the effect of presentations held by Young people that went abroad for an internship as a part of the SBOS project. Concluding the research I feel that the effects of presentations on the indirect target group is too small to start making a big change. The recommendations that are given below, are focused on increasing the measurable effects for a presentation.

Increasing the effect by using a prescribed content and structure for the presentation

During research one of the main issue's is the difficulty of measuring the effects by the indirect target group. The final results showed up only a few quantitative effects amongst all peer groups. A reason

for this could be the non match between the questionnaire, which are for measuring SBOS strategic aims to increase global citizenship, and the content of the presentation. Because the strategic aims from SBOS are valid I don't think the questionnaires should be changed. In fact it should be structure and the content of the presentation that needs a change in order to fit the strategic aims of SBOS. This way presentations are structured in a way that they can be measured more effectively. In order to do so the presentation should emphasize on increasing global citizenship of the indirect target group. A predetermined structure and content of the presentation also has some disadvantaged. Like restriction of the creativity of the person giving presentation. But I feel confident that the disadvantages and restrictions do not outweigh the advantage of usable evaluations. Only this way we can see an increasing in global citizenship of the indirect target group, instead of just learning about the experience the participant had.

Most desirable would be that organizations of the SBOS program are going to cooperate with each other to develop a predetermined structure. This will not only lead to a cost reduction in the developing process, but will also make it possible to perform a good comparison between the effects of the different projects.

'Increasing the effect by instructing the participants in a better way'

To ascertain more successful presentations in the future, it is important to give good guidance to the participants. During this research a lot of participants mentioned that it was difficult to prepare a good presentation. In order to have a good base the organizations have to make sure that participants are actually going to perform a presentation, as this is not always the case.

Sometimes participants take too long to find a suitable group to give their presentation too, if they even find one at all. In these cases the time spend on finding a group is greater than the preparation of the presentation itself, decreasing the quality of the presentation. This is why the organizations should reach further than only controlling whether presentations are performed or not. Idealistic SBOS would want the help of participants to achieve their strategic aims concerning global citizenship. This is why the theory of change states that the participant has to behave like a 'change agent, meaning that they really have to try to change their attendees attitude. When the participants are not familiar with the expectations, it's very unrealistic that the goal as stated by SBOS will be achieved. Rather than just functioning a controlling organ they should guide participants to make sure that strategic aims concerning global citizenship are achieved through presentations.

In addition to this the organizations have to pay special attention to MBO-students in their presentation preparation, as they need the extra support. Research showed that presentations of MBO-students only scratch the surface of global citizenship and organizations need to help these participants to put their experience in a broader perspective.

Increasing the effect by anticipating on policy of Ministry of Foreign Affairs

Bert Koenders presumed in his policy letter 'investing in global citizenship' (DGIS,2009) that the debate about development cooperation moves from 'changes over there' to 'changes here and there'. An implication of this statement is for example that investments 'over there' also have to have advantages 'here'.

One open question in the questionnaire was about whether the respondents are interested in injustice and poverty in the world. The answers that were given to that question shows that the new policy of the Ministry of Foreign Affairs regarding to development cooperation is not clear to everyone. Respondents that are stating that they are not interested in injustice and poverty in the world, often point out that they are not interested, because they think problems in their own country should be solved first. None of the respondents relate that investments in developing countries can have advantages in their own. Participants could en would respond to this element, by accentuating 'mutual dependency' in their presentation.

Increasing the effect by choosing the right target group

It is important that the indirect target group is chosen with care. This research has shown that in many cases the attendees of the presentations are family, close relatives and/or friends. It is very plausible that this group already heard a lot about the experiences the participant has had. It is possible that this contact has had influence on the way they receive global citizenship, diminishing the effect of the presentation. Assumed is that the effect of giving the presentation to a group with attendees that are new to global citizenship will be more rewarding, because the receivers tend to greater expand their knowledge then attendees that are known with the subject.

Increasing the effect by more interventions at the same group

What can be expected from a presentation that on an average takes half an hour?

The goal of SBOS, behavioral change by the indirect target group on account of a presentation, is in my opinion too ambitious. This research has shown the rarity of an attitude change about global citizenship due to a presentation, not mentioning sustaining behavioral change. The quantitative research has shown the possibility of a knowledge change after a short intervention, but the question remains whether this knowledge is long lasting. My expectation is that measurable effects can increase after implementing this recommendations, but sustaining behavioral change can't be expected.